

En ämneslång karriär

Vänbok till Gunilla Jarlbro

Fredrik Miegel (red.)

Med bidrag av

Ulla Carlsson

Peter Dahlgren

Joanna Doona

Jesper Falkheimer

Mia-Marie Hammarlin

Mats Heide

Annette Hill

Fredrik Miegel

Lars Palm

Keith Roe

Michael Rübssamen

Helena Sandberg

Fredrik Schoug

Marja Åkerström

Gunilla Jarlbro är en av medie- och kommunikationsvetenskapens pionjärer i Sverige. Hon var med och utformade ämnet då det blev självständig universitetsdisciplin vid svenska lärosäten i början av 1990-talet. När hon nu går i pension är det alltså något så unikt som en karriär lika lång som ämnet själv som tar slut. Den här vänboken är ett tack från några av de många kollegor hon har haft genom åren, för det hon har betytt både för medie- och kommunikationsvetenskapen och för de människor som har haft förmånen att arbeta tillsammans med henne.

En ämneslång karriär

Vänbok till Gunilla Jarlbro

Fredrik Miegel (red)

Med bidrag av: Ulla Carlsson, Peter Dahlgren, Joanna Doona,
Jesper Falkheimer, Mia-Marie Hammarlin, Mats Heide, Annette Hill,
Fredrik Miegel, Lars Palm, Keith Roe, Michael Rübsamen,
Helena Sandberg, Fredrik Schoug och Marja Åkerström

LUND
UNIVERSITY

© Fredrik Miegel och författarna

Media-Tryck is a Nordic Swan Ecolabel certified provider of printed material. Read more about our environmental work at www.mediatryck.lu.se

MADE IN SWEDEN

Innehåll

Förord

Fredrik Miegel 5

The Lund Media Panel Research Project: Can We Learn from it?

Keith Roe 13

Hyllning till en avdelningsmaestro

Peter Dahlgren 25

”Varför går det så långsamt?” Om yttrandefrihet, medier och genus – ett medborgarperspektiv

Ulla Carlsson 29

Klimathotet som övertalningsproblem

Lars Palm 59

Erfarenheten av Gunilla Jarlbro som handledare och kollega – en ovetenskaplig, personlig betraktelse

Mia-Marie Hammarlin 69

Betraktelser från pojkarna! Gunillas betydelse för samverkan och strategisk kommunikation

Jesper Falkheimer och Mats Heide 73

***Bron*: the cool heart of Nordic Noir**

Annette Hill 85

Gerillastickning – handarbete och garn som politiskt vapen <i>Helena Sandberg</i>	93
”Världen är full av idioter! Och du kan INTE ta hänsyn till dem!” <i>Marja Åkerström</i>	111
Uppdragsforskning à la Gunilla Jarlbro. Det akademiska växthuset och ”att alltid va snygg” <i>Michael Rübsamen och Joanna Doona</i>	121
Grundkurs i wrestling för blivande konnässörer <i>Fredrik Schoug</i>	129
Författarna	163

Förord

Fredrik Miegel

Tillvaron bjuder ibland på ovälkomna överraskningar som ställer våra invanda rutiner på huvudet och tvingar oss att söka lösningar på problem som vi inte har ställt inför förut. När detta skrivs befinner vi oss mitt i en global pandemi som kräver att vi åtminstone för en tid dramatiskt förändrar vårt sätt att leva och umgås. Vårt invanda vardagsliv har välts över ända och hur vi kan umgås med våra medmänniskor omgärdas av rekommendationer och direktiv från myndigheter och politiker. Varje eftermiddag klockan två hålls presskonferenser vid vilka vi uppdateras med de senaste siffrorna, tabellerna och diagrammen om Covid-19-virusets framfart. Folkhälsomyndigheten, Socialstyrelsen och Myndigheten för samhällsskydd och beredskap informerar oss om läget och påminner oss om alla och envars skyldighet att agera ansvarsfullt, iakta handhygienisk disciplin och hålla vederhäftigt socialt avstånd till vår nästa. Företag går i konkurs, evenemang ställs in, gymnasieskolor och universitet töms på elever och studenter och planerade semesterresor till nära och fjärran paradiset får skjutas på en obestämd framtid. Ministrar med ansvar för samhällsområden som drabbas av de åtgärder som vidtas för att begränsa skadeverkningarna av sjukdomen kallar regelbundet till pressträffar som noga följs av bekymrade medborgare. I dagspress och på tv debatteras krishanteringsstrategiers effektivitet och nagelfars politikernas och tjänstemäns lämplighet och förmåga. På sociala medier värderar, bedömer och debatterar medborgarna sina uppfattningar om den situation vi befinner oss i.

Det rådande tillståndet framhäver med all önskvärd tydlighet den kolossala betydelse som pålitliga medier har för att tillhandahålla och förmedla adekvat information om läget och hur betydelsefullt det är att budskap kommuniceras på sätt som gör att de kommer alla till del. Så har det alltid varit, inte minst i tider av osäkerhet och instabilitet. Ändå är medie- och kommunikationsvetenskapen mycket ung som vetenskaplig disciplin. Faktiskt är den inte mycket mer än ett yrkesliv gammal.

När Gunilla Jarlbro disputerade 1988 fanns det inget medie- och kommunikationsvetenskapligt ämne att bli doktor i. Det skulle dröja ännu ett par år innan den disciplin vi känner under det namnet etablerades i Sverige, så

dokortiteln fick hon i sociologi. Forskning och undervisning på medieområdet bedrevs emellertid under skiftande benämningar och med olika inriktningar på flera håll i landet. Vid Sociologiska institutionen i Lund pågick vid den här tiden ett långvarigt forskningsprojekt som hette *Mediapanel* under ledning av Karl Erik Rosengren som också var Gunillas handledare. *Mediapanel* var på många sätt betydelsefullt för att MKV etablerades som självständig disciplin i Sverige. Rosengren blev den förste professorn i ämnet vid Lunds universitet år 1992. Vid det laget hade det inom *Mediapanel* redan författats sju doktorsavhandlingar, och även om de formellt inte disputerades i medie- och kommunikationsvetenskap utgör författarna till dessa avhandlingar den första generationen MKV:are vid Lunds universitet. Den sista av dessa avhandlingar var Gunilla Jarlbros *Familj, massmedier och politik*. En annan av de sju pionjörerna var Gunillas vän och kollega Keith Roe som i sitt bidrag i den här boken blickar tillbaka på denna formativa epok i medie- och kommunikationsvetenskapens utveckling i Lund och resonerar om vilka lärdomar ämnet än idag kan dra från den forskning som bedrevs inom *Mediapanel*.

Gunilla befann sig alltså mitt i händelsernas centrum när MKV tog form som självständigt universitetsämne i Sverige, och hon är tvivelsutan en av dem som på amerikanska skulle benämnas som *a founding mother* av disciplinen i vårt land, en ställning som ytterligare befästes när hon 2005 utnämndes till professor i det ämne hon varit med att etablera. När Gunilla nu går i pension är det en unik erfarenhet av sitt ämnes hela historia som hon tar med sig. Dessbättre har hon under hela sin karriär mycket frikostigt delat med sig av sina kunskaper och visdomar till sina kollegor och studenter att förvalta efter bästa förmåga.

Att försöka sig på att på ett rättvisande sätt sammanfatta Gunillas omfattande och varierande forskar- och lärargärning övergår min och andra kollegors förmåga. Det är heller inte syftet med boken. Istället är tanken att de texter som samsas mellan pärmarna ska utgöra ett antal personliga uttryck och reflexioner över vad hon har betytt för både ämnet och sina kollegor under en lång och framgångsrik karriär. Därför är bidragen sinsemellan mycket olika. Somliga är personliga, kåserande och anekdotiska, några är mer akademiska. Vissa är långa, andra är korta. Ämnesmässigt är boken att likna vid en vildvuxen äng snarare än en välansad gräsmatta. Ett har kapitlen emellertid gemensamt, att de är författade åt Gunilla Jarlbro, som en hyllning och ett tack för allt det som hon bidragit med såväl akademiskt som mänskligt.

Alla som vet vem Gunilla Jarlbro är känner också till hennes starka intresse för jämlikhets- och rättvisefrågor, inte minst sådana som handlar om kön och genus. Det årligen återkommande välbesökta 8-marsseminariet vid Lunds universitet som hon är grundare av vittnar om detta engagemang liksom den utmärkelse som 2010 instiftades i hennes namn och som tilldelas någon som *”bidragit till djärva och innovativa utmaningar inom jämställdhetsområdet vid Lunds universitet”*.

Professor Gunilla Jarlbro år 2005 (Foto: Fredrik Miegel)

Flera av bidragen i den här boken berör på olika vis genusaspekten av Gunillas forskar- och lärargärning. Inte minst belyser Ulla Carlsson i sitt kapitel om relationen mellan yttrandefrihet, medier och genus det slags demokrati- och rättvisefrågor som Gunilla brinner för. Det gör också Marja Åkerstöm i sitt kapitel om diskrimineringsgrunder och Helena Sandberg i sin text om handarbete som politiskt uttryck. Likaså kombinerar Fredrik Schoug i sitt kapitel om kvinnliga ”wrestlers” en förhoppning om att Gunilla ska ägna åtminstone en del av sin utökade fritid på wrestlinggalor, med ett genusperspektiv på underhållningsformen.

Ehuru genusrelaterade frågor är det område som Gunilla nog av de flesta på senare år främst har förknippats med, har hon också rört sig på och influerat andra centrala domäner på det medie- och kommunikationsvetenskapliga fältet. Jesper Falkheimer och Mats Heide beskriver i sitt kapitel den betydelse Gunilla har haft för både dem själva som forskare och för den gren av ämnet som främst ägnar sig åt strategisk kommunikation. Även Lars Palm belyser med sitt kapitel om klimathotet som övertalningsproblem denna sida av medie- och kommunikationsvetenskapen. Den betydelse av samverkan med omvärlden som betonas i denna mer kommunikationsinriktade del av Gunillas forskning poängteras också av Annette Hill som i inledningen till sitt bidrag om kriminalgenren *Nordic noir* beskriver hur hon som nyanställd vid MKV i Lund snart slogs av och inspirerades av Gunillas förmåga att samarbeta och samverka med medieindustrins aktörer i sin forskning.

Att lägga tonvikten enbart på de rent yrkesmässiga aspekterna av Gunillas gärning skulle inte ge en rättvisande bild av hennes betydelse. Minst lika viktigt är det sociala och mänskliga engagemang hon har för dem som arbetar med henne. Det är också ett tema som återkommer i flera av bidragen i den här boken. Hon får människor att känna sig välkomna, sedda, uppskattade och betydelsefulla. Hon tillhandahåller praktiska råd och delar med sig av viktiga erfarenheter, tips och råd för hur man för och betar sig som forskare och medmänniska.

Peter Dahlgren frågar sig rent av varför det inte finns en vedertagen akronym för den Positiva Sociala Energi (PSE) som Gunilla välkomnade honom med när han kom som ny professor till Lund. Michael Rübsamen och Joanna Doona vittnar i sitt kapitel om hur Gunilla omsorgsfullt socialiserar in sina adepter i forskarvärlden och genom att anlita unga doktorander i uppdragsforskning hjälper dem att utveckla ett slags akademisk gatusmarthet och boosta deras självförtroende. Mia-Marie Hammarlin å sin sida betonar Gunillas förmåga att få

det privata och det professionella att harmoniera och på så sätt avdramatisera det akademiska högravandet med ett gott garv.

Själv lärde jag som nybliven doktorand i sociologi känna Gunilla strax innan hennes disputation, vilken också var den första sådan jag bevistade. Vi arbetade ett par år efter det i samma projekt innan våra akademiska vägar skildes åt såväl geografiskt som ämnesmässigt. Efter några år på sociologiinstitutioner i Umeå och Kalmar fick jag till min egen förvåning en tjänst i MKV i Lund som jag i ett anfall av hemlängtan sökte år 2003. Att jag blivit kvar sedan dess beror inte minst på den atmosfär av trivsel som präglar institutionen och som till stor del är Gunillas verk. Hon är en mästare på det som kallas personalvård. Ett gott exempel på det är de mycket uppskattade barnkalas hon vid ett par tillfällen ordnade under en period då många av de anställda vid institutionen var småbarnsföräldrar.

Barnkalas på institutionen 2007 (Foto: Fredrik Miegel)

Även de många av institutionens personalkonferenser och institutionsdagar som arrangerades av Gunilla var alltid välplanerade ifråga om såväl det som rörde arbetet som de kulinariska och sociala kvällsaktiviteterna, som mycket väl kunde anta barnkalasliknande former med Gunilla som entusiastisk lektedare.

Som lektedare under personaldagarna i Vitemölla 2007 (Foto: Fredrik Miegel)

Den här boken tillhör genren vänböcker, och när det gäller Gunilla Jarlbro är den beteckningen särdeles väl vald. För även om bidragen spretar åt alla möjliga håll i både anslag och ämne är det egenskapen som just vän i olika bemärkelser som återkommer oftast i texterna. Det är därför vi har gjort den här boken till dig Gunilla. Läs den i vetskap om att du är dess exklusiva och unika målgrupp och att varje bidrag är skrivet just för dig, som ett tack för allt du bidragit med och med en förhoppning om att du får ett sjuhelsikes härligt *after work*.

The Lund Media Panel Research Project: Can We Learn from it?

Keith Roe

Introduction

The Media Panel Project (MPP) was carried out at the University of Lund and the (then) University College of Vaxjö in the 1970's and 80's. It was one of the largest, if not the largest, longitudinal panel study of young peoples' media use carried out anywhere or at any time. It was generously funded by the Swedish Council for Research into the Humanities and the Social Sciences, The Bank of Sweden Tercentenary Foundation, The Swedish Board of Education; and the Swedish Social Science Council. This funding made possible the accumulation of a large-scale data base containing information on some 4,400 children, adolescents and young adults, including their family background, activities; relations with parents and peers; school achievement and experience; media use, lifestyles, present activities, and plans for the future (Rosengren, 1994:43). Between 1979 and 1988 these data provided the basis for no less than seven PhD dissertations (see bibliography). Moreover, as we shall see, in addition to this empirical richness, various innovative theoretical and methodological perspectives were employed. The purpose of this chapter is to review the Media Panel Project and suggest ways in which it may still be useful to contemporary media researchers.

Theoretical Perspectives

Today the MPP would be classed as 'inter-disciplinary'. However, in the 1970's and 80's communication was by no means generally recognized by the wider academic community as a separate discipline. Rather, communication research was still typically subsumed under the 'parent' disciplines of psychology and sociology (with, in Sweden, also a presence in some Departments of Economics).

In Lund the MPP was located in the Department of Sociology and its seven successful doctoral candidates became Doctors of Sociology rather than Communication. However, from the start, the project was formulated in interdisciplinary terms. The two directors of the programme, Karl-Erik Rosengren and Sven Windahl, made this clear when describing the theoretical roots of the project,

We are sociologists of communication, and some of us have also been working at departments of communication. Consequently, our main theoretical perspectives are both sociological and communicative. We believe that individual use of mass media is strongly influenced by the surrounding social structure, and by the individual's position within that structure. We also believe in the power of society and its culture to shape, not only the content offered by the media, but also the individual's perception, understanding and use of that content." (Rosengren & Windahl, 1989: xviii).

Moreover, they continued,

Theories of sociology and psychology come naturally to us, then. Working for a decade or so on the use made of mass media by children and adolescents, we have, of necessity, also become deeply interested in the biological, psychological and social phenomenon of development." (ibid, xviii).

In short, the goal of the MPP was to combine psychological and sociological (and even some anthropological) perspectives in order to bring broader and richer insights into the worlds of children and adolescents and the place of the media in them. In other words, combining 'macro' and 'micro' approaches in an attempt to address some of the classic problems of subject vs. object,

As we present the results of our panel studies of the use made of the mass media by Swedish children and adolescents, we shall try to be as general as possible... to approach very general questions and problems central to children and adolescents of all modern societies (and their parents): children's development, their relationship with family, peers, school, and the mass media; their pictures of themselves, their society, and the world at large (ibid: xix-xx).

Methodology

As noted above, the MPP also took a stand on the old question of whether a quantitative or qualitative approach is to be preferred. The MPP answer was short and unequivocal, “In our opinion the dichotomy is rather meaningless” (Rosengren & Windahl 1989: xviii). Rather, it was argued that both approaches are valid depending on the theoretical perspective and question(s) informing the research. Moreover, it was argued, both approaches could usefully be combined into one research design,

...starting with qualitative experiences which, systematized and ordered in various ways, prepare the ground for quantitative studies, which in their turn may lead up to new and more precise qualitative observations, and so on “ (ibid: xviii).

The MPP clearly followed this pattern. While most of its results were presented in quantitative terms, its work started with qualitative studies of pre-school children and their media use (Sonesson, 1979) and qualitative elements became a recurrent feature in subsequent phases of the programme.

The MPP methodology was not only mixed in terms of quantitative and qualitative methodology but also, within the former, by combining longitudinal and cross-sectional designs. Data were collected in three waves consisting of one main panel (i. e. the same respondents approached three times with 2 year intervals) and three side-panels to enable cross-sectional analyses at each time point. The aim of this design was to enable MPP researchers to handle the time dimension so often overlooked in research. According to Rosengren & Windahl (ibid: 13) change can be due to three main types of effects: age (or maturational) effects, generational (or cohort) effects, and situational (or contextual) effects, as well as effects due to first-order or higher interactions between these types.

Such a mixed approach made it possible to describe and analyze the data in three ways (Rosengren & Windahl, ibid: 13),

1. *Panel analyses* focusing on differences between the same groups (cohorts) of individuals as they move through time, thereby making it possible to differentiate between maturational and situational effects.

2. *Cross-sectional analyses* focusing on differences and similarities between different age groups at the same time, thereby making it possible to differentiate between maturational and generational effects,
3. *Diagonal analyses* focusing on differences and similarities between individuals of the same age at different periods of time, thereby making it possible to differentiate between situational and generational effects.

In analyzing and presenting the results, this design enabled MPP researchers to explore the complexities and dynamics of the phenomena under study by simultaneously presenting cross-sectional, panel, and diagonal data (Rosengren & Windahl, *ibid*: 15).

Furthermore, in terms of analytical techniques, the MPP also adopted a multi-method strategy, employing not only common types of statistical analysis such as correlation and regression, but also three techniques which had seldom appeared in communication research up to that point; namely, Multiple Classification Analysis (Kim & Kohout, 1975), Partial Least Squares Analysis (Lohmoller & Wold, 1984), and Linear Structural Relations Analysis (Joreskog & Sorbom, 1981). Indeed, with regard to the latter in particular, media panel researchers can justifiably claim to have been pioneers in international communication research in terms of its use in the analysis of large scale macro-models.

Rosengren & Windahl (1989: 242-243) summed up the course navigated by the MPP as follows:

Over time our team has moved from small-scale intensive studies to large-scale extensive ones, and back again: From shoestring survey research on para-social interaction among grown-ups (Rosengren & Winhdal, 1972, 1977).

To qualitative studies of schoolchildren's essays on the use made of television, leading up to the construction of scales for the precise measurement of capture and para-social interaction (Rosengren et al. 1976).

To extensive cross-sectional and panel studies of the use made of mass media by children and adolescents, as well as the causes and consequences of that use (Sonesson, 1979; Hedinsson, 1981; Johnsson-Smaragdi, 1983; Roe, 1983a; Jonsson, 1985; Flodin, 1986).

To qualitative follow-up interviews among small, purposeful samples from our extensive panel surveys, validating important aspects of the survey results as well as the results of the qualitative interviews themselves (Roe, 1983b; Jarlbro, 1986).

Moreover, in a subsequent project, this chain was further extended by Johansson and Miegel (1992).

Implementation

As noted above, the theoretical approach of the MPP was broad. It was also integrative - combining the uses and gratifications and effects traditions into a 'uses and effects' approach. This made it possible to,

cover a full process: a causal chain starting with sociological and psychological conditions for media use, going from there to media use itself...and ending up with the consequences and effects of media use" (Rosengren & Windahl, 1989: 8-9).

This strategy led to the development of a guiding conceptual model (ibid: 9) consisting of six variable areas: Parents' socio-economic and child's demographic status; family norms and habits; child's orientation to parents and school; child's social relations and activities; child's media relations and activities; and child's school achievement, world view and social perceptions. In total, these variable areas were then operationalized in the form of 56 main variables (ibid: 10-11). However, the actual number of variables measured in the programme was far larger – reaching several thousand.

Since the results of the various analyses emerging from this design indicated that media use, as well as its effects and consequences, are different at different developmental stages, in different social classes, and types of socialization, the overall results of the project (see Rosengren & Windahl, ibid: 9) focused on these three perspectives.

In introducing the chapter on development and media use they noted,

Kurt Lewin (1951) maintained that the best occasion to study a phenomenon is when it is in a state of change. We take his advice. At no other time in life does so much change occur so fast as in childhood and adolescence. Young people develop

differently along several dimensions simultaneously, and their relations to the media are more or less continuously changing.” Rosengren & Windahl, 1989:54).

Once again the approach followed was integrative in combining cognitive, social and sexual-biological development at different ages and genders. The result was the formulation of a ‘uses and development’ model (ibid: 110) which led to the conclusion that, while development has its basis in biology, its results are always realized within parameters set by the surrounding society.

In framing the results for the second perspective, social class (defined in socio-economic and later also cultural terms), Rosengren & Windahl (ibid: 111) noted,

We have seen that development manifests itself in differential media use among boys and girls of different ages. Similarly, socialization manifests itself most clearly in differential media use by adolescents from different social classes...differential development and differential socialization, in interaction with each other, create a social space of three dimensions: gender, class and age. Two values on each of the three dimensions create eight different social worlds. In this chapter we focus on the role of social class in shaping these eight worlds.

In addition, the MPP added a cultural perspective, viewing class-determined media use as something occurring, to a large degree, in a class-cultural context. This integration of social structure and culture into empirical research in communication was innovative at the time, running parallel to the evolution of cultural studies in other research traditions. A further innovation which appeared early on in MPP publications was the introduction of the work of Bourdieu (Bourdieu and Passeron, 1979; Bourdieu, 1984) to empirical analysis of media use.

As with development, the focus of the MPP analysis of social class was on the dynamics of change. Three types of class were introduced: class of origin, class of (current) context, and (anticipated) class of destination, with the combined panel and cohort design of the data collection making it possible both to separate these types and take account of their interactions.

Inherent in the dynamics of social class, so viewed, is the concept of social mobility between different levels of status. It follows that, if the use which individuals make of the media varies appreciably according to their position in the social structure, then any significant change in these status positions, or in the configuration of the

social structure as a whole (e. g. by rapid technological change), will influence individual and aggregate patterns of media use.

The MPP operationalized two principle types of social mobility: 'horizontal', involving transition from one social group to another situated at the same status level; and 'vertical', involving upward or downward movement, either by individuals or by whole social groups, from one status stratum to another (Sorokin, 1964). However, in much research, social mobility has been analyzed statically, at a cross-sectional aggregate level only, with a resultant loss of its essentially dynamic character. It was to escape this limitation that the MPP implemented Merton's (1968: 437) insight that it is necessary to incorporate what everybody knows, namely, that not only an individual's current status, but also past history of statuses affect the present and future behaviour of the individual. This general approach to social mobility led to a number of publications by MPP members (e. g. Jarlbro, 1988; Jarlbro and Dalquist, 1991; Roe, 1992; Roe, 1994) and formed part of the basis for the work of one of the projects that followed (see Miegel, 1994). It is also apparent that this approach easily lends itself to qualitative research at the individual and small group level.

The third perspective employed in presenting the overall results of the MPP was socialization. In childhood and adolescence this is an extremely large subject, witnessed by the fact that the chapter by Rosengren & Windahl (1989) dealing with it spans no less than 82 pages. Consequently, it will only be possible here to give a very brief overview on the projects' approach to this central concept, together with references for those interested in further exploring the material.

Within a broad framework of social interaction, the MPP focused mainly on four agents of socialization: family, peer group, school, and mass media and, in particular, the reciprocal effects of the first three agents on media uses and effects. The first Ph. D thesis within the project to be published was Sonesson's (1979) work on pre-school children and their parents, followed by Hedinsson's (1981) analysis of the family and social origins of adolescents' TV use. This was followed by Roe's (1983) work on the school and youth sub-cultures and Johnsson-Smaragdi's (1983) on social interaction with parents and peers. Jonsson (1986) once again brought the school into the limelight and Flodin (1986) then analyzed the relationship between TV-use and adolescents' expectations with regard to future occupational roles. Last but by no means least was Jarlbro's (1988) work on the family, mass media and political attitudes.

Conclusion

Looking back at the MPP, there are a number of elements which immediately strike one. The First is the remarkably broad macro- theoretical perspective employed. To what extent this was successful is for others to assess but, viewed through a contemporary lens, the really startling thing is that it was even attempted.

In recent decades, media (and more generally social science) research has increasingly become fragmented into micro perspectives and research designs. This involves examining the minutiae of individual and social patterns of media use. While this sometimes produces excellent scholarship, these mini-discourses often become trivial and separated from each other with the result that researchers increasingly inhabit isolated academic cocoons (Karl Erik Rosengren once called them 'frog ponds'). In addition, contact with other conceptual levels is lost creating a wide gulf between macro and micro perspectives which results in few, if any, linkages to broader questions pertaining to culture and society.

In contrast, one of the MPP's starting premises was that dichotomies like subject vs. object and quantitative vs. qualitative methodology are sterile and unhelpful in research; often having more to do with attempts by researchers to legitimize their own preferences and competences than methodological rigour; and that there is no inherent conflict between them since both objective social structures and individual agency are manifestly important in shaping human actions and outcomes. As a result, while the vision and theoretical scope of the project was extremely broad, many of its results were very detailed, thereby demonstrating that it is possible to combine 'objectivist' and 'subjectivist' perspectives by working simultaneously on different conceptual and analytical levels. In other words, that *both* structural patterns *and* individual and group differences are significant and that they can fruitfully be combined in research designs.

A second pertinent observation is that, while the MPP was mainly quantitative, qualitative methods were employed when and where it was deemed appropriate. The MPP is by no means the only project to have employed such a multi-methods approach but it still sends a strong reminder to contemporary researchers, firstly that methodologies can fruitfully be mixed and, secondly, are better chosen on the basis of the avowed purposes of the research and the specific questions

generated from them than on the basis of dogmatic, hostile and sterile debates about the shortcomings or superiority of one or the other.

In this respect, the metaphor of research as mapping is useful. Maps can be made across a wide continuum of scales from the very large - outlining the major contours of a selected area - to the very small, zooming in onto fine details within an area, as well as everything in-between. The choice depends on the goal(s) of the research. In other words, is the goal an overview of the forest as a whole with its position relative to other large structural features, or more detailed knowledge of specific segments, or even groups of individual trees? It follows that, just as a geographical atlas can contain representations stretching across the whole continuum, so can a social atlas.

Thirdly, in terms of its implementation, the MPP clearly demonstrated the value of a genuinely inter-disciplinary approach. However, here an important distinction must be made between 'inter-disciplinarity' and 'multi-disciplinarity'. While the latter brings researchers from different academic backgrounds together in a common project, frequently each remains largely within the parameters of their own discipline. Conversely, the former brings researchers together within a coherent theoretical and methodological framework designed to integrate their work into one overall guiding perspective. This is not always an easy task. In retrospect, one of the most striking things about the MPP was the remarkable amount of time its members spent together discussing the concepts, theories, methods and types of analyses to be employed. Coming from different national (four different countries), social and academic backgrounds this was, especially early on, sometimes frustrating and seemingly dysfunctional. However, slowly a genuine synthesis did emerge which produced rich insights and linkages which would otherwise have been absent and, not least, significantly increased the productivity of the group. There is an important lesson here, namely that while there are many elements necessary to good research, above all it requires intellectual openness to other ideas and perspectives than one's own.

Chronological list of Media Panel Project Ph. D Dissertations

- Sonesson, I. (1979) *Förskolebarn och TV*, Malmö, Esselte.
- Hedinsson, E. (1981) *TV, Family and Society: The Social Origins and Effects of Adolescents' Use*, Stockholm: Almqvist & Wiksell Int.
- Roe, K. (1983) *Mass Media and Adolescent Schooling: Conflict or Co-Existence?* Stockholm: Almqvist & Wiksell int.
- Johnsson-Smaragdi, U. (1983) *TV Use and Social Interaction in Adolescence: A Longitudinal Study*. Stockholm: Almqvist & Wiksell int.
- Jonsson, A. (1985) *TV – ett hot eller en resurs för barn?* Lund” Gleerup.
- Flodin, B. (1986) *TV och Yrkesförväntan: En longitudinell studie av ungdomars yrkessocialisation*. Lund: Studentlitteratur.
- Jarlbro, G. (1988) *Familj, massmedier och politik*. Stockholm: Almqvist & Wiksell international.

References

- Bourdieu, P. (1984) *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*. London: Routledge.
- Bourdieu, P. and Passeron, J-C. (1979) *The Inheritors: French Students and their Relation to Culture*. London: University of Chicago Press.
- Jarlbro, G and Dalqvist U. (1991) *Mot alla odds: En longitudinell studie av ungdomars sociala mobilitet*. Lund Research Papers in the Sociology of Communication, no. 30. Lund, Department of Sociology.
- Johansson, T and Miegel, F. (1992) *Do the Right Thing: Lifestyle and Identity in Contemporary Youth Culture*. Stockholm: Almqvist & Wiksell international.
- Jöreskog, K. G. and Sörbom, D. (1981) *LISREL VI. Analysis of Linear Structural Relationships and Least Square Methods*. Uppsala: Department of Statistics.
- Kim J. H. and Kohout, F. (1975) *Analysis of Variance and Covariance: Subprograms ANOVA and ONEWAY*. In Nie et al. (Eds)(1975), *Statistical Package for the Social Sciences*. New York: McGraw-Hill.
- Lewin, K. (1951) *Field Theory in Social Science*. New York: Harper.
- Lohmoller, J. B. and Wold H. (1984). *Introduction to PLS Estimation of Path Models with Latent Variables*. In G. Melischek et al. (Eds.) (1984) *Cultural Indicators: An International Symposium*. Vienna: Akademie der Wissenschaften.
- Merton, R. K. (1963) *Social Theory and Social Structure*. Glencoe, IL: Fre Press.
- Miegel, F. (1994) *Values, Lifestyles and Family Communication*. In, Rosengren K. E. (Ed)(1994), *Media Effects and Beyond*. London: Routledge.
- Roe, K. (1992) *Different Destinies – Different Melodies: School Achievement, Anticipated Status and Adolescents' Music Tastes*. *European Journal of Communication* 7. 3. 335-351.
- Roe, K. (1994) *Media Use and Social Mobility*. In Rosengren, K. E. (Ed.)(1994) *Media Effects and Beyond*. London: Routledge.
- Rosengren, K. E. and Windahl, S. (1972) *Mass Media Consumption as a Functional Alternative*. In McQuail, D. (Ed.)(1972), *Sociology of Mass Communication*. London: Penguin.
- Rosengren, K. E. et al. (1976) *Adolescents' TV Relations : Three Scales*. *Communication Research*, 3. 347-365.
- Rosengren, K. E. and Windahl, S. (1977) *Mass Media Use: Causes and Effects*. *Communications*, 3, 337-351.

- Rosengren, K. E. and Windahl, S. et al. (1989) *Media Matter: TV Use in Childhood and Adolescence*. Norwood, NJ: Ablex.
- Sorokin, P. A. (1964) *Social and Cultural Mobility*. Glencoe: Free Press.

Hyllning till en avdelningsmaestro

Peter Dahlgren

Med rasande fart i korridoren kom en utsträckt hand och ett stort leende emot mig. Den lite frågande blicken i mitt ansikte försvann när jag från en bild jag tidigare sett förstod att detta var Gunilla Jarlbro.

Det var terminsstarten hösten 1997, och jag hade nyligen flyttat till Lund från Stockholm med familjen för att börja som professor i medie- och kommunikationsvetenskap. Jag kände inte till Lund särskilt väl på den tiden, och inte heller avdelningen för medie-och kommunikationsvetenskap (MKV). Jag visste att MKV var en av tre små ganska självständiga enheter inom den stora sociologiska institutionen, och att Gunilla var dess studierektor. Att dimpa ner på det sättet i en okänd miljö kan framkalla E.T.-känslor, men Gunillas välkomnande blåste snabbt bort sådana främlingsassociationer.

Formellt var hon studierektor, men jag förstod snart att i den verkliga världen var hon mycket mer än det. Hon orkestrerade mycket av både den inre harmonin och avdelningens externa positioner – med en självklar lätthet som hade fått många HR-chefer att koka av avund.

MKV i Lund ville ge studenterna en utbildning som var användbar i yrkeslivet, samtidigt som man betraktade verksamheten som en universitetsutbildning. Därmed fanns både lärare som lutade åt det 'praktiska' hållet och andra som var mer 'teoretiska'. På motsvarande institutioner runt om i världen har den praktiska och den teoretiska personalen inte sällan betraktat varandra med ömsesidig misstänksamhet och även satt krokben för varandra. Gunilla betonade starkt hur de två sidorna berikade varandra, behövde varandra. Med detta skapade hon en sammanhållen atmosfär som signalerade att om man inte fattade detta självklart viktiga samspel var man nog lite trög.

Stämningen på avdelning främjades också av hennes Positiva Sociala Energi (varför har inte PSE blivit en vedertagen akronym....?). När hon kom in på morgonen utstrålade hon en smittsam optimism som förmedlade att dagen skulle bli bra – eller åtminstone att eventuella problem var i grunden helt hanterliga. Vem kan/vill

motstå en sådan start på dagen? Hon såg till att vårt personalrum var välförsett – och att vi verkligen använde det – tillsammans. Hon markerade olika högtider – och kunde ofta vifta bort vad hon betraktade som onödiga ”lågtider”.

Genom hennes PSE fick hon olika grupperingar på avdelningen att inse att deras sårintresse var ofrånkomliga och behövliga element i en större, gemensam helhet. För att förstå vilken bragd detta var ska man komma ihåg att vi här pratar om arten homo academicus...

På avdelningen fanns såväl äldre manliga kolleger som yngre kvinnliga. Gunilla stöttade i synnerhet de unga kvinnliga kollegorna och doktoranderna – samtidigt som hon fick alla andra att inse att jämställdhet var win-win för alla.

På den tiden var några avhandlingar på gång om organisationskommunikation och ledarskap. Jag tänkte ibland att det var synd att dessa doktorander inte kunde ha Gunilla som forskningsobjekt... Man får vara tacksam att hon inte blev headhuntad – eller snarare och förmodligen – att hon tackade nej.

När frågor eller problem som rörde avdelningens situation inom universitet uppstod kunde Gunilla säga att vi skulle hålla oss lugna – hon skulle ta upp detta med institutionsstyrelsen. Eller med prefekten. Eller med dekanen. Eller med rektorn. Hon hade en suverän kompass med vilken hon kunde navigera universitetets maktkorridorer på ett sätt som oftast blev framgångsrik för avdelningen. Snacka om strategisk kommunikation.

Den första gången jag hörde att vi skulle ha årets stora planeringsmöte på avdelningen tänkte jag att nu om inte förr blir denna trevliga stämning åtminstone lite dämpad. Men det blev precis tvärtom: jubel utbröt. Något konfunderad blev jag; i min tidigare erfarenhet betraktades personalmöten med ungefär like mycket entusiasm som veckans tvätt. Kolleger förklarade för mig att MKV-planeringsmöten var allmänt ganska trevliga – men särskilt när de äger rum i London. Det visade sig att under Gunillas ledning hade avdelningen blivit väldigt flitig med dels extern utbildningsverksamhet utanför universitetet, dels uppdragsforskning.

Dessa aktiviteter inbringade en inkomst som delvis var disponibel för planering från utländsk ort. Vi var i London två gånger vad jag minns; med en ambition som byggde på både disciplin och gruppsolidaritet lyckades Gunilla få dessa möten att fungera bra – utan att vi gick miste om alltför mycket i Storbritanniens huvudstad. Utan vår beundransvärt moraliska karaktär kunde vi lätt ha känt oss lite bortskämda.

Åren därefter – kanske på grund av mindre intäkter eller ändrade regler om var planeringsmöten fick äga rum (rykten om denna sida av vår internationaliseringsprofil hade kanske spridits) – fick vi nöja oss med att förlägga vår planering vid trevliga kursgårdar och hotell runt om i Skåne.

De externa kurserna var av olika slag, men på några hade Gunillas satt egen prägel. Hon tyckte till exempel att jurister borde veta mer om medier och höll sådana kurser flera gånger under åren (och juristerna insåg förstås att hon hade rätt). Sådana kurser var dock bara en del av hennes verksamhet utanför avdelningen. Medan jag var mycket i utlandet med mina åtaganden åkte Gunilla riket runt och spred MKV:s rykte och höjde dess status genom sina offentliga framträdanden i många olika sammanhang: intervjuer i medier, på konferenser, hos kommissioner och naturligtvis i sina publikationer. Gunilla har ett starkt engagemang i demokrati och rättvisa, och hon pratade om genus i medierna, om journalistik, om mångfald, om hälsofrågor, om reklam. Hon pratade också om MKV, och avdelningen fick därmed glänsa genom hennes PR-insatser. Alltid klädd med elegans, även på avdelningen, var hon en ovanligt stilig akademisk representant.

Som offentlig person har Gunilla under åren fått utstå en del obehaglig negativ respons från män som inte fattar vitsen med ett feministiskt perspektiv – men hon har aldrig tyckt att detta var skäl nog att hålla tyst. Det snarare bekräftade att det fanns mycket kvar som kvinnor måste kämpa mot.

Vid slutet av denna epok lanserade Gunilla de årliga seminarierna hon anordnade i anslutning till internationella kvinnodagen den 8:e mars. Hon bjöd in stora namn från olika håll, och dessa seminarier höll (och håller än idag) en hög offentlig profil – som hon själv.

Efter millennieskiftet (som vi alla klarade utan den hotande 'Millenium Bug' som skulle slå ut våra datorer) hände tre saker där Gunilla i olika utsträckning var drivande. Först var det en skilsmässa: dvs mellan MKV och sociologen. Med tiden hade det blivit en växande uppfattning på avdelningen att vår enhet var för liten i det stora sammanhanget på sociologiska institutionen – vi hamnade allt för ofta under deras radar, blev inte sedda. Genom Gunillas förhandlingar blev skilsmässan ganska vänlig, inget skadestånd skulle betalas till någon part.

I samband med skilsmässan skulle vi flytta till ett nytt hem, till för vårt vidkommande ombyggda lokaler på SOL. Men dessa blev inte färdiga i tid. Vi blev därför parkerade i Pedagogikhuset under ett år, och fick sedan flytta till SOL.

Två flyttar alltså, med stor osäkerhet beträffande vilka möbler och annan inredning vi skulle få. I en kultur där antal kvadratmeter och möblemang i tjänsterummet kan vara statusmarkörer kunde man känna den kollektiva ängsligheten. Gunilla visste förstås vilka man skulle prata med, och det mesta ordande sig ganska smärtfritt. Vi fick möblerna och lugnet återkom till avdelningen – för ett tag.

Det tredje som inträffade efter millennieskiftet var något som Gunilla hade arbetat för under ett antal år. Hon var en visionär; hon ville samla ihop de enheter på universitet som på olika sätt hade beröringar med kommunikation och bilda en stor och stark institution. Hon hade börjat skaffa sig allierade i detta projekt, och väl på plats i SOL började hon driva frågan om en stor medieinstitution som kunde förena dessa olika utbildningar och forskningsansatser.

Hjulen på ett äldre universitet snurrar inte så snabbt och behöver en hel del olja för att gå runt. Det tog mycket tid och energi, men till sist var planerna i sikte: MKV tillsammans med journalistik, retorik och mediehistoria skulle bilda en ny institution.

Intressant nog var att denna konstruktion skulle vara någon så ovanligt som en institution som tillhörde både fakulteten för samhällsvetenskap samt för humaniora och teologi. På avdelningen började surrandet; 'Detta blir schizofreni', sa vissa. 'Vi hamnar i korseld', sa andra. 'Vi får dubbla möjligheter', kontrade Gunilla.

I mitten av 00-talet var planeringen igång för den nya institutionen. Med så många aktörer och intressen kunde övergången inte bli annat än turbulent, men till slut lanserades Institutionen för kommunikation och medier 2010 i Lund, och även Institutionen för strategisk kommunikation i Helsingborg. Denna tudelning uppstod som en sorts politisk lösning, och även om det var stormigt i början tycks alla efter ett tag ha blivit nöjda med lösningen.

När röken hade skingrats och dammet lagt sig var denna nya och robusta institution på plats i Lund, med sina nya personalkonstellationer. Det blev nya tider; den sammanhållna lilla avdelningen hör till det förgångna. Jag gick i pension officiellt 2010, fortsatte som emeritus-frilansare några år till. En epok var nu förbi, och för min del blev dessa år på avdelningen en källa till fina minnen – som ibland kan tippa över till ohämmad nostalgi. Tack, Gunilla, för din utsträckt hand, ditt stora leende och din fantastiska PSE – och den fina arbetsmiljön under åren på Avdelning för medie- och kommunikationsvetenskap.

”Varför går det så långsamt?”

Om yttrandefrihet, medier och genus – ett medborgarperspektiv

Ulla Carlsson

Varför har mediebilderna av kön, eller om man hellre vill genus, inte förändrats i samma takt som det övriga samhället? Varför går det så långsamt i medierna och vad som kanske är ännu viktigare varför upplever så många inom mediasfären att genusfrågan är avklarad?

Orden är hämtade från Gunilla Jarlbros inledningskapitel i boken *Genusmedveten journalistik* (s. 7). I flera böcker, uppsatser och artiklar har Gunilla Jarlbro redovisat resultat från studier om dels fördomar och stereotyper i mediernas och reklamens innehåll, dels kvinnliga journalisters närvaro, villkor och roll på redaktionerna. Hon reflekterar också över varför det är som det är. Många olika faktorer samverkar men över dessa står vad Gunilla Jarlbro kallar ”genusslentrian, vanemässiga slentrianmässiga föreställningar om vad som kännetecknar manligt och kvinnligt reproduceras om och om igen” (s. 94).

Flera medie- och journalistikforskare har i sina studier om medier och genus kommit till liknande resultat som Gunilla Jarlbro oberoende av geografisk plats – problemen är universella (Byerly 2011, Djerf-Pierre & Edström 2020, UNESCO 2018). Gång efter gång visar resultat att det går långsamt att förändra. *Global Media Monitoring Project (GMMP)*, *Women’s participation in the news* visar i sin senaste granskning av 114 länder att inga märkbara skillnader kan fastställas mellan fem års mätpunkter.

Fortfarande går det en kvinna på tre män bland de personer som förekommer i det globala nyhetsflödet. I Sverige, ett av världens mest jämställda land, går det två män på varje kvinna i nyheterna. (Edström & Jacobsson 2015).

#metoo med sitt genomslag 2017 har ytterligare kommit att fästa blicken på medierna och genusrelaterade frågeställningar. Många kvinnliga journalister skriver i uppropet #deadline att de har fått nog av övergrepp och sexism på

redaktionerna och den tystnadskultur som följer i spåren. Vad får det för konsekvenser för journalistikens utövande?

Det är 25 år sedan handlingsplanen 'Pekingplattformen för jämställdhet' antogs. Närmare 190 länder enades om 12 kritiska områden för FNs medlemsstater att aktivt arbeta för att påskynda jämställdhetsarbetet runt om i världen. De utpekade områdena där särskilda åtgärder ansågs nödvändiga ter sig lika aktuella idag som 1995: fattigdom; bildning och utbildning; hälsovård; våld; effekter av väpnade konflikter; ekonomiska och politiska strukturer; beslutsfattande; jämställdhetsarbetets organisation; mänskliga rättigheter; medier och kommunikation; hantering av naturresurser och miljö; samt flickors situation. Länderna ska vart femte år inrapportera resultat utifrån åtagandena i plattformen till FN.

Ett av de kritiska områdena gäller medierna och handlar om att ge kvinnor ökad tillgång till kommunikation och medier, öka deltagande och representationen av kvinnor i all kommunikation, särskilt medierna, samt att främja en balanserad och icke stereotyp bild av kvinnor i medierna. Ett annat kritiskt område rör mänskliga rättigheter – att stärka mänskliga rättigheter för kvinnor. I fokus står den del av mänskliga rättigheter som utgör medborgerliga rättigheter – rätten till liv, frihet och integritet i enlighet med International Covenant on Civil and Political Rights (1976).

Vikten av kvinnors medborgerliga rättigheter har betonats i demokratistudier under de senaste decennierna. Utan kvinnors grundläggande rättigheter har inget land lyckats bli en fullvärdig demokrati (Dietz 1998, Inglehart et al. 2002, Tremblay 2007, Wang et al. 2017). Det är också det rättighetsperspektivet som utgör kärnan i Agenda 2030 med hållbarhetsmålet 5 "Att uppnå jämställdhet och alla kvinnors och flickors egenmakt".

Yttrandefrihet för alla – såväl kvinnor som män – är en avgörande rättighet i medborgerliga och mänskliga rättigheter. Den obalans vad gäller kön och könsidentiteter i medieinnehåll och beslutssystem, som har dokumenterats av decenniernas forskning visar att kvinnors yttrandefrihet präglas av strukturella, ekonomiska och kulturella begränsningar (Djerf-Pierre 2011, Gallagher 2014, Norris 1997, Ross & Padovani 2016, UNESCO 2018, Vega Montiel 2014, Vega Montiel & Macharia 2018).

I forskningen om yttrandefrihet beaktas kön, könsidentiteter eller genus sällan – samma gäller samhällsdebatten – trots den kunskap som finns om inskränkningar

i kvinnors rättigheter och mediernas roll för hur kön uppfattas. Maria Edström har i förlängningen av sina studier ställt frågan 'varför' då yttrandefrihet och jämställdhet förutsätter varandra – utan jämställdhet ingen yttrandefrihet och vice versa (Edström 2017a, 2017b, Svensson & Edström 2014).

Gunilla Jarlbros forskning om genusrepresentation och genusgestaltning i medier och reklam – och de reflektioner hon presenterar i sina skrifter – påvisar vikten av att frågeställningar som ovan hålls levande och vidareutvecklas i dagens medie- och kommunikationssystem. Ett medielandskap och en mediekultur som har genomgått och genomgår stora förändringar i globaliseringens, individualiseringens och digitaliseringens tid. Det dagliga livet styrs allt mer av algoritmiska processer för urval, identifiering och diskriminering. Många gränser prövas – även yttrandefrihetens.

Det gäller därför att syna de kontexter som omger dessa och liknande frågeställningar. I det följande kommer innebörden av yttrandefrihet att behandlas tillsammans med de dilemman och problem som uppstår som en följd av bl. a. mediernas digitalisering i ett demokratiperspektiv. En del i hur dessa problem kan bemötas enligt flera studier är ökad medie- och informationskunnighet (MIK) i befolkningen. Bildning, kunskaper och färdigheter som krävs för att vara informerade, engagerade och delaktiga medborgare i samhället – här ingår genuskunskap med syfte att öka medborgarnas genusmedvetenhet.

Deklarationen om de mänskliga rättigheterna med Artikel 19 i ett genusperspektiv

Samhället förändras men vissa fundament består och det gäller inte minst Artikel 19 om åsikts- och yttrandefrihet i FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna:

Var och en har rätt till åsiktsfrihet och yttrandefrihet. Denna rätt innefattar frihet att utan ingripande hysa åsikter samt söka, ta emot och sprida information och idéer med hjälp av alla uttrycksmedel och oberoende av gränser.

Deklarationen om mänskliga rättigheter antogs av FN:s generalförsamling 1948 i spåren av världskriget, nazismen och kolonialismens upplösning. För första gången fastställs skydd för grundläggande mänskliga rättigheter som är universella.

Deklarationens artiklar utarbetades av representanter med olika bakgrund från alla regioner i världen. Bland representanterna fanns kvinnor om än i minoritet. Människorna bakom deklARATIONEN hade en tanke om en enad mänsklighet som delar en gemensam framtid och ett globalt ansvar – en gemensam norm för alla folk och nationer.

När genusfrågor diskuteras finns det skäl att påminna om flertalet av artiklarna i deklARATIONEN. Här återges de inledande artiklarna i deklARATIONEN:

Artikel 1.

Alla människor är födda fria och lika i värde och rättigheter. De har utrustats med förnuft och samvete och bör handla gentemot varandra i en anda av gemenskap.

Artikel 2.

Var och en är berättigad till alla de rättigheter och friheter som uttalas i denna förklaring utan åtskillnad av något slag, såsom på grund av ras, hudfärg, kön, språk, religion, politisk eller annan uppfattning, nationellt eller socialt ursprung, egendom, börd eller ställning i övrigt. Ingen åtskillnad får heller göras på grund av den politiska, rättsliga eller internationella status som råder i det land eller det område som en person tillhör, vare sig detta land eller område är oberoende, står under förvaltarskap, är icke-självstyrande eller är underkastat någon annan begränsning av sin suveränitet.

Artikel 3.

Var och en har rätt till liv, frihet och personlig säkerhet.

Eleanor Roosevelt hade en mycket framträdande roll i deklARATIONENS arbete och från hennes tal i FN tio år efter att deklARATIONEN godkändes citeras ofta följande ord:

Where, after all, do universal human rights begin? In small places, close to home - so close and so small that they cannot be seen on any maps of the world. Yet they are the world of the individual person; the neighborhood he lives in; the school or college he attends; the factory, farm, or office where he works. Such are the places where every man, woman, and child seeks equal justice, equal opportunity, equal dignity without discrimination. Unless these rights have meaning there, they have little meaning anywhere. Without concerted citizen action to uphold them close to home, we shall look in vain for progress in the larger world. (Eleanor Roosevelt 'Where Do Human Rights Begin' tal i FN 1958)

Men det var ett antal kraftfulla kvinnor från södra halvklotet som låg bakom fundamentala skrivelser i jämställdhetens namn. De kom spela en avgörande

roll för den slutgiltiga deklARATIONSTEXTEN. Bland förgrundsfigurerna märks särskilt ett antal kvinnor som agerade utifrån sin hemvist i den av FN 1946 inrättade 'Commission on the Status of Women'. (Adami 2018).

Hansa Mehta från Indien låg bakom revideringen av skrivningen "All men are born free and equal" till "All human beings are born free and equal" i första artikeln. Lakshmi Menon, även hon från Indien, argumenterade envist för skrivningen 'icke-diskriminering av kön'. En delegat från Dominikanska republiken, Minerva Bernardinos, säkrade skrivningar med både 'män och kvinnor' genom ett idogt arbete – i inledningen som föregår deklARATIONENS artiklar heter det:

Eftersom Förenta nationernas folk i stadgan åter har bekräftat sin tro på de grundläggande mänskliga rättigheterna, den enskilda människans värdighet och värde samt mäns och kvinnors lika rättigheter och har beslutat att främja sociala framsteg och bättre levnadsvillkor under större frihet,/.../

I paragraf efter paragraf var det främst dessa icke-västerländska kvinnor som tillsåg att alla rättigheter ska vara lika för kvinnor och män med förbud mot diskriminering på grund av kön (Adami 2018). Flertalet kom från länder som nyligen hade blivit självständiga eller var nära att göra sig fria. Kolonialismen var i uppbrott och flera delegater hade varit aktiva i befrielsekampen – de visste hur man kunde använda sin röst. (Adami 2018, Human Wrongs Watch 2018).

Det var också FNs 'Commission on the Status of Women' (CSW) som senare gjorde att deklARATIONEN om de mänskliga rättigheterna följdes upp av 'Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women' (CEDAW) antagen av FNs generalförsamling 1979. Denna konvention, ofta benämnd 'Kvinnokonventionen', kräver att de länder som har ratificerat konventionen ska avlämna en rapport vart fjärde år som redovisar efterlevnaden av konventionens paragrafer och genomförda åtgärder (<https://www.unwomen.org/en/csw>).

Det arv, ett ihärdigt arbete för jämställdhet, dessa kvinnor lämnade efter sig förpliktigar i hög grad även denna dag.

Oro för urholkning av demokratins grundstenar

Deklarationen om de mänskliga rättigheterna är en rättighetsförklaring, som bygger på nationalstaternas vilja till implementering, bl. a. genom grundlagar, lagar, förordningar, stöd till medier och inte minst utbildningsreformer, i strävan efter ett samhälle där mänskliga rättigheter utgör ett fundament. Den viljan har dock varierat i olika delar av världen och över tid.

Idag verkar denna idé inte längre självklar som vägvisare för en demokratisk ordning – när insatser mer än någonsin behöver sträcka sig bortom nationella gränser i denna globaliseringens era.

En samhällsstyrning av god kvalitet är avgörande för en demokratiutveckling. Det innebär välfungerande institutioner som åtnjuter stort förtroende bland medborgarna, mellanmänsklig tillit, delaktiga och aktiva medborgare – och yttrandefrihet, som ger enskilda individer rätt att uttrycka åsikter och att kommunicera med andra i offentligheten. Det handlar om en offentlighet som i hög grad vilar på mediernas oberoende och pluralism. Press- och mediefriheten är central. (Jfr. Carlsson & Weibull 2017, Charron & Rothstein 2018, Couldry et al. 2018, Dahl 2007, Norris 2004, Picard & Berman 2019).

Frågor om samhällsförtroende kommer särskilt i fokus när ett samhälle präglas av snabba förändringar. Det senare är utmärkande för idag då förutsägelser om framtiden har blivit allt osäkrare. De problem som vi står inför är komplexa och ofta sammankopplade: klimat- och miljöförändringar, ekonomisk och social ojämlikhet, pandemier, korruption, våld, krig, konflikter och fattigdom med stora flyktingströmmar och migration, växande nationalism och populistisk politik – ofta med kränkningar av mänskliga rättigheter. En påtaglig oro för politisk turbulens och ekonomisk instabilitet kan förmärkas runt om i världen.

Ett föränderligt politiskt, socialt och ekonomiskt landskap med tilltagande ojämlikhet gör att många institutioner idag möter utmaningar, vilka leder till att de inte i samma utsträckning som tidigare kan svara mot medborgarnas behov. Allt färre engagerar sig i politiska partier och mer debatt synes pågå i sociala medier än inom partier. Polarisering och extremism blir typiska nyckelord. (Jfr. Berman 2019, Lee et al. 2018). Det är fråga om processer som väcker frågor om vad demokrati är och vad demokrati ska vara med prövning av honnörssord som

deltagande, inkludering, jämställdhet, jämlikhet – och yttrandefrihet. (Jfr. Coleman 2017, Couldry et al. 2018, Esser & Strömbäck 2014, Mouffe 2005, Picard 2016).

Medie- och kommunikationskulturen måste ses i förhållande till sådana politiska, sociala och ekonomiska förändringar. Då är det inte möjligt att bortse från medier, genus och makt.

En ständig kamp för ett öppet, rättvist, etiskt och säkert internet pågår i hela världen – mot övervakning, kontroll, desinformation, censur, propaganda, hot och hat. Allt oftare innefattas krav på regleringar och andra åtgärder framförda av såväl politiska som det civila samhällets organisationer. I andra länder används internet och sociala medier av auktoritära regimer som anledning till inskränkningar i yttrandefriheten och förtryck. Internet kan påverka samhällen på olika sätt.

Ett antal centrala frågeställningar som rör jämställdhet mellan könen utifrån ett rättighetsperspektiv uppkommer i sådana sammanhang. Det är inte självklart att de regelverk och normsystem som under årtionden faktiskt har formerats har fått tillräckligt genomslag när det gäller internet med alla sina plattformar. Att samma regler gäller på nätet som i verkligheten. Nu måste sedan tidigare grundläggande frågor aktualiseras samtidigt som nya har uppstått – ytterst rör de en till synes självklarhet: att mänskliga fri- och rättigheter även ska respekteras på internet.

Vad är yttrandefrihet?

Vad är innebörden av yttrandefrihet när den i den västerländska kulturen definieras som en grundbult i demokratin. Det är individuell rättighet och den främjar det kollektivt goda. Ofta sammanfattas dess betydelse i tre argument: försvar av sanningen, försvar av demokratin och försvar av den personliga friheten. Argument kan också formuleras som att yttrandefrihet ger medborgare och beslutsfattare underlag för att komma fram till välgrundade beslut i gemensamma frågor, möjliggör granskning av makten, bidrar till att bekämpa korruption, bidrar till ett demokratiskt jämlikhetsperspektiv; alla medborgare ges möjlighet att ge uttryck för sin uppfattning i olika frågor, och rätten att tala fritt – en inskränkning i yttrandefriheten hindrar individen från att realisera sina möjligheter i livet. (Carlsson & Weibull 2017).

Yttrandefrihet handlar förvisso om juridik men också om etik och moral. Yttrandefriheten är komplicerad och det finns både goda och dåliga argument för att begränsa den när det kommer till konkreta ställningstaganden. Nu liksom tidigare i historien säger sig alla vara för yttrandefrihet och mänskliga rättigheter så länge det inte kostar vare sig obehag, makt eller pengar. Yttrandefrihet är ingen obegränsad rättighet, den medför ansvar och ömsesidig respekt.

Gränserna för yttrandefrihet är inte konstanta utan påverkas av gängse kulturella och sociala kontexter – av rådande värden och normer. Frågor formuleras om möjliga sociala och etiska gränser inom lagstiftningens ram – om existerande lagstiftning är tillräcklig och om verktygen finns för att upprätthålla lagarna. Yttrandefrihet kan i förändringsskeden uppfattas som ett hot mot samhällets normer och det kan snabbt ställas krav på inskränkningar (Rønning 2009).

Yttrandefriheten måste därför motiveras och underbyggas i varje tid. Försvaret av den kräver en ständigt pågående dialog om var gränserna går, något som är särskilt viktigt i dagens samhälle där många olika kulturer, traditioner och politiska uppfattningar existerar sida vid sida.

Yttrandefrihet, integritet och medier i digitaliseringen

Fria och oberoende medier förmodas ge tillgång till information, granska makten och erbjuda plats för en öppen och saklig debatt och dialog. Det handlar om ett offentligt rum som värnar det demokratiska samtalet, bejakar förmågan att lyssna på varandra, tillåta konfrontation och konflikt, trots olika intressen och värderingar. En insikt om att sakskalet måste prövas och argument brytas mot varandra – kalla det en civiliserad oenighet. (Jfr. Arendt 2007, Bauer 2019, Coleman 2017, Mouffe 2005).

Det är mediernas viktiga roll i detta avseende som har motiverat samhällets stöd till medierna grundad i föreställningen att marknaden och innovationer inte ohämmat får styra medieutvecklingen. Därför är det av stor vikt att journalistiken kan erbjuda en informerad och rättvisande dialog om politiska, ekonomiska och sociala förhållanden baserad på vederhäftig kunskap. Det är något som inkluderar lika möjligheter för kvinnor och män att delta och synas i medierna.

I den svenska tryckfrihetsförordningen och yttrandefrihetsgrundlagen markeras mediernas oberoende av staten. Medierna har själva markerat sitt samhällsansvar

genom självreglering – ett regelverk med etiska riktlinjer för publicering (*Spelregler för radio, press, tv*).

Att skyddet för de traditionella medierna genom Tryckfrihetsförordningen och Yttrandefrihetsgrundlagen är starkt i Sverige råder nära nog enighet om medan det vid olika tillfällen framförs kritik om otillräckligt skydd för personlig integritet. Med digitaliseringen har kritiken ökat. Ett starkare integritetsskydd betyder med nödvändighet begränsningar i rätten till yttrandefrihet. I Sverige har medierna uppfattat en sådan reglering som ett hot mot yttrandefriheten och motsatt sig lagstiftning med motiveringen att det är tillräckligt med den etiska självregleringen.

I en studie av yttrandefrihetens gränser i Sverige anser en majoritet av befolkningen att medierna brister i respekt för människors privatliv och hälften visar dessutom tveksamhet för mediernas opartiskhet i nyhetsförmedlingen. Nästan lika många menar att kontroversiella åsikter inte ges utrymme. (Carlsson & Weibull 2017).

När yttrandefriheten ställs mot behovet att skydda sårbara eller svaga grupper i samhället, t. ex. barn och de som utsätts för rasism och kränkningar, framhåller hälften av befolkningen skydd för individen med begränsningar i yttrandefriheten, d.v.s. integritet före värnandet av yttrandefriheten. Kvinnor anser i högre grad än män att integritet är viktigare än yttrandefrihet när det gäller skydd av barn, värna religiösa värden och motverka rasism. (Carlsson & Weibull 2017).

Undersökningens resultatet bör tolkas som ett utslag av kritik mot mediernas sätt att fungera i dagens samhälle. I förstone vad gäller skyddet för individers integritet. Det handlar om en normativ reaktion på företeelser i det offentliga rummet som uppfattas som skadliga – toleransen för yttranden som kan skada individer, grupper eller samhället är begränsad. (Carlsson & Weibull 2017).

Yttrandefrihet är ingen enkel sak – och varje förändring i lagstiftningen måste noggrant övervägas i ett långsiktigt perspektiv – rättssäkerheten får inte äventyras.

IT-giganter har förändrat medieekologin

I Sverige, såsom i många andra länder, ägnas mer än hälften av fritiden åt medierna – ofta via mobiltelefonen. I det närmaste alla använder nätet dagligen –

även de mycket små barnen (Mediebarometern 2018, Svenskarna och Internet 2019). Ett till synes aldrig sinande flöde från många olika källor möter människor via digitala medier och plattformar. Alla kan vara producenter, distributörer och konsument.

Allmänheten ställs inför en rad dilemman. När övergår åsikter till hot, hat och kränkningar? När är det fråga om desinformation, propaganda, eller reklam? Vem är avsändare? Vem övervakar vem? Var går gränsen mellan privat och offentligt?

Efter en period med optimism om de möjligheter som internet erbjuder – inte minst hopp om ökat medborgarengagemang och deltagande – har problem blivit uppenbara. Förenklat kan man tala om två huvudaspekter vad gäller dagens medie- och kommunikationssamhälle: dels erbjuds en fantastisk uppsättning resurser för människors dagliga liv och sociala/politiska rörelser; dels präglas medielandskapet av både gamla och radikalt nya maktprocesser. Marknaden för information och kunskap har i flera avseenden förvandlats till ett verktyg för olika typer av maktutövande – även antidemokratiska sådana. (Jfr. Couldry et al. 2018).

Mediernas integrering i och påverkan på människans livsmiljö, har förändrats och den offentliga sfären har transformerats. Digitaliseringen har skapat en komplex medieekologi.

En betydande förändring med digitaliseringen är att det traditionella mediasystemet har brutits upp, fragmentiserats och polariserats – inte bara strukturen och användningen utan också politiken med följder för juridiken. Rättigheter och skyldigheter omprövas.

Förändringarna beror i hög grad på en typ av transnationella företag som Facebook och Alphabet, som bl. a. äger Google, Youtube och Twitter. Facebook är ett av världens mäktigaste medieföretag med närmare 2,5 miljarder återkommande användare (statista.com 2019). Det är fråga om digitala plattformar som från början sågs som teknologiska konstruktioner men som med tiden har blivit såväl ekonomiska som socio-kulturella fenomen.

En omsvängning som i grunden har förändrat relationen mellan teknologi, kapital, innehåll och användare (Karppi 2018). Forskare talar om en ny sorts kapitalism som kan benämnas övervakningskapitalism (Cohen 2018, Zuboff 2018).

Genom att definiera sig som teknologiföretag har de undkommit redaktionellt ansvar för det material de publicerar och sprider. Det är först nu som krav har ställts på åtgärder.

Makt över användarna utövas genom att ändra algoritmer, användarvillkor och riktlinjer utan transparens. Algoritmerna utarbetas av människor och alla människor bär på olika typer av fördomar. På så sätt byggs fördomar och stereotyper in i algoritmerna, t.ex. visar studier hur kvinnor missgynnas i olika avseenden (Álvarez 2019, Bivens et al. 2016, Haider & Sundin 2016).

Användarens individuella preferenser kan därmed statistiskt förutsägas för att sedan erbjudas ett innehåll som speglar dessa preferenser. På så sätt kan beteenden, känslor, identitet och normer stärka gemenskapen i gruppen. Innehållet kan ibland vara felaktigt eller påhittat. (Hirdman 2019, Marwick & Lewis 2017, Moeller & Helberger 2018, Zuboff 2018).

Användaren blir en produkt som bidrar till värdeskapande och utnyttjas av såväl kommersiella intressen, t. ex. vad vi konsumerar och livstilsval, som av politiska strateger, t.ex. hur vi röstar i politiska val – även radikalisering och terrorism.

Många auktoritära stater har offensiva och defensiva cyberoperationer för att attackera eller skada andra länder. Påverkansoperationer och informationsstölder blir allt vanligare och allt mer utstuderade.

Annonsmarknaden domineras av dessa transnationella företag och fungerar därmed som 'prissättare', vilket resulterar i påtagligt minskade reklamintäkter för t.ex. dagspressen, och inte minst lokala medier. Den traditionella affärsmodellen är under press. På så sätt hotas den kvalificerade journalistiken med konsekvenser för det demokratiska samtalet.

Förändringarna i det offentliga rummet har öppnat för utsagor som annars inte skulle nå allmänheten lika lätt. Hot, hat, desinformation och extrema åsikter ofta i hård tonart tillhör vardagen.

Studier av anmälningar på sociala medietjänster visar att det oftast är unga kvinnor som anmäler sexuella trakasserier och kränkningar. Tillsammans med mobbing är det den vanligaste orsaken till anmälningar från unga (Statens medieråd 2018). Anmälningar som rör sexism och rasism på nätet har ökat under senare år (Statens medieråd 2019). I den undersökning Totalförsvarets forskningsinstitut utförde på uppdrag av SKL/SKR om hot och hat mot förtroendevalda i digitala miljöer är en

av slutsatserna att ”kvinnliga kommunpolitiker är utsatta för fler kränkande kommentarer som dessutom är elakare än för de manliga kommunpolitikerna. Dessutom förekommer sexistiska kommentarer som enbart är riktade mot kvinnorna.” (SKL 2019).

Ordet och bilden får ändrade innebörder som påverkar vårt sätt att leva och verka tillsammans. Tveklöst är balansen mellan säkerhet, personlig integritet och yttrande- och informationsfrihet i den digitala världen en kritisk fråga – inte minst i ett genusperspektiv.

Journalistikens roll när ojämlikheten ökar

Ett allt mer omfattande medieutbud med diversifierade källor får till följd att skillnaderna ökar mellan olika grupper rörande användningen av medier och inte minst nyheter. Risken för att bli desinformerad eller manipulerad är betydande. (Jfr. Bode 2016, Bradshaw & Howard 2018, Donsbach 2016, Shehata & Strömbäck 2018).

Följden blir ökade kunskaps- och deltagandeklyftor med minskad social sammanhållning – den sociala sammanhållningen som är en bärande kraft i demokratin – och tilltagande klasskillnader som följd. En sådan digital ojämlikhet blir en viktig del i den ständigt närvarande frågan om jämställdhet, jämlikhet och rättvisa i dagens samhälle. (Jfr. Van Aelst et al. 2017, Bauman 2012, Donsbach 2016, Norris 2012, Robinson et al. 2015).

Om själva essensen i principen om yttrandefriheten ska vidmakthållas – att alla medborgare ska kunna hålla sig väl informerade – torde det i en sådan situation vara önskvärt att de traditionella medierna och inte minst public service, s.k. mainstream medier, mer än någonsin fungerar som drivkraft för ett öppet och inkluderande offentligt samtal. En journalistik som kan erbjuda en informerad och rättvisande dialog om politiska, ekonomiska och sociala förhållanden baserad på vederhäftig kunskap och information. (Jfr. Ansari 2019, LSE Commission on Truth, Trust and Technology 2018, Nielsen et al. 2019).

Ska journalistiken fortsatt ha ett värde är kopplingen till sin publik och demokratiska värden avgörande (a public good) – jämställdhetsvärden utgör en grundsten. Det handlar om vilja till förnyelse, kunskapsinhämtning, finansiering, fungerande regelverk m.m. i arbetet att säkerställa kvalitet och trovärdighet för

publiken. Ansvar ligger hos medieföretagen men kräver stöd från politiken – och medborgarna. (Jfr. UNDP 2019, LSE Commission on Truth, Trust and Technology 2018, Nielsen et al. 2019).

Kvinnors yttrandefrihet – en fråga om faktisk vilja

Sett i ett globalt perspektiv ställs yttrandefrihetsfrågorna sällan på sin spets i ett land som Sverige där förtroendet för samhällets institutioner fortsatt är starkt. Rätten att fritt kommunicera i offentligheten har en lång tradition. Även om vissa förskjutningar sker genom ökad desinformation – hot och hat riktad mot journalister.

Enligt flera demokratiindex går demokratiutvecklingen i världen bakåt och befolkningen i allt färre länder har tillgång till oberoende medier. Idag räknar man med att ca 13 procent av världens befolkning har tillgång till fria medier, ett pluralistiskt medielandskap medan drygt 40 procent beräknas bo i länder där censur råder och användningen av medier är strikt kontrollerad. (Freedom House 2019, Reportrar utan gränser 2019, 2020, The Economist 2019).

Fortfarande har närmare hälften av världens befolkning inte tillgång till internet (ITU 2019). De är exkluderade från den globala medie- och kommunikationskulturen.

I ITUs senaste mätning anges att kvinnor globalt är 17 procent färre än män vad gäller tillgång till internet, och i de minst utvecklade länderna beräknas denna könsskillnad till 43 procent – och den ökar. Motsvarande siffra för Europa är 5 procent. OECD redovisar att det för kvinnor i genomsnitt är 26 procent mindre troligt att ha en smartphone än för män. (ITU 2019, OECD 2018).

FNs Högkommissarie för mänskliga rättigheter granskade särskilt kvinnors situation 2017. I rapporten till FN:s Generalförsamling konstateras att:

The gender digital divide is both a consequence and cause of violations of women's human rights. It is a consequence, in that disparities in ICT access and use reflect discrimination faced by women in society, be it based on location, economic status, age, gender, racial or ethnic origin, social and cultural norms, education or other factors. The gender digital divide is also a cause of violations of women's human rights: women without meaningful ICT access are less equipped to exercise their human rights and to participate in public life, the economy and society. The role

of Internet access in the enjoyment of human rights has been stressed in numerous reports by the Special Rapporteur on the promotion and protection of the right to freedom of opinion and expression. At the same time, when women access or use ICTs, they may be exposed to potential violations of human rights, which in turn may deter them from using ICTs and effectively limit their access, serving to exacerbate the gender digital divide.

Det är en i många stycken en alarmerande redovisning som ställer direkta krav på åtgärder i enlighet med överenskommelser i Pekingplattformen och Kvinnokonventionen (CEDAW) – och än mer direkt till FNs Agenda 2030 och hållbarhetsmålet 5 om att ”uppnå jämställdhet och alla kvinnors och flickors egenmakt”:

Jämställdhet mellan kvinnor och män är en förutsättning för en hållbar och fredlig utveckling. Jämställdhet handlar om en rättvis fördelning av makt, inflytande och resurser. Alla former av våld, diskriminering och skadliga sedvänjor mot kvinnor och flickor drabbar såväl individen som hela samhället. Det har bevisats om och om igen att politisk, ekonomisk och social jämlikhet mellan kvinnor och män bidrar till alla dimensioner av hållbar utveckling. Att avskaffa alla former av våld och diskriminering mot kvinnor och flickor är inte bara en grundläggande mänsklig rättighet, utan också avgörande för att människor och samhällen ska utveckla sin fulla potential. (www.globalamalen.se)

Och mål 16. ”Främja fredliga och inkluderande samhällen för hållbar utveckling, tillhandahålla tillgång till rättvisa för alla samt bygga upp effektiva, och inkluderande institutioner med ansvarsutkrävande på alla nivåer” med delmålet 16.10:

Säkerställa allmän tillgång till information och skydda grundläggande friheter, i enlighet med nationell lagstiftning och internationella avtal. (www.globalamalen.se)

De globala målen i Agenda 2030, Pekingplattformens paragrafer med skrivningar om medier och mänskliga rättigheter samt Kvinnokonventionens artiklar ger tillsammans ett mycket tydligt ramverk för att stärka kvinnors rättigheter, inte minst yttrandefrihet, och att minska den digitala klyftan mellan män och kvinnor. Det är ett bidrag till jämställdhet om ramverket används i konstruktiv anda – ytterst ett bidrag till att stärka demokratiska institutioner. Det gäller alla länder men höras av långt ifrån alla.

Tyvär synes efterlevnaden av Pekingplattformens och Kvinnokonventionens paragrafer ha varit mycket bristfällig sett till dagens situation vad gäller jämställdhet.

Hur kan denna situation ändras – det är ett brådskande förändringsuppdrag att hantera för såväl den globala som nationella politiken med tanke på Agenda 2030.

Även för ett land som Sverige finns det fortsatt stor anledning att fortsatt begrunda dessa frågor – både för politiken och journalistiken. En påminnelse om det formulerar Gunilla Jarlbro och Mia-Marie Hammarlin i boken *Kvinnor och män i offentlighetens ljus*. De betonar att ”en sned könsfördelning i det journalistiska innehållet är problematiskt ur åtminstone tre perspektiv: ett demokratiskt, ett publicistiskt och ett kommersiellt” (s.11). (Jfr. Edström 2013).

Det finns många ingångar i arbetet för genusrelaterade frågor i dagens medie- och kommunikationssystem/kultur. Vanligen handlar det om dels åtgärder för att främja jämställdhet mellan könen på redaktioner och i medieföretag, dels åtgärder för att främja en rättvis och balanserad bild av kön och könsidentiteter i medieinnehåll (Edström 2017b, Gober 2019, Jarlbro 2013, Löfgren-Nilsson 2015, UNESCO 2012, Vega Montiel 2014, Vega Montiel & Macharia 2018).

Medierna och journalistiken är ofta studieobjekt i dessa undersökningar – den grundläggande frågeställningen handlar dock om hur vi uppfattar oss själva – där medier och algoritmer oomtvistat har en viktig roll. Genusmedvetenhet inom medierna bidrar till genusmedvetna medborgare och vice versa. En utgångspunkt är att alla ska få utbildning av god kvalitet där basala kunskaper, kritiskt tänkande och skapande förmåga är grundläggande element. Att öka medborgarnas medie- och informationskunnighet i dagens komplexa samhälle synes därför vara en självklarhet.

Medie- och informationskunnighet för ökad jämställdhet

Vid varje tekniskifte som rör medierna – med ett nytt medielandskap och en ny mediekultur – framförs såväl möjligheter som farhågor rörande det innehåll och de vanor de nya teknologierna möjliggör. Så var det med boken, dagstidningarna, radio, tv, video, satellit- och kabel-tv, och nu internet och artificiell intelligens. Sådana innovationer påverkar tid, rum och socialt beteende och därmed det offentliga rummet.

Erfarenheten säger oss att nya medie- och kommunikationsteknologier nästan alltid medför betydande nytta men också risker. Vi gör oss lätt beroende av nya tekniker och det handlar inte alltid om att uppnå särskilda mål. Tekniken blir i sig argument för användning och medborgarnas kunskap om mediernas roll och villkor baseras på hur rådande mediemiljö, idag den digitala mediemiljön, har utformats och reglerats. (Jfr. Ellul 1964, Winston 2003, Livingstone 2010, 2018).

Dagens utmaning ligger i att utveckla 'policies' som balanserar de två målen: att maximera möjligheterna och att minimera riskerna i den digitala medie- och kommunikationskulturen utifrån ett demokrati- och medborgarperspektiv (Livingstone et al. 2017). Men när utvecklingen går mycket snabbt hamnar arbete kring omprövning av lagar och reformer ofta steget efter och det går långsamt att bygga nya institutioner eller förändra gamla. Flera politikområden involveras – väsentliga frågor riskerar falla mellan stolarna. Ofta gäller det problem som direkt relaterar till marknaden.

Att dagens komplexa samhälle kräver mycket kunniga och kritiska medborgare inom många områden om demokrati och sociala framsteg ska kunna upprätthållas och utvecklas torde vara oomtvistat. Kritisk förståelse av samhället är mer angeläget än någonsin. Här bör även kunskap om och färdigheter vad gäller dagens olika medier, inklusive plattformar på internet, ingå.

Alla bör kunna förhålla sig kritiskt till hur olika medier arbetar, hur de representerar samhället och världen, hur de producerar innehåll, hur de finansieras, hur de används – hur vi kommunicerar – både som producenter, distributörer och konsumenter av innehåll. Här ingår kunskap om mediernas representation av kön och hur medierna bidrar till de "könsmärkta föreställningar som möter oss såväl i arbetslivet som i privatlivet och dess intimsfär" (Kleberg 2006:8).

De flesta är också överens om att medie- och informationskunnighet (MIK) är en nyckelkunskap – en del av det som vi benämner allmänbildning. Globalt talar man om 'democratic learning', kunskaper som medborgarna behöver för att kunna delta aktivt i samhället, förutom medie- och informationskunnighet, t.ex. kunskap om politiskt beslutsfattande, rättsstaten, medborgarens rättigheter och skyldigheter, nationell och internationell säkerhet. (Jfr. Carlsson 2019, Frau-Meigs et al. 2017, Grizzle 2019, Mihailidis 2019, Stoddard 2014).

För det behövs såväl bildning, bildning och demokrati hör ihop, och det behövs många olika kunskaper och färdigheter liksom omdöme och inte minst incitament i ett demokratiperspektiv. Här innefattas såväl skolan som det livslånga lärandet. Det är ett utbildningsuppdrag som kräver nogsam begrundan.

En kraftsamling rörande medie- och informationskunnighet (MIK) krävs från politiken i samarbete med berörda aktörer i samhället. Men om framgång ska nås måste politiken först ha insikt om vad som är problem, förstå problemet på grundval av tillförlitlig kunskap för att sedan kunna formulera bärkraftiga policies av relevans – och vara klar över vilken roll MIK har i relation till andra reformer, lagstiftning, förordningar och satsningar inom området. Det handlar om en förmåga att placera in MIK i den helhet som syftar till att stärka yttrandefrihet, jämställdhet, jämlikhet och mänskliga rättigheter. Ytterst till demokratiutvecklingen i samhället. (Buckingham 2018, Carlsson 2019, Livingstone 2018, Mihailidis 2019).

Resultaten från den undersökning om yttrandefrihetens gränser som nämndes tidigare påvisar att det verkligen finns skäl att särskilt understryka vikten av att innebörden av yttrandefrihet är väl känd bland medborgarna (Carlsson & Weibull 2017).

Om medie- och informationskunnighet (MIK) och vad som mer tillhör demokratiskt lärande fullt ut ska få ett reellt värde är grundläggande kunskap i kärnämnen som samhällskunskap, historia, modersmål, religionskunskap, språk och matematik ett villkor – att kunna skriva och räkna kan inte nog understrykas. Det handlar om en skola av god kvalitet lika för alla, flickor och pojkar, kvinnor och män.

Skolan med biblioteken och familjen är de institutioner i samhället som mest kraftfullt kan bidra till ökad medie- och informationskunnighet (MIK) bland barn och unga, vilket påvisar såväl skolans som det livslånga lärandes roll. (Jfr. Ekström & Shehata 2019, O'Neill et al. 2013, Paus-Hasebrink et al. 2019).

Men för att ett arbete rörande medie- och informationskunnighet (MIK) verkligen ska medverka till engagerade, reflekterande, omdömesgilla och aktiva medborgare som gör att medie- och kommunikationskulturen blir mer mångsidig och inkluderande krävs förutom ett holistiskt synsätt – vederhäftig kunskap, en konstruktiv dialog och samverkan inom politiken och mellan politiken, medieföretag, plattformar på internet och inte minst det civila samhället. En

multistakeholder-modell står i förgrunden. (Jfr. Buckingham 2018, Carlsson 2019, Frau-Meigs et al 2017, Livingstone 2018, Pöttinger et al. 2016).

För alla aktörer är det fråga om ett åtagande om ömsesidighet baserat på gemensamt engagemang för betydelsen av ökad medie- och informationskunnighet i samhället. Ett omfattande samarbete och ett lyhört och ansvarsfullt politiskt ledarskap i ett långsiktigt perspektiv, utan politiska pekpinnar och moraliska övertoner, är en nödvändig förutsättning. (Jfr. Frau-Meigs et al 2017, Livingstone 2018).

Det räcker dock inte med nationella åtgärder när dagens medie- och kommunikationssystem är globalt. Utövanget av reell politisk makt ligger ofta utanför nationsgränsen. När den informella styrningen ökar och transnationella företag utökar sin makt minskar nationalstatens möjligheter till inflytande och reglering. Det är en prövning för den nationella politiken och ett behov av fungerande transnationella organisationer för styrning gör sig gällande. Sådana institutioner och samarbete mellan flera aktörer, kort sagt global styrning, är nödvändig (Kaye 2019, Nielsen et al 2019).

Uppmaningar till samhällets institutioner att reglera internet hörs över hela världen – sådana samtal måste också innehålla medie- och informationskunnighet (MIK). Det ställer krav på FN och dess medlemsländer vid implementeringen av Agenda 2030 – att ha det allmännas bästa för ögonen.

Slutord: Vad kan MIK åstadkomma...

Har det egentligen någon betydelse hur man skildrar män respektive kvinnor i medierna? Frågan är en grundläggande fråga för Gunilla Jarlbro i hennes studier om medier och genus. I boken *Genusmedveten journalistik* fastslår hon:

Det faktum att ett genus eller kön har tolkningsföreträde om vad som är viktigt i världen och varför, vilket jag visar i boken med otaliga forskningsresultat, innebär att medierna har makt över genusordningen (s. 94).

Gunilla Jarlbro och hennes kollegor inom området påvisar den medierade bildens betydelse för hur vi uppfattar oss själva och vår omvärld. Bilder som får såväl politiska och ekonomiska som kulturella och sociala konsekvenser – något som har blivit än mer accentuerat i dagens fragmenterade digitala medie- och kommunikationskultur. Deras utgångspunkt är mediernas funktion som en

demokratisk och inkluderande mötesplats i samhället och en förutsättning är respekt för människors lika värde.

Gunilla Jarlbro påtalar vikten av en genusmedveten journalistik som kräver åtgärder inom journalistiken och medieföretagen. I bokens slutord säger hon att det inte räcker för medierna och redaktionerna att vilja förändra man måste veta vad och hur man ska förändra och ”framförallt måste man tro att det har betydelse för hur vi som medborgare uppfattar oss själva” (s. 94). Den sista satsen an knyter i högsta grad till medborgarnas kunskap och medvetenhet om genus. Att arbeta för ökad kunskap om genus och därmed ökad genusmedvetenhet är en ständigt pågående process inom olika delar av samhället med medborgaren i fokus – det är en pågående cirkelrörelse där det ena ger det andra.

Kunskap om genus som ökar människors genusmedvetenhet är därför en självklar del av det som benämns medie- och informationskunnighet (MIK) och kan därmed bli ett bidrag till ökad jämställdhet mellan män och kvinnor.

Några punkter kan sammanfatta vad ökad medie- och informationskunnighet skulle kunna bidra till att åstadkomma när det gäller kunskap och medvetenhet om medier, genus och jämställdhet:

- kunskap och insikt om innebörden av yttrandefrihet som en mänsklig och medborgerlig rättighet och dess relation till medier och andra innehållsleverantörer på internet;
- förståelse för komplexiteten i mediemiljön, förstå mediernas och andra innehållsleverantörers roll och funktion i ett demokratiskt samhälle;
- kunskap och insikt om förhärskande normer som formar vår syn på kön och könsidentiteter;
- medvetenhet och kritiskt förhållningssätt om hur uppfattningar, åsikter och fördomar formas i och av medier och andra innehållsleverantörer på internet vad gäller kön och könsidentiteter;
- förmåga att kritiskt utvärdera ord, text och bild som behandlar kön och könsidentiteter i medier och i annat innehåll på internet (trovärdighet, syften, möjligheter, risker);

- förmåga att interagera med medier och andra innehållsleverantörer på internet för yttrandefrihet, jämställdhet, jämlikhet, demokratiskt deltagande, interkulturell dialog, personlig utveckling, etc.;
- påvisa behov av kunskap om kopplingen mellan yttrandefrihet, medier, genus och jämställdhet i olika sociala, kulturella och undervisningskontexter.

Hoten mot yttrandefriheten är ständigt återkommande – inte minst i konfliktfyllda tider och skiften av kommunikationsteknologi som följs av en förändrad medie- och kommunikationskultur. Dagens politik utformas på nationell, regional och internationell nivå. Det är viktigt att alla nivåer är eniga om att utvecklingen av medborgarnas medie- och informationskunnighet är en väsentlig del i arbetet för att värna och främja yttrandefrihet och mänskliga rättigheter. Ett ytterst angeläget skäl är att:

Media gender inequality will continue to seep into, inform and reinforce gender inequality in all other areas of lived experience, until the fundamental right to freedom of expression for women and subordinated groups is truly and firmly secured. (Macharia 2016)

Referenser

- Adami, R. (2018). *Women and the Universal Declaration of Human Rights*. London: Routledge.
- Àlvarez, C. (2019). Gendered Media Representations beyond Television: Charting Stereotypes Then and Now. *Quaderns Del CAC*, 22(45)5-12. Retrieved from <https://www.cac.cat/en/documentacio/communication-media-and-gender>
- Ansari, A. (2019). 'Transnational dialogues. Cartoon Daesh and the white terrorist'. In E. Eide, K. Skare Orgeret and N. Mutluer (eds.) *Transnational Othering - Global Diversities*. Göteborg: Nordicom, University of Gothenburg. Retrieved from https://www.nordicom.gu.se/sv/system/tdf/kapitel-pdf/14._transnational_dialogues._cartoons_daesh_and_the_white_terrorist.pdf?file=1&type=node&id=40513&force=
- Arendt, H (2007). *The Promise of Politics*. New York: Schocken Books, Random House, pp. 128-129.
- Barberá, P., J.T. Jost, J. Nagler, J.A. Tucker and R. Bonneau (2015). Tweeting from left to right: is online political communication more than an echo chamber? *Psychological Science*, 26(10)1531-1542. Retrieved from <https://doi.org/10.1177/0956797615594620>
- Bauer, Th. (2019). *Förlusten av mångfald : när världen görs enfaldig*. Ludvika: Dualis Förlag.
- Bauman, Z. (2012). *Collateral Damage: social inequalities in a global age*. Cambridge: Polity Press.
- Bivens, R. and O.L. Haimson, (2016). Baking Gender into Social Media Design: How Platforms Shape Categories for Users and Advertisers. *Social Media + Society*, 2(4)1-12. Retrieved from <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/2056305116672486>
- Bode, L. (2016). Political News in the News Feed: Learning Politics from Social Media. *Mass Communication and Society*, 19(1)24-48. Retrieved from <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/15205436.2015.1045149>
- Bradshaw, S. and P.N. Howard (2018). *Challenging Truth and Trust: A Global Inventory of Organized Social Media Manipulation*. Oxford: Oxford Internet Institute, Oxford University. Retrieved from <http://comprop.oii.ox.ac.uk/wp-content/uploads/sites/93/2018/07/ct2018.pdf>
- Buckingham, D. (2018). *Waking up from the digital dream: media education and media reform*. Retrieved from <https://davidbuckingham.net/2017/06/06/waking-up-from-the-digital-dream-media-education-and-media-reform/>

- Byerly, C. M. (2011). *Global Report on the Status of Women in the News Media*. Washington DC: International Women's Media Foundation (IWMF).
- Carlsson, U. (red.) (2018). *Medie- och informationskunnighet i den digitala tidsåldern. En demokratifråga*. Göteborg: Nordicom, Göteborgs universitet. Hämtad från https://www.nordicom.gu.se/sv/system/tdf/publikationer-hela-pdf/medie-och_informationskunnighet_mik_i_den_digitala_tidsaldern_.pdf?file=1&type=node&id=39685&force=0
- Carlsson, U. (2019). 'MIL in the Cause of Social Justice and Democratic Rule'. In U. Carlsson (ed.) *Understanding Media and Information Literacy (MIL) in the Digital Age. A Question of Democracy*. Göteborg: JMG, University of Gothenburg. Retrieved from https://jmg.gu.se/digitalAssets/1742/1742676_understanding-media-pdf-original.pdf
- Carlsson, U. och L. Weibull (2017). 'Yttrandefriheten i dagens mediekultur'. I U. Andersson, J. Ohlsson, H. Oscarsson och M. Oskarsson (red.) *Larmar och gör sig till*. Göteborg: SOM-institutet, JMG, Göteborgs universitet, 253-275. Hämtad från https://som.gu.se/digitalAssets/1655/1655881_larmar-och-g-r-sig-till.pdf#page=1&zoom=auto,-294,638
- Charron, N. and B. Rothstein (2018). 'Regions of trust and distrust: How good institutions can foster social cohesion'. In U. Bernitz, M. Mårtensson, L. Oxelheim and T. Persson (eds.) *Bridging the prosperity gap in EU. The social change ahead*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, pp. 220-242. Retrieved from <https://doi.org/10.4337/19781786436672.00017>
- Cohen, J. E. (2018). The Biopolitical Public Domain: the Legal Construction of the Surveillance Economy. *Philosophy & Technology*, 31(2)213–233. Retrieved from <https://link.springer.com/article/10.1007/s13347-017-0258-2#citeas>
- Coleman, S. (2017). *Can the Internet Strengthen Democracy?* Malden, MA: Polity Press.
- Couldry, N., C. Rodriguez, G. Bolin, J. Cohen, I. Volkmer, G. Goggin, ... K-S. Lee (2018). *Media, communication and the struggle for social progress. Global Media and Communication*, 14(2)173–191. Retrieved from <https://doi.org/10.1177/1742766518776679>
- Dahl, R.A. (2007). *On Political Equality*. New Haven: Yale University Press.
- #deadline – 4210 journalister har fått nog av övergrepp och sexism på redaktionerna. *Nu talar vi ut*. 2017-11-21. Hämtad från <https://www.svt.se/special/deadline/>
- Dietz, M.G. (1998). Context is all: Feminism and theories of citizenship. In A. Phillips (ed.) *Feminism and politics*. New York: Oxford University Press.
- Djerf-Pierre, M. and M. Edström (eds.) (2020). *Comparing Gender and Media Equality Across the Globe*. Göteborg: Nordicom, University of Gothenburg.

- Djerf-Pierre, M. (2011). The Difference Engine. Gender equality, journalism and the good society. *Feminist Media Studies*, 11(1)43–51. Retrieved from <https://www.tandfonline.com/action/showCitFormats?doi=10.1080%2F14680777.2011.537026>
- Donsbach, W. (2016). 'Orientation: participation and disorientation in the new environment'. In R.G. Picard (ed.) *What Society Needs from Media in the Age of Digital*. Oporto: MEDIA XXI.
- Edström, M. (2013). 'Sweden: Women Reach Parity but Gender Troubles Persist'. In C. Byerly (ed.) *The Palgrave International Handbook of Women and Journalism*, 1st edn. pp. 78–91). New York: Palgrave Macmillan. Retrieved from https://doi.org/10.1057/9781137273246_7
- Edström, M. (2017a). 'Utan jämställdhet ingen yttrandefrihet'. I P. Lundgren och M. Blicher-Bjerregård (red.) *Den svåra yttrandefriheten. Nordiska röster*. Köpenhamn: Nordiska Ministerrådet. Hämtad från <http://norden.diva-portal.org/smash/get/diva2:1098987/FULLTEXT01.pdf>
- Edström, M. (2017b). 'Afterword: Gender equality in the media – A shared responsibility'. In S. Mannila. *Women and men in the news Report on gender representation in Nordic news content and the Nordic media industry*. Copenhagen: Nordic Council of Ministers. (TemaNord 2017:527), pp. 61–65.
- Edström, M. och J. Jacobsson (2015). *Räkna med kvinnor*. Global Media Monitoring Project 2015. Nationell rapport Sverige, Göteborg: JMG, Göteborgs universitet (JMG Arbetsrapport 73). Hämtad från https://jmg.gu.se/digitalAssets/1564/1564701_73-rakna-med-kvinnor-2015.pdf
- Ekström, M. and A. Shehata (2019). 'Young People's Political Engagement in the New Media Landscape'. In U. Carlsson (ed.) *Understanding Media and Information Literacy (MIL) in the Digital Age. A Question of Democracy*. Göteborg: JMG, University of Gothenburg, pp. 103–106. Retrieved from https://jmg.gu.se/digitalAssets/1742/1742676_understanding-media-pdf-original.pdf
- Ellul, J. (1964). *The Technological Society*. New York: Knopf.
- Esser, F. and J. Strömbäck (eds.) (2014). Mediatization of Politics. *Understanding the Transformation of Western Democracies*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Frau-Meigs, D., I. Velez and J. Flores Michel (eds.) (2017). *Public Policies in Media and Information Literacy in Europe. Cross-Country Comparisons*. Oxon: Routledge/ECREA.

- Gallagher, M. (2014). 'Feminist scholarship and the debates on gender and communication'. In A. V. Montiel (ed.) *Media and Gender: A Scholarly Agenda for the Global Alliance on Media and Gender*. Paris: UNESCO, pp. 11–14. Retrieved from http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/CI/CI/pdf/publications/media_and_gender_scholarly_agenda_for_gamag.pdf
- Globala målen – Agenda 2030. <https://www.globalamalen.se/>
- Global Media Monitoring Project. (2015). *Who Makes the News? Global Media Monitoring Project 2015*. Toronto: World Association for Christian Communication (WACC). Retrieved from <http://whomakethenews.org/gmmp/gmmp-reports>
- Gober, G. (2019). *Handbook on Working towards Gender Equality in the Media*. IAWRT & the Gender Mainstreaming Project. Oslo: IAWRT Norway. Retrieved from https://www.iawrt.org/sites/default/files/field/pdf/2019/02/GMP_Handbook_IAWRT_ebook.pdf
- Grizzle, A. (2018). *Assessing Citizens' Responses to Media and Information Literacy Competencies through an Online Course: An Empirical Study and Critical Comparative Analysis of Experts' Views*. Doctoral Dissertation. Tesis Doctorals en Xarxa (TDX). Autonomous University of Barcelona. Retrieved from <http://hdl.handle.net/10803/666860>
- Haider, J. och O. Sundin (2016). *Algoritmer. Så påverkas din vardag*. Stockholm: Statens medieråd. Hämtad från <https://statensmedierad.se/press/nyheterkronikorochochpressmeddelanden/nyheterpressmeddelandekronikor/synanatommedhjalspavnyguide.2192.html>
- Hammarlin, M-M. och G. Jarlbro (2014). *Kvinnor och män i offentlighetens ljus*. Lund: Studentlitteratur.
- Hirdman, A. (2019). 'Digital Sociality, Groups and the Emotional Imprint of Algorithmic Patterns'. In U. Carlsson (ed.) *Understanding Media and Information (MIL) in the Digital Age. A Question of Democracy*. Göteborg: JMG, University of Gothenburg, pp. 99-102. Retrieved from https://jmg.gu.se/digitalAssets/1742/1742676_understanding-media-pdf-original.pdf
- Human Wrongs Watch (2018). *Women Who Shaped the Universal Declaration of Human Rights*. Retrieved from <https://human-wrongs-watch.net/2018/12/10/women-who-shaped-the-universal-declaration-of-human-rights/>

- Inglehart, R., P. Norris and C. Welzel (2002). *Gender equality and democracy*. *Comparative Sociology*, 1(3)321–345.
- ITU (2019). *Measuring digital development: Facts and figures 2019*. Genève: ITU. Retrieved from <https://www.itu.int/en/ITU-D/Statistics/Documents/facts/FactsFigures2019.pdf>
- Jarlbrog, G. (2006). *Medier, genus och makt*. Lund: Studentlitteratur.
- Jarlbrog, G. (2013). *Genusmedveten journalistik*. Lund: Studentlitteratur.
- Karppi, T. (2018). *Disconnect: Facebook's Affective Bonds*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Kaye, D. (2019). *Speech Police: The Global Struggle to Govern the Internet*. New York: Columbia Global Reports.
- Kleberg, M. (2006). *Genusperspektiv på medie- och kommunikationskunskap*. Stockholm: Högskoleverket. Hämtad från https://www.pol.gu.se/digitalAssets/1279/1279784_medie-kommvet.pdf
- Lee, Ch., J.T. Jost, J. Shin, J. and H. Abreham (2018). Does social media use really make people politically polarized? Direct and indirect effects of social media use on political polarization in South Korea. *Telematics and Informatics*, 35(1)245-254. Retrieved from <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0736585317305208>
- Livingstone, S. (2010). 'Media literacy and media policy'. In B. Bachmair (ed.) *Medienbildung in Neuen Kulturräumen*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.
- Livingstone, S. (2018). *Media literacy: what are the challenges and how can we move towards a solution?* Media Literacy Project Blog 2018-10-25. Retrieved from blogs.lse.ac.uk/mediapolicyproject/2018/10/25/media-literacy-what-are-the-challenges-and-how-can-we-move-towards-a-solution/#comments
- Livingstone, S., K. Ólafsson, E.J. Helsper, F. Lupiáñez-Villanueva, G.A. Veltri and F. Folkvord (2017). Maximizing opportunities and minimizing risks for children online: the role of digital skills in emerging strategies of parental mediation. *Journal of Communication*, 67(1)82-105. Retrieved from <https://academic.oup.com/joc/article/67/1/82/4082453>
- LSE Commission on Truth, Trust and Technology (2018). *Tackling the Information Crisis. A Policy Framework for Media System Resilience*. London: London School of Economics and Political Science. Retrieved from <http://www.lse.ac.uk/media-and-communications/assets/documents/research/T3-Report-Tackling-the-Information-Crisis.pdf>

- Löfgren-Nilsson, M. (2015). 'En lång och slingrande väg. Könsordningar på SVT's nyhetsredaktioner'. I Hirdman, A. och M. Kleberg (red.) *Mediers känsla för kön: feministisk medieforskning*. Göteborg: Nordicom, Göteborgs universitet.
- Macharia, S. (2016). *Freedom of Expression and Gender Equality. Who Makes the News?* Toronto: World Association for Christian Communication (WACC). Retrieved from <http://whomakesthenews.org/articles/freedom-of-expression-and-gender-equality>
- Marwick, A. and R. Lewis (2017). *Media manipulation and Disinformation online*. New York: Data & Society Research Institute. Retrieved from https://datasociety.net/pubs/oh/DataAndSociety_MediaManipulationAndDisinformationOnline.pdf
- Mihailidis, P. (2019). *Civic Media Literacies Re-Imagining Human Connection in an Age of Digital Abundance*. New York: Routledge.
- Moeller, J. and N. Helberger (2018). *Beyond the filter bubble: Concepts, myths, evidence and issues for future debates*. Amsterdam: University of Amsterdam. Retrieved from https://pure.uva.nl/ws/files/29285427/beyond_the_filter_bubble_concepts_myths_evidence_and_issues_for_future_debates_1_.pdf
- Mouffe, C. (2005). *On the Political. Thinking in Action*. Abingdon: Routledge
- Nielsen, R.K., R. Gorwa and M. de Cock Buning (2019). *What Can Be Done? Digital Media Policy Options for Strengthening European Democracy*. Oxford: Reuters Institute for the Study of Journalism/University of Oxford. Retrieved from http://mediaethics.ca/wp-content/uploads/2019/11/What_Can_Be_Done_FINAL.pdf
- Norris, P. (1997). *Women, Media, and Politics*. New York: Oxford University Press.
- Norris, P. (2004). *Giving Voice to the Voiceless: Good Governance, Human Development & Mass Communications*. Cambridge: Harvard University/John F. Kennedy School of Government.
- Norris P. (2012). "To them that hath..." News media and knowledge gaps. *Zeitschrift für Vergleichende Politikwissenschaft*, 16(1)71-98.
- OECD (2018). *Bridging the Digital Gender Divide. Include, Upskill, Innovate*. Retrieved from <https://www.oecd.org/going-digital/bridging-the-digital-gender-divide-key-messages.pdf>
- O'Neill, B., E. Staksrud, and S. Mclaughlin (eds.) (2013). *Towards a better internet for children: Policy pillars, players and paradoxes*. Göteborg: Nordicom, University of Gothenburg.

- Paus-Hasebrink I., J. Kulterer and P. Sinner (2019). *Social Inequality, Childhood and the Media. A Longitudinal Study of the Mediatization of Socialisation*. Cham: Palgrave Macmillan. (Transforming Communications – Studies in Cross-Media Research).
- Picard, R. G. (ed.) (2016). *What Society Needs from Media in the Age of Digital Communication*. Oporto: MEDIA XXI.
- Picard, V. and D. E. Berman (2019). *After Net Neutrality: A New Deal for the Digital Age*. New Haven: Yale University Press.
- Pöttinger, I., T. Kalwar and R. Fries (eds.) (2016). Doing politics. Politisch agieren in der digitalen Gesellschaft. *Schriften zur Medienpädagogik* 50. München: Kopaed.
- Robinson, L., S.R. Cotten, H. Ono, A. Quan-Haase, G. Mesch, W. Chen, J. Schulz, T.M. Hale and M.J. Stern (2015). Digital inequalities and why they matter. *Information, Communication and Society*, 18(5)569–582. Retrieved from http://www.lauracrobinson.com/Article_Digital_Inequalities_and_Why_They_Matter.pdf
- Roosevelt, E. (1958). 'Where Do Human Rights Begin?' Excerpt from a speech by Eleanor Roosevelt at the presentation of *In Your hands: A Guide for Community Action for the Tenth Anniversary of the Universal Declaration of Human Rights*. March 27, 1958. UN, New York. Retrieved from <https://www.coe.int/en/web/interculturalcities/-/where-do-universal-human-rights-begin-in-small-places-close-to-home-intercultural-cities-thematic-seminar-on-human-rights-in-the-intercultural-city>
- Ross, K. and C. Padovani (eds.) (2016). *Gender Equality and the Media. A Challenge for Europe*. New York: Routledge.
- Rønning, H. (2009). 'The Contemporary Challenge to the Concept of Universal Human Rights and Freedom of Expression'. In A. Kierulf and H. Rønning (eds.) *Freedom of Speech Abridged? Cultural, Legal and Philosophical Challenges*. Göteborg: Nordicom, University of Gothenburg, 9-22.
- Shehata, A. and J. Strömbäck. (2018). Learning Political News From Social Media: Network Media Logic and Current Affairs News Learning in a High-Choice Media Environment. *Communication Research*, first published 2018-01-18, pp. 1-23. Retrieved from <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0093650217749354>
- SKL (2018). *Digitalt hat. Hat och hot mot kommunalpolitiker*. Stockholm: Sveriges Kommuner och Landsting (SKL). Hämtad från <https://skl.se/demokratiledningstyrning/politiskstyrningfortroendevalda/hothatvaldmotfortroendevalda/digitalamiljoersocialmedia/hatochhotidigitalamiljoer.14644.html>

- Statens medieråd (2019). *Ungas anmälningar av hat och hot i sociala medier 2019*. Hämtad från <https://statensmedierad.se/download/18.63646e8f16ab4a8f1119a2d8/1558518918789/Ungas%20anm%C3%A4lningar%20av%20hat%20och%20hot%20p%C3%A5%20sociala%20medier%202019.pdf>
- Stoddard, J. (2014). The Need for Media Education in Democratic Education. *Democracy and Education*, 22(1)1-9 (Article 4). Retrieved from <https://democracyeducationjournal.org/home/vol22/iss1/4>
- Svensson, E-M. and M. Edström (2014). Freedom of expression vs. Gender equality – conflicting values when regulating gender stereotypes in advertising. *Tidsskrift för Rettsvetenskap*, 127(5)479-511.
- Tremblay, M. (2007). Democracy, Representation, and Women: A Comparative Analysis. *Democratization*, 14(4) 533-553. Retrieved from <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13510340701398261>
- UN High Commissioner for Human Rights (2017). *Promotion, protection and enjoyment of human rights on the Internet: ways to bridge the gender digital divide from a human rights perspective*. Human Rights Council, Thirty-fifth session, 6-23 June 2017. Retrieved from https://www.ohchr.org/HRC/A_HRC_35_9_AEV
- UNDP (2019). *Human Development Report 2019. Beyond income, beyond averages, beyond today: Inequalities in human development in the 21st century*. New York: UNDP.
- UNESCO (2012). *Gender-sensitive indicators for media: framework of indicators to gauge gender sensitivity in media operations and content*. Paris: UNESCO. Retrieved from <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000217831>
- UNESCO (2018). *World Trends in Freedom of Expression and Media Development: 2017/2018 Global Report*. Paris: UNESCO. Retrieved from <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000261065>
- Wang, Y-T., P. Lindenfors, A. Sundström, F. Jansson, P. Paxton and S.I. Lindberg (2017). Women's rights in democratic transitions: A global sequence analysis, 1900–2012. *European Journal of Political Research*, 56(4)735-756. Retrieved from <https://ejpr.onlinelibrary.wiley.com/doi/pdf/10.1111/1475-6765.12201>
- Van Aelst, P., J. Strömbäck, T. Aalberg, F. Esser, C. de Vreese, J. Matthes, ... and J. Stanyer (2017). Political communication in a high-choice media environment: a challenge for democracy? *Annals of the International Communication Association*, 41(1)3-27. Retrieved from <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/23808985.2017.1288551?journalCode=rica20>

- Vega Montiel, A. (ed.) (2014). *Media and Gender: A Scholarly Agenda for the Global Alliance on Media and Gender*. Paris: UNESCO. Retrieved from http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/CI/CI/pdf/publications/media_and_gender_scholarly_agenda_for_gamag.pdf
- Vega Montiel, A and S. Macharia (eds.) (2018). *Setting the Gender Agenda for Communication Policy. New Proposals from the Alliance on Media and Gender*. Paris: UNESCO. Retrieved from <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000368962>
- Winston, B. (2003). *Media Technology and Society. A History from the Telegraph to the Internet*. London: Routledge.
- Zuboff, S. (2018). *The Age of Surveillance Capitalism. The Fight for a Human Future at the Frontier of Power*. New York: Public Affairs.

Klimathotet som övertalningsproblem

Lars Palm

Enligt klimatlagen, som röstats igenom av alla riksdagspartier förutom SD, skall Sverige vara klimatneutralt år 2045. För att detta mål skall uppnås behöver minskningstakten mellan 2015 och 2045 nå ett genomsnitt om 5–8 procent per år över tid.

Tekniska styrmedel

De utsläppsminskningar som ägt rum de senaste decennierna beror främst på ny teknik; klimatsmarta bilar, bussar och bostäder, energisnålare hushållsapparater, effektivare metoder i industri och byggnation m.m. Många politiker hoppas att tekniska styrmedel, inklusive återlansering av kärnkraft, ska lösa klimatkrisen.

- ...Sedan behöver vi se till att förse vägarna med el. (Nyamko Sabuni intervjuad i Expressen 2019-08-04))
- Moderaterna föreslår en satsning om 100 miljoner kronor årligen på teknikneutral laddinfrastruktur för vägtransporter. (Klimatpolitik för hoppfulla 2018-05-03) (Ulf Kristersson Ny Teknik 2019-05-03)
- 100 miljoner årligen från 2021 i statligt investeringsstöd för att **underlätta produktionen av biojetbränsle**. (Ebba Bush Thor intervjuad i Expressen 2019-12-09)).
- Satsa på säker och effektiv kärnkraft genom forskning och utveckling av fjärde generationens reaktorer. (Sverigedemokraterna En hållbar miljöpolitik 2018)
- SD vill ... att staten ger ägardirektiv till Vattenfall om att fortsätta driva kärnkraftsreaktorerna Ringhals 1 och 2. (Ny Teknik 2018)

- Jag vill se till att med teknikoptimism, teknikutveckling, företag och entreprenörskap ställa om samhället, säger Annie Lööf. (Intervjuad i Expressen 2010-02-07).

Ett annat ofta återkommande förslag är att klimatsatsningar skall ske i andra, företrädesvis fattiga, länder.

- ...flytta de klimatpolitiska resurserna dit de gör mest nytta, exempelvis inom internationella insatser... (En hållbar miljöpolitik. Sverigdemokraterna 2018)
- Det multilaterala biståndet med syfte att sänka utsläppen globalt bör fördubblas från 1 till 2 miljarder kronor årligen. (Klimatpolitik för hoppfulla. Moderaterna 2018).

Det råder delade meningar om dessa förslag är effektiva eller inte. Klart är emellertid att ett eventuellt genomförande av dem knappast skulle innebära några uppföringar i form av minskad bekvämlighet eller ökade kostnader (i varje fall på kort sikt) för de enskilda hushållen.

Administrativa och ekonomiska styrmedel

Enligt Naturvårdsverket kommer nästan två tredjedelar av de klimatpåverkande utsläppen från hushållens konsumtion. De står för cirka fem ton växthusgaser per person och år enligt det konsumtionsbaserade beräkningssättet.

Vid sidan av tekniksprång och utlokalisering av klimatsatsningar är en förutsättning för att de ambitiösa klimatmålen ska kunna uppnås, att hushållens konsumtionsmönster förändras i klimatvänlig riktning. Så sker till stor del automatiskt genom tekniska landvinningar. De bilar, tvättmaskiner, kylskåp, datorer och TV-apparater som hushållen konsumerar blir allt energisnålare vare sig hushållen önskar det inte eller är medvetna om det eller inte.

All tyder på att denna automatiska reduktion av växthusgaser inte är tillräcklig. Utsläppsminskningarna har stannat av, och just nu ser utsläppen snarare ut att öka, enligt Naturvårdsverket.

Naturvårdsverket menar att konsumtionen är starkt sammankopplad med vår livsstil, våra vanor och vårt beteende. Dagens samhälle är också inriktat på att uppmuntra konsumtion, t ex via reklam.

För att förmå hushållen att minska sina utsläpp krävs vid sidan av de tekniska också ekonomiska och administrativa styrmedel. Sådana används men i begränsad omfattning: bonus-malus system för bilar, subventioner av elcyklar, bensinskatter, flygskatter och skatt på plastpåsar. Men hellre subventioner än avgifter.

En forskningsstudie från Lunds universitet (Seth Wynes & Kimberly Nicholas *The most effective individual steps to tackle climate change aren't being discussed*. 2017, Environmental Research Letters) har identifierat och graderat ett antal livsstilsval som är effektiva för att minska ett hushålls koldioxidavtryck:

- Byt ut glödlampor
- Torka kläder på tvättlina
- Återvinn
- Använd kallt vatten i tvättmaskinen
- Byt en vanlig bil mot en hybridbil
- Ät växtbaserad kost
- Köp förnybar energi
- Undvik en transatlantisk flygresä
- Lev bilfritt
- Få ett barn färre

Valen är i varje fall i teorin möjliga att påverka med administrativa och ekonomiska styrmedel: Avskaffa barnbidragen för att minska barnafödandet. Höj bilskatterna för att minska bilägandet och flygskatterna för att minska flygresandet. Subventionera förnybar energi. Höj skatten på kött för att öka konsumtionen av växtbaserad kost. Förbjud alla bilar som inte helt eller delvis drivs av el. Subventionera kallvattenanvändande tvättmaskiner. Straffbeskatta torktumlare och äldre modeller av glödlampor.

Det är känsligt att påverka beteenden och livsstil, påpekar Naturvårdsverket, och dessa hypotetiska åtgärder skulle vara så impopulära, att ingen politiker med självbevarelsedriften i behåll skulle våga föreslå dem. Även Greta Thunberg undviker - klokt nog - att försöka påverka enskilda människors eller hushålls livsstil.

Kommunikativa styrmedel

En metod som använts och används med varierande – mestadels måttlig – framgång är beteendepåverkan genom kommunikation. Med andra ord övertalning.

En övergripande övertalningsmodell är *Information Processing Theory* (McGuire McGuire, W.J. (1989) *Theoretical Foundations of Campaigns*. I Rice, R.E. & Atkins, C.K. (eds) *Public Communication Campaigns*. London. Sage.)

Den finns i många varianter t.ex. i den förenklade formeln AIDA (Attention – Interest – Desire Action) som är vanlig i reklambranschen. Modellen är så flexibel att den kan användas i många sammanhang

Uppmärksamhet, alarmering, agendasättning

Det första steget i modellen är uppmärksamhet, alarmering på den individuella och agendasättning på den kollektiva nivån.

Medierna behandlar ämnet miljö/klimat dagligen Skogar brinner i Brasilien och Australien, isar smälter i de arktiska områdena, Greta Thunberg framträder i olika prestigefyllda sammanhang, partiledare uttalar sig. En omfattande publicitet kring en fråga ger om inte annat allmänheten uppfattningen att frågan är viktig, och opinionsundersökningar visar klimat/miljö är en viktig fråga. **Miljö** anses som den viktigaste frågan av 9% av väljarna och ligger därmed före t.ex. **Sveriges ekonomi** och **Jobb** (Demoskop 2018).

Man kan konstatera att delmålen uppmärksamhet, alarmering och agendasättning är uppfyllda med råge. Samtidigt får det parti som av väljarna uppfattas som det bästa vad gäller klimat/miljö (22% enligt Novus 2019) bara runt 4-5% i olika mätningar av partisympatier.

Förklaringen till detta är, att ”viktig” kan ha olika betydelser beroende på vilken fråga som avses:

- Viktig för Sverige och världen. Det är denna betydelse som förklarar varför klimat ligger högt i opinionsundersökningar.
- Viktig för mig och min familj. Klimat är en fråga som inte berör den enskilda familjen i särskilt hög grad. Förändringar är långsamma, och straff eller belöningar för rätt eller fel beteende är inte individuella – om jag ofta gör internationella flygresor straffas inte jag personligen för det – till skillnad mot vad som är fallet inom områdena hälsa och ekonomi, där ett felbeslut kan drabba individuellt och omedelbart. Andra politikområden – lag och ordning, sjukvård, skola och utbildning, invandring och integration – som kan ha direkt inverkan på mitt och min familjs vardag anses viktigare i detta avseende.

Kunskapsöverföring och intresse

Om alarmeringen och agendasättningen lyckats skapas ett intresse för frågan, som gör att målgruppen är beredd att ta till sig även komplicerade och informationstäta budskap.

Om så har blivit fallet är tveksamt. Publiciteten har säkert lett till att de allra flesta har uppmärksammat klimatfrågan och insett att den måste lösas. Men det är inte samma sak som att de har blivit intresserade av ämnet.

Säkert har det allmänna intresset för miljö- och klimatfrågor ökat kraftigt – dock från en låg nivå – under de senaste decennierna.

Klimat är en fråga som många anser att man *borde* vara intresserad av, vilket inte är samma sak som att man *är* det. Om många är intresserade av en fråga dyker det upp en eller flera facktidningar inom området som fallet är med t.ex. områdena hälsa och privatekonomi. Det finns tidningar som handlar om miljö och klimat, men de är inte läsarfinansierade, utan bekostas av organisationer eller myndigheter. I TV-tablåerna finns regelbundet återkommande program om hälsa, privatekonomi och teknik men inga program om miljö och klimat.

Attitydpåverkan

Grovt skulle man, när det gäller attityden till egna beteendeförändringar för att hejda klimatförändringarna, dela in målgrupperna i tre kategorier.

- Bejakare, som har ändrat eller är beredda att ändra sitt beteende i klimatvänlig riktning.
- Skeptiker, som ser klimatförändringarna som ett hot men som anser att hotet kan avvärjas med ny teknik och klimatsatsningar i andra länder och att livsstilsförändringar inte är nödvändiga. (Därför är det viktigt att fokusera på hur vi får flygen rena snarare än att resa mindre (Nyamko Sabuni intervjuad i Expressen 2019-08-04))
- Förnekare, som menar att klimathotet inte existerar.

Den första gruppen är redan vunnin. En vild gissning är gruppen utgör högst en tredjedel av invånarna i Sverige.

Den tredje gruppen består av hopplösa fall. Inga attitydförändringsförsök biter på dem. Gissningsvis utgör den 10-15% av invånarna.

Mellangruppen, kanske en knapp majoritet av hushållen, är den som är möjlig att påverka. För det krävs en rad väl valda sakargument och även argument som väddar till målgruppens känslor. Det krävs sändare med hög prestige (forskarsamhället) och hög likeability (Greta Thunberg).

Men det krävs också en förmåga att undvika att kränka målgruppen. En avgörande svårighet i alla beteendepåverkansförsök är att målgruppen tenderar att tolka budskapen – inte enligt ett logiskt ("Det här är den bästa metoden. Därför använder jag den") utan enligt ett psyko logiskt mönster: ("Så här gör jag. Därför är det bäst att göra så"). Att anklaga målgruppen för att göra fel skapar bumerangeffekter. Aversionen vänds inte mot de "felaktiga" beteendet utan mot budskapets sändare, något som gör att budskapet inte får någon effekt, utan i värsta fall i sin tur kan leda till att "felaktiga" beteenden stärks.

En intressant illustration av detta dilemma är "klimatskam" och "flygskam". Begreppen används inte av klimataktivister och andra företrädare för en klimatvänligare livsstil utan av moståndarsidan.

Budskapet från klimatskeptikerna är att klimataktivisterna försöker få ”vanliga” svenskar att skämmas över att de t.ex. flyger till Thailand eller äger bränsletörstiga SUV:ar. Effekten blir att de ”vanliga” svenskarna förolämpas riktar sin motvilja mot sändare som förespråkar livsstilsförändringar i klimatvänlig riktning, något som leder till att dessa sändares budskap får en effekt motsatt den avsedda.

Den 1 januari 2002 tilldelades Naturvårdsverket ”uppdraget att driva en informationsinsats i bred samverkan med myndigheter, kommuner, skolor/utbildningsinstitutioner, näringsliv och frivilligorganisationer för att nå alla grupper i samhället. Informationskampanjen ska bygga på vetenskaplig grund utifrån IPCC:s analyser och rapporter.”

Uppdraget omfattade ursprungligen 30 miljoner kronor per år i tre år, 2002-2004. I vårpropositionen 2003 drogs finansieringen in för 2004 och kampanjen kom därför att omfatta två år, 2002 och 2003.

Övergripande mål för uppdraget var bl.a.:

- att öka svenska folkets kunskaper om växthuseffektens orsak och verkan
- att förändra attityderna till individuella åtaganden

Att märka är att påverka beteenden inte fanns bland målen.

Merparten av resurserna användes huvudsakligen till en bombmattekampanj; högt tryck i medier som TV, breddpress och utomhusreklam. Målen ansågs vara uppnådda eftersom förändringar rörande kunskaper och attityder hade inträffat. Om dessa förändringar var tillräckligt markanta för att vara värda de 60 miljoner kronorna kan diskuteras. Det är också oklart hur stor del av kunskaps- och attitydförändringarna som kan tillskrivas kampanjen. Ämnet var redan intressant för medierna och blev ännu. intressantare av den intensiva kampanjen (*Den svenska klimatkampanjen – en del av Sveriges klimatstrategi*. Slutrapport Naturvårdsverket 2004).

Intentionspåverkan

En positiv attityd till en beteendeförändring följs inte alltid av en motsvarande intention till förändring. En flaskhals kan vara upplevda hinder av olika slag; för dyrt, för besvärligt, för tidsödande, för komplicerat osv.

För kommunikatören att angripa denna tröghet fungerar det inte med VARFÖR-budskap i form av redan kända argument. Dessa har haft sin plats i övertalningsprocessen genom att bidra till attitydförändringar.

I detta skede är VEM-budskap: ”Andra har ändrat sitt beteende”, helst familj, vänner, arbetskamrater och grannar. I andra hand människor, som liknar en själv, och som man möter genom medierna. Kommunikatörens uppgift blir att hitta goda exempel och se till att dessa sprids.

De teorier som är bäst applicerbara i detta sammanhang är *Diffusion of Innovations* (Rogers, E M (1995) New York. Free Press.) och framför allt *Social Learning Theory* (Bandura, Albert (1977). Oxford, England: Prentice-Hall).

Ett exempel på en tillämpning av dessa teorier på ett lokalt klimatkommunikationsprojekt är *Istället för höjda bensinskatter? En analys av projektet ”Miljöanpassad trafik i Vetlanda”*. (Palm, L Medie- och kommunikationsvetenskap. Lunds universitet. Research Report 2001:1). Projektet byggde på en nätverksstrategi. Personer med positioner i föreningsliv, politik och näringsliv engagerades som idékläckare och vidarebefordrare av budskapen, som kunde röra samåkning, eco-driving, cykla-till-jobbet m.m.

En princip som följdes noga var att inte stigmatisera någon grupp. Alla var välkomna att delta i projektet icke minst medlemmar i grupper med anknytning bilar och motorer: yrkesförare, bilhandlare, bilskolor, speedway- och bilsporthöjningar.

Projektet visade att det inte var svårt att få vetlandabor att *representera* projektet som ambassadörer. Det låg en viss prestige i att bli tillfrågad. Som kunde förutses var ambitionen att *agera* som förebild och förmedlare av budskapet inte lika hög.

Projektet var ändå tillräckligt framgångsrikt för att erhålla Vägverkets miljöpris 2001.

Handlingsutlösning

Även om intentionen att ändra sitt beteende finns hos mottagaren, följer inte förändringen automatiskt. ”Det blir inte av”, ”andra saker kommer emellan”, ”inte nu, kanske senare”. För målgrupper som befinner sig i detta skede har VAD-, VARFÖR- och VEM-budskapen fyllt sin uppgift. Kommunikationen bör istället bestå av HUR-budskap som kan sänka beslutsinvolveringen. Det önskade beteendena skall inte bara vara lätta att genomföra, minst lika viktigt är att de *framstår* som lätta att genomföra.

Hur bör klimatkommunikation utformas för få effekt på beteenden

Det tredje grundläggande målet för klimatkampanjen var

- att öka acceptansen för statliga styrmedel.

Även om det inte är lätt att finna inslag i klimatkampanjen som direkt hade detta mål, så är målet i högsta grad relevant. Erfarenheten visar att administrativa och ekonomiska styrmedel är de som har de starkaste effekterna på beteenden. Bilbälten, cykelhjälmskrav för ungdomar, sopsortering, eldnings- och bevattningsförbud, vegetariska skolmåltider, bilfria innerstäder, fkygskatt och hårdare gränsvärden för tillsatser i kemisk-tekniska produkter är några exempel. Det kan finnas ett visst motstånd hos allmänheten. Ibland leder detta – ofta överskattade – motstånd till att myndigheter underlåter att införa styrmedlet. Men i de fall det ändå implementeras, accepteras det utan några större protester (bensinskattehöjningar är ett undantag).

Rekommendationerna för myndigheter blir dessa:

Fortsätt gärna med kommunikation för att förmå människor att ändra sina beteenden. Effekterna blir måttliga, men kommunikativa styrmedel kan ändå vara kostnadseffektiva.

Men lägg också resurser på att kommunikativt förankra administrativa och ekonomiska styrmedel. Budskapet behöver inte vara: *du ska avstå från att äta kött*,

köra en bensinbil, flyga till Kanarieöarna. Istället: var beredd att betala för ditt negativa klimatbeteende med ökade kostnader och/eller minskad bekvämlighet.

Skillnaden i budskap kan tyckas hårfin men den är ändå avgörande. Uppmaningar till individuella beteendeförändringar kan bemötas: *varför ska jag ändra mitt beteende när inte andra gör det?* Detta motargument förlorar sin kraft om det är en kollektiv förändring som förespråkas.

Erfarenheten av Gunilla Jarlbro som handledare och kollega – en ovetenskaplig, personlig betraktelse

Mia-Marie Hammarlin

Det var Inger Lövkrona, professor i etnologi, som presenterade förslaget om att jag borde ha en biträdande handledare. Jag hade varit doktorand i ett år och dittills levtt i okunskap om att biträdande handledare fanns som koncept. Det var medieinriktningen på min avhandling i etnologi som fick Inger att agera, och snabbt se till att Gunilla och jag träffades. Eventuellt var det också Ingers fingertoppskänsla och sociala talang som fick henne att ana att Gunilla och jag omedelbart skulle gilla varandra, vilket vi också gjorde.

Gunillas unika sätt att sömlöst växla mellan det privata och det professionella när vi talade om avhandlingen och vad det egentligen innebär att vara akademiker, och därtill kvinnlig sådan, gjorde att jag genast slappnade av under handledningstillfällena. Inför henne kunde jag inte göra fel. Jag fick vara den jag var; både självklar och självkritisk i förhållande till avhandlingsarbetet, både perfektionistiskt lagd akademiker och mamma på halvtid. Mitt minne från denna tid är att Gunilla intresserade sig exakt lika mycket för min avhandling som för min dotter och min förestående skilsmässa. Det kan tyckas kritiskt, men det var det inte alls. Den mänsklighet hon visade upp gjorde mig lugn och trygg, vilket gynnade mitt skrivande, inte minst som hon uttryckligen älskade allt jag skrev. Vi såg heller inget hinder i att under handledningen fördjupa oss i diskussioner om kvaliteten på strumpbyxor. Gunilla ville bland annat vid ett tillfälle berätta för mig att de dyra Wolford-strumpbyxorna är överlägsna andra märken som de innehåller ull och inte går sönder, men här var jag redan ett certifierat proffs och vi började istället nördra ner oss i kulörer och DEN.¹ Med samma obekymrade självklarhet öppnade Gunilla sitt hem för mig, en fantastisk sekelskiftesvåning i

---

¹ Förkortning för denier, en enhet som mäter tätheten på textil. Jag föredrar täta, Gunilla något tunnare strumpbyxor.

Helsingborg, med bokhyllor från golv till tak, i vilken man efter välkomponerade middagar fick röka under fläkten. Det var alltid med tacksamhet och en känsla av att ha varit utomlands som jag stängde dörren bakom mig och med lätta steg vände hemåt.

Den viktigaste insikten Gunilla gav mig under denna avgörande period i mitt liv var att det går att vara framgångsrik akademiker på väldigt många olika sätt. Exempelvis går det alldeles utmärkt att oupphörligen prata om sina barn och barnbarn, ständigt diskutera jämställdhet, strategiskt utmana könsstrukturer, prata skit om namngivna machoprofessorer, preparera karriärvägen för unga kvinnliga och manliga kollegor, gilla smink, kedjeröka och bära extravaganta kjolar och högklackat på jobbet.

Minnesvärt var det också den gången Gunilla och jag skulle äta lunch med min huvudhandledare Jonas Frykman (här utfärdas en varning för intern Lundahumor). Vi möttes alla tre utanför det välkända, gammaldags caféet Lundagård i centrala Lund. Gunilla – i lång kjol, högklackat och en tänd cigarett i vänster hand – räckte fram den fria handen till Jonas och sa: – Men så roligt att träffa dig Orvar! Jonas korrigerade henne vänligt. Vi slog oss ned och hade ”handledning”, det vill säga en mycket trevlig stund som handlade om allt annat än avhandlingen. Jag slappnade av. Tills dess att Gunilla återigen kallade Jonas för Orvar. Efter det tillfället hade vi inga fler gemensamma handledningsmöten.

Året när jag disputerade, 2008, tyckte Gunilla att vi skulle söka HT-fakultetens utlysta postdok-medel åt mig. Sagt och gjort. Projektet fick titeln ”Mediedrevets mekanismer och aktörer”, planen gick otroligt fort att skriva. Vi fick inte bara närapå två miljoner kronor, utan också beröm från forskningsnämnden för vår genomarbetade, aktuella och angelägna projektbeskrivning. Här kom fler insikter till mig: Med en duktig, senior partner, en god idé, mycket driv och gott humör är det faktiskt möjligt att i konkurrens attrahera forskningsmedel. Skandalprojektet och flera på det följande projekt skulle komma att innebära att medieskandaler är det smala fält jag kan allra bäst. Journalister får i intervjuer gärna kalla mig för skandalforskare, liksom jag nu har klivit in i ett nytt angränsande och spännande fält som skvallerforskare. Med andra ord var postdokprojektet vitalt för min fortsatta forskarkarriär. Den där utsträckta handen och uttryckliga uppmuntran tidigt i karriären kan inte nog värdesättas.

Tiden har gått, roller har förskjutits och förändrats. Sedan fyra år tillbaka är jag Gunillas chef. Och man är inte hennes chef, och känner henne inte sedan femton år, utan att någon gång ha tyckt att hon drivit vissa frågor för långt eller att hon bidragit till att skapa onödiga konflikter. Stridbarheten är en del av hennes väsen. Men i allmänhet riktas värmen inåt, mot det egna kollektivet, och kylan utåt, mot personer med maktpositioner på andra nivåer inom universitetet. Personligen känner jag uppriktig tacksamhet när jag tänker på Gunilla, och nu vill jag vända mig direkt till dig:

Du har alltid trott på mig, stöttat mig såväl privat som professionellt, öppnat dörren mot medie- och kommunikationsvetenskapen för mig, underhållit mig med dina anekdoter och understundom drastiska stil, gapskrattat ihop med mig och kommit med kritik när jag har behövt den som bäst. Jag unnar dig den nya, fria tiden du kommer att ha till förfogande på andra sidan yrkeslivet, men som du vet försöker jag rekrytera tillbaka dig som seniorprofessor. Med andra ord lovar jag ingalunda att lämna dig ifred. Vi behöver dig på KOM Gunilla, även fortsatt.

Betraktelser från pojkarna! Gunillas betydelse för samverkan och strategisk kommunikation

Jesper Falkheimer och Mats Heide

Introduktion

Ja, det är vi som är pojkarna i Gunillas entourage! I Gunillas stora entourage finns det många duktiga och framstående kvinnor som gjort stora avtryck i olika sammanhang. Men det finns också ett antal män. Nu vill vi passa på att berätta om Gunilla utifrån vår horisont. Vi är båda professorer i strategisk kommunikation – ett ämne som vi har varit med om att bygga upp och utveckla vid Lunds universitet. Och Gunilla har varit en viktig aktör i denna utveckling. Här kommer så våra betraktelser. Personliga men också en del akademiska – kring betydelsen av samverkan, ämnets utveckling och ett exempel på en tidig forskningsinsats i fält på uppdrag av Gunilla.

De första mötena med Gunilla

Den som har träffat Gunilla är aldrig oberörd. Gunilla påverkar sin omgivning. Hon är färgstark, har en stark vilja och tar plats. Vi har alltid charmerats och imponerats av den urkraft som Gunilla har. Vi har känt oss positivt påverkade och inspirerade och kanske också vid något enstaka tillfälle irriterade på henne. Som sagt, Gunilla gör människor berörda och absolut mest på ett positivt sätt.

Vi har starka minnesbilder av de första gångerna vi träffade Gunilla. Till skillnad mot många andra akademiker som tycks hysa ovilja mot kläder som signalerar stil och kvalitet, uppvisar Gunilla alltid en ytterst medveten och elegant klädstil. När vi först mötte Gunilla var vi båda doktorander i medie- och kommunikationsvetenskap. Avdelningen för medie- och kommunikationsvetenskap var då en del av Sociologiska institutionen: en miljö som dominerades av personal som hängt på sig gråa och intetsägande kläder (det är säkert nya tider där nu). Gunilla stack onekligen ut med sin *outfit*. Vi minns hur hon svepte in på

Sociologen i Lund i skraddade, och förmodligen exklusiva, kläder med manikyrerade röda naglar i ett moln av fransk parfym och tobak. Ingen som befann sig på Sociologen kunde undgå hennes stil, kraft och charm.

Gunillas sentenser

När vi satt och förberedde denna text kom vi båda på att Gunilla har levererat många levnadsregler – sentenser – till oss och andra omkring henne. Flera av dessa har satt sig och kommit att påverka oss på ett eller annat sätt. Som doktorander lärde vi oss många saker som vi har haft stor nytta i våra respektive karriärer. En viktig lärdom var *att alltid hålla sitt CV uppdaterat*. Gunilla berättade för oss:

I denna meritokratiska värld, med så hög konkurrens, är det extremt viktigt att föra in alla erfarenheter – alla projekt, uppdrag, föreläsningar och så vidare – i sitt CV. Det är alltid svårare att föra in dessa i efterhand, och det är lätt att missa några viktiga uppdrag och uppgifter. Jag har varit sakkunnig så många gånger och sett att många sökande klarat sig dåligt i konkurrensen för att CV:et inte varit uppdaterat. Så mitt bästa råd är att hålla CV:et uppdaterat under hela karriären.

Sagt och gjort. Vi upprättade direkt varsitt CV, som till en början var ganska så tunt och innehöll exempelvis uppgifter om att vi lett ett seminarium och handlett B-uppsatser. Efterhand har båda våra CV:n vuxit på sig rejält, inte minst tack vare Gunillas uppmaning att alltid se till att skriva in nya uppdrag och erfarenheter. Denna uppmaning är vi mycket tacksamma för!

Gunilla har alltid varit en riktig arbetshäst med en erkänt stor arbetskapacitet. Vi fick höra från Gunilla att när hon var doktorand var det hårt. Ja, till och med mycket hårt. När Gunilla gick forskarutbildningen deltog hon i ett forskningsprojekt, hade en lärartjänst i Göteborg och doktorerade samtidigt. Puh, vi som unga doktorander blev så klart mycket imponerade av detta. En sentens i denna anda som vi fick höra från Gunilla och som sedan följt oss båda är: ”Ju mer man har att göra, desto effektivare blir man och desto mer får man ur händerna”. Detta är en sentens som alltid gällt för Gunilla. Hon har alltid haft många järn i elden, och många gånger har det handlat om externa uppdrag både inom och utanför akademien. Vi båda lärde oss något av detta och har alltid sett till att ha många arbetsuppgifter samtidigt, och med tiden förhoppningsvis blivit någorlunda duktiga på att jonglera många bollar.

En annan sentens som vi fick från Gunilla var: ”hjärtat till vänster, men plånboken till höger”, som förstås var menat som en ironi. Senare i livet har vi förstått att detta inte var en sentens som hon kommit på, men vi blev i alla fall konfunderade kring detta. Vi förstod tidigt att Gunilla verkligen hade sitt hjärta till vänster och alltid slagits för de grupper som hon upplevt blivit oförtjänt dåligt behandlade eller ignorerade. Vi är särskilt imponerade av hennes stora insatser för kvinnliga akademikers möjligheter att göra karriär och bli rättvist behandlade. Här har Gunilla blivit en stor förebild för många kvinnor inom universitetsvärlden. Och hela tiden har Gunilla haft ett driv i att göra uppdrag utanför universitetet, med många framgångsrika utbildnings- och uppdragsforskningsprojekt och utredningsuppdrag. Att samverka med omvärlden, ta på sig uppdrag för att skapa *impact* (som det heter numera) är något som vi lärde oss av Gunilla och blev inspirerade av. Gunilla var mycket tidig med att fokusera på samverkan och har varit en stor inspirationskälla för oss när det gäller att samverka med organisationer utanför universitets murar. Tillsammans med Sven Windahl och Lars Palm genomförde hon tidigt framgångsrikt både uppdragsutbildning och uppdragsforskning inom områden som finns inom ramen för ämnet strategisk kommunikation. I uppdragsutbildningen var det oftast informatörer, vars titel senare ändrades till kommunikatörer, vid framför allt olika myndigheter som drillades i bland annat informationskampanjer och kriskommunikation.

Att tidigt arbeta med samverkan

Samverkan är universitetens tredje uppdrag vid sidan (eller snarare som en del av) utbildning och forskning. I vår tid är samverkan på modet och något som alla pratar om. I den förra forskningspropositionen (2016/17:50), *Kunskap i samverkan – för samhällets utmaningar och stärkt konkurrenskraft*, lyfts till exempel betydelsen av samverkan mellan lärosäten, dess forskare och det omgivande samhället ständigt upp. Fokuseringen på samverkan lär öka ytterligare och skapar både möjligheter och utmaningar. Men Gunilla var som sagt tidigare ute än de flesta när det gäller samverkan med det omgivande samhället.

Drivkrafterna bakom ökad samverkan inom utbildning och forskning är flera. Ur ett historiskt perspektiv är inte samverkan någon ny företeelse, särskilt inte i relation till arbetsmarknaden och dess behov. När Lunds universitet grundades 1666 bedrevs i huvudsak utbildningar som var starkt knutna till samhällets

dåvarande behov – av till exempel jurister och präster. Men så småningom, inte minst inspirerade av den tyska ämbetsmannen Wilhelm von Humboldt och det akademiska ideal som han utvecklade i början av 1800-talet, Humboldttraditionen, så utvecklades den akademiska världen en egen samhällssfär och idé om sin existens. Universitet skulle stå fria från marknadens, politikens och statsnyttans krav. Grundforskning, akademisk frihet och bildning sågs och ses också som fundament i vår värld, i skarp kontrast mot alla former av utom-akademisk styrning från näringsliv, politik och stat. Detta ideal värnas fortfarande men ses ibland som hotat, till exempel av politiska regimer (ett aktuellt exempel är Ungern), nya ledningsprinciper (ofta sammanfattat som new public management) eller externa finansieringskällor (som anses styra forskningens inriktning). Ibland ses samverkan och innovation, där det senare kan ses som en möjlig effekt av samverkan i form av kommersialisering eller nyttiggörande av forskning, också som en del av hotet mot den akademiska friheten.

Visst är det bra med en kritisk syn på samverkan, men denna kritik bygger nog – enligt vår tolkning – på en förenklad och svartvit uppdelning mellan akademi och samhälle, som i praktiken är betydligt mer komplex och sammanvävd. Ett universitet är en del av samhället och bör också genom dess verksamheter, utbildning och forskning bidra till samhällets utveckling. Alltid på vetenskaplig grund, dock. Detta bidrag behöver alls inte innebära att forskare säljer sig till olika aktörer, snarare är det just den vetenskapliga grunden och de akademiska grundvärdena (såsom ett oberoende och ett kritiskt förhållningssätt) som gör att forskarna behövs. Att som samhälls- och beteendevetare fjärma sig från kontakter och uppdrag från olika samhällsaktörer är enligt vårt perspektiv lika märkligt som om en klinisk medicinforskare skulle hålla sig undan sjukhus och läkare.

Denna diskussion lär fortsätta i andra sammanhang, men just här är det relevant att lyfta fram att Gunilla under större delen av sin karriär varit skicklig och proaktiv inom samverkansområdet. Alltid med den vetenskapliga integriteten i behåll, men utan rädsla för att etablera och utveckla relationer med olika samhällsaktörer. För Gunilla har detta i huvudsak mest inneburit uppdrag kopplat till den offentliga sektorn. Bland annat så har Gunilla, en gång i tiden i samarbete med professor Lars Palm, genomfört ett stort antal utvärderingar av informationskampanjer och andra kommunikationsinsatser från myndigheter, inte minst inom folkhälsoområdet men också inom risk- och kriskommunikationsområdet. Hon har också skrivit populärvetenskapliga

artiklar, till exempel om riskkommunikation i tidskriften *Forskning och Framsteg*, varit ledamot i Livsmedelsverkets insynsråd och haft en mängd andra viktiga samverkansuppdrag. Under en period efter millennieskiftet var Gunilla föreståndare för det då nystartade Institutet för Mediestudier, en tankesmedja (finansierad av medie- och kommunikationsföretag samt forskningsstiftelser) som genom studier, kunskapsspridning och evenemang granskar hur medierna sköter sina grundläggande uppgifter. Under denna period gavs också flera av oss som var verksamma på dåvarande avdelningen för medie- och kommunikationsvetenskap möjlighet att genomföra olika studier. Bland annat gjorde en av oss (Jesper) en studie av hur presstiken hanterades av dåvarande nyhetsmedier och Pressombudsmannen, tillsammans med mångåriga tidningsmannen Sigfrid Leijonhufvud. Projektet blev till en rapportbok som debatterades på ett evenemang i Stockholm med dåvarande Pressombudsmannen (PO) samt partiledaren Gudrun Schyman (V), väl organiserad och lett av Gunilla själv.

Medie- och kommunikationsvetenskap som ämne bildades 1989 och Gunilla är en av dess pionjärer, inte minst just i relation till samverkan och forskningens anknytning till praktik. Vi inspirerades som sagt tidigt av Gunillas samverkansförmåga – som delades av hennes dåvarande kolleger professorerna Lars Palm och Sven Windahl. Inom det ämne, strategisk kommunikation, som vi bidragit till att utveckla inom samhällsvetenskapen och som har sin primära grund i den tidiga medie- och kommunikationsforskningen, har samverkansdimensionen ständigt varit närvarande. Genom vår forskning och utbildning vill vi både kritiskt granska och bidra till en konstruktiv utveckling av strategiska kommunikationsprocesser i organisationer och samhälle. En skillnad finns dock mellan vårt förhållningssätt och Gunillas. Vi antar att Gunilla formades av sin tid där det gjordes en stark åtskillnad mellan offentlig verksamhet och näringsliv, och där den senare sfären sågs som något som endast företagsekonomer skulle bry sig om. Vårt förhållningssätt till samverkan bygger inte på samma tudelning eller värdering. Vi har båda arbetat med uppdrag och relationer till både myndigheter och företag. Vi har till och med nyligen startat ett avknoppningsbolag (ComVal Research AB) tillsammans med två kolleger, Charlotte Simonsson och Rickard Andersson, med LU Holding som delägare – vilket nog hade ansetts tabu på Sociologiska institutionen då näringsliv och företagande sågs som något skumt. Någon utförsäljning av akademisk kunskap handlar det dock inte alls om; det är den vetenskapliga kunskapen och förmågan till oberoende analys som är det som efterfrågas av samhällets aktörer. Så grundpremisen är densamma.

Betydelsen för utvecklingen av strategisk kommunikation

Medie- och kommunikationsvetenskap grundades, som tidigare nämndes, som ämne 1989. Men forskning och utbildning om medier och kommunikation har en lång nationell och internationell historia. I ett internationellt perspektiv så kan vi koppla an till retorikens teorier från antiken likväl som studier av medieeffekter och propaganda som, i huvudsak i USA, genomfördes några decennier in på 1900-talet. I ett svenskt sammanhang så etablerades steg för steg olika medie- och kommunikationsvetenskapliga plattformar som relaterade till vilken kunskapsmiljö som de forskare som verkade inom området kom ifrån. I Göteborg fanns en tydlig koppling till statsvetenskap och journalistik, liksom en metodmässigt kvantitativ tradition som bland annat yttrade sig i stora enkätundersökningar om opinioner, medieräckvidd- och användning. På Stockholms universitet fanns det, så vitt vi vet, också en förankring inom journalistikforskningen, och ett snabbt framväxande intresse för kulturteori och populärkultur. Även på Handelshögskolan i Stockholm fanns det en intressesfär, inte minst inom ekonomisk psykologi, men ganska snart särkopplades marknadsföring från medie- och kommunikationsvetenskap, även om båda dessa ämnen har en mängd gemensamma rötter, inte minst i relation till planerad kommunikation som det hette på den tiden. I grunden bygger den mesta forskningen inom medie- och kommunikationsvetenskap på sociologi, socialpsykologi, statsvetenskap, psykologi och humanistiska kunskapsområden.

I Lund fanns det sedan 1970-talet en etablerad forskningsmiljö inom mediasociologi, särskilt inriktad mot barn och television, både kvantitativ och kvalitativ men med fokus på användning och reception. Det etablerades också under 1970-talet en mindre plattform under ämnesnamnet *informationsteknik*, som var av tämligen tillämpad art, hade svag forskningsanknytning och handlade om strategier och taktiker för påverkan. Behovet av professionella praktiker som kunde planera, genomföra och utvärdera informationsinsatser (inte minst från myndigheter) växte snabbt och under 1980-talet startades därför ett antal så kallade informationslinjer vid de regionala högskolorna, varav flera i dag är universitet. Informationslinjerna innefattade flera andra ämnen, som språkvetenskap, och utbildade yrkesgruppen informatörer. Men huvudämnet blev så småningom oftast just medie- och kommunikationsvetenskap. Av någon anledning så fokuserade dessa utbildningar mer på mediekunskap än kunskaper om organisationer, ledning och marknadsföring, vilket ledde till viss förvirring för

de studenter som efter sin utbildning händelsevis hamnade på ett företags informationsavdelning.

I vilket fall så var Gunilla en av några forskare i Lund som forskningsmässigt startade sin karriär inom mediasociologin, men också gjorde viktiga avstamp inom det som då kallades informationsteknik, sedermera planerad kommunikation och i dag, i nya former, strategisk kommunikation. Medie- och kommunikationsvetenskap var ett mycket populärt ämne då det startades och populariteten hos studenter fanns kvar under lång tid. Vår bedömning är att det just var kopplingen till planerad kommunikation (och hägrande yrkesframtider på reklam- och PR-byråer eller informationsavdelningar) som attraherade det stora flertalet av studenter. Forskningen växte steg för steg under 1990-talet och ett doktorandkollektiv växte fram med olika forskningsinriktning inom medie- och kommunikationsvetenskapen. Många av oss – vi var båda doktorander kring och efter millennieskiftet – hade dock vårt primära intresse i just planerad kommunikation. Gunilla hade och har olika intressen, men var en viktig handledare och drivkraft också inom vårt område.

Så småningom disputerade flera av oss och påbörjade våra akademiska karriärer, oftast vid andra högskolor och institutioner, någon i näringslivet. Flera av oss ville börja bygga en forsknings- och utbildningsmiljö med fokus på strategisk kommunikation. Detta i enlighet med den expanderande internationella forskningen, där ämnet lite förenklat definieras som organisationers målinriktade kommunikation (internt och externt i relation till en mångfald intressenter såsom medarbetare, medborgare, kunder, beslutsfattare, sociala rörelser et cetera) samt med ökande behov av både tillämpad och kritisk kunskap i samhälle och organisationer.

Lunds universitet är ett fantastiskt lärosäte, men möjligheterna att innovera och utveckla ett nytt samhällsvetenskapligt ämne var högst begränsade. Så avdelningen för medie- och kommunikationsvetenskap räckte inte till för att förverkliga våra idéer. Istället tog utvecklingsresan fart 6 mil norr om Lund, på Campus Helsingborg som startades år 2000 av Lunds universitet och som syftade till att skapa nya utbildningar, gärna flervetenskapliga och i stark samverkan med det omgivande samhället. Några av oss som disputerat i Lund fick tjänster på Institutionen för service management, som just var en flervetenskaplig och samverkansorienterad kunskapsmiljö. Där fick vi möjlighet att stegvis bygga upp en utbildningsmiljö inom strategisk kommunikation – vilken fick raketfart då

dåvarande rektorn för Campus Helsingborg Lars Haikola (senare universitetskansler) gav oss två och Åsa Thelander fria händer att omforma enheten Institute of Communication, som funnits på plats sedan starten år 2000 men inte lyckats expandera vare sig utbildnings- eller forskningsmiljön. Nog sagt om denna utveckling. 2020 är Institutionen för strategisk kommunikation (ISK) en väl etablerad internationell forsknings- och utbildningsmiljö som attraherar duktiga studenter från när och fjärran och som snabbt expanderar forskning i ämnet på bred front, med nio docenter, två professorer, ett antal lektorer, doktorander och skickliga administratörer. Detta inte skrivet som något slags självhävdelse i relation till den miljö i Lund som vi kommer ifrån, utan snarare som en vinkning till Gunilla, som utan att vara en formell del av ISK, har haft stor betydelse för utvecklingen.

Inför författandet av denna text fräschade vi upp minnet och gick igenom Gunillas publikationer via Kungliga bibliotekets sökmotor Libris. Gladligen kunde vi konstatera att en stor del av Gunillas publikationer tillhör området strategisk kommunikation. Av cirka 60 publikationer faller faktiskt ett 20-tal i bred bemärkelse inom strategisk kommunikation. Nedan några av de titlar som Gunilla har författat och samförfattat:

- *Så nås unga av alkoholreklam och alkoholbudskap* (2016)
- *Reklam i nya kläder* (2012)
- *Hälsokommunikation* (2010)
- *Internet som arena för hälsoförebyggande arbete* (2009)
- *Kommunikationsplanering för Vägverkets informatörer: Teori och praktik* (2003)
- *Avfallshantering och miljökommunikation i ett framtidsperspektiv* (2001)
- *Miljöanpassad trafik i Vetlanda kommun: En tredje utvärdering av ett Community Intervention-projekt på uppdrag av Vägverket* (2000)
- *Effektiv riskkommunikation: En fråga om förtroende* (1998)
- *Säkrare se: Hur budskap formuleras, hur det tolkas, hur det fungerar* (1998)

- *Ammoniakolyckan i Kävlinge: Hur myndigheter kommunicerade med medier och medborgare* (1997)
- *Krisinformation ur ett medborgarperspektiv: En kunskapsöversikt* (1993)

Som framgår av listan ovan har Gunilla bedrivit forskning inom områden som informationskampanjer, miljökommunikation, hälsokommunikation och risk- och kriskommunikation. Gunilla har haft en särskilt stor betydelse för utvecklingen av forskningsfältet risk- och kriskommunikation. Den svenska forskningen inom detta fält startade i samband med AIDS-epidemin och Tjernobylikrisen på 1980-talet, vilket inte minst hänger ihop med tämligen generös forskningsfinansiering från dåvarande Styrelsen för psykologiskt försvar, senare Krisberedskapsmyndigheten och sedan 2009 Myndigheten för samhällsskydd och beredskap. Gunilla har också haft en stor betydelse för utvecklingen av området hälsokommunikation. Hon har bland annat skrivit den populära läroboken *Hälsokommunikation – en introduktion* som ursprungligen publicerades 1999 och som kommit ut i tre upplagor (den senaste 2014).

Inom strategisk kommunikation finns det ett antal viktiga konferenser. En sådan är EUPRERA-konferensen, det europeiska forskningsnätverket för forskare inom strategisk kommunikation, public relations, corporate communication och organisationskommunikation. År 2007 hölls denna konferens i Lund och Roskilde och namnet på det årets konferens var: *Organisation and Society – Legitimacy in a changing world*. Och vid konferensen öppning i Roskilde höll Gunilla ett lysande tal till de församlade forskarna.

Om projektet Landstinget

Under 1996 fick Avdelningen för medie- och kommunikationsvetenskap ett uppdrag av den dåvarande centrala landstingsorganisationen att undersöka den interna kommunikationen, eller som det oftast hette på den tiden interninformation. Landstingen arbetade då aktivt med sitt varumärke eller profil, och målet var att medarbetarna skulle känna sig som och identifiera sig som "landstingianer". Med andra ord, oavsett av om en person arbetade på akutmottagningen i Malmö, folk tandvården i Piteå eller ögonkliniken i Gävle skulle denna i första hand identifiera sig med den övergripande organisationen – Landstinget – snarare än med den lokala arbetsgivaren. Gunilla var projektledare

för denna uppdragsforskning, och i gruppen ingick förutom Mats Heide, Johan Karlberg, Charlotte Löffler och Pija Sundin. Uppdraget var att undersöka interninformationen inom Landstinget i Östergötland som valts ut av uppdragsgivaren vid den centrala landstingsorganisationen.

Projektet var ambitiöst och det genomfördes både en enkätundersökning och intervjustudie med medarbetare. Gunilla är erkänt duktig i såväl kvantitativ som kvalitativ metod. Hon skolades tidigt i kvantitativ metod av professor Karl-Erik Rosengren och hennes avhandling *Familj, massmedier och politik* (1988) bygger på avancerat statistiskt empiriskt material. Senare i hennes karriär har hon även arbetat med kvalitativ metod i olika forskningsprojekt och varit kursansvarig för doktorandkurser i denna metodik. Hennes stora intresse och expertis i metod ledde även till redaktörskap för läroboken *Vilken metod är bäst – ingen eller alla? Metodtillämpning i medie- och kommunikationsvetenskap* (2000).

Gunilla var en utmärkt och effektiv projektledare. Hon delade frikostigt med sig av tips till oss unga forskare, som gjorde att vi var bättre rustade när vi exempelvis genomförde intervjuer med sjuksköterskor, läkare och administrativ personal vid Landstinget i Östergötland. Om sina erfarenheter och kunskaper i att intervjua skriver hon om i ett kapitel i ovan nämnda bok. Kapitlet har den humoristiska titeln "Kan man verkligen bedriva seriös forskning genom att intervjua folk på toaletter?" Detta kapitel bygger på Gunillas och Lars Palms erfarenheter från ett forskningsprojekt som skulle analysera budskap och dess effekter. Uppdragsgivare var Folkhälsoinstitutet och projektet var en del i institutets arbete att upplysa om HIV och begränsa dess spridning. I kapitlet diskuterar Gunilla hur man gör ett urval av intervjupersoner som är homosexuella och heterosexuella. När det gäller den sistnämnda gruppen kom man fram till att det bästa stället att finna personer utan fast sexuell partner är dansställen. Gunilla genomförde själv intervjuerna tillsammans med en kvinnlig assistent på tre olika dansställen. Det är naturligtvis en stor utmaning att intervjua personer på dansställen. En av oss har genomfört en liknande studie och då intervjuat personer på barer och klubbar i Uppsala och Gävle, och kan konstatera att det krävs ett stort mod för att gå fram till en okänd person och be om att få intervjua denna. Gunilla är som bekant för många tuff och hon har det mod som krävs för att intervjua på dansställen. Som framgår av titeln på boken genomfördes många av intervjuerna på dansställenas toalett, eftersom det är något av en fristad där kvinnliga intervjupersoner kunde intervjuas i en något lugnare miljö. Hon konstaterar att det absolut går att bedriva seriös

forskning även på toaletter. I kapitlet skriver också Gunilla om utmaningen i att intervjua personer som är berusade. Hon fastslår i texten att merparten av de intervjuade var berusade, men de valde bort de som var mer än salongsberusade och inte kunde svara på om de ville delta eller inte i studien. Men det här med kombinationen av alkohol och intervjustudier diskuterade inte Gunilla med oss fyra forskningsassistenter. När två män och två kvinnor i 25-års åldern släpps ut på det empiriska fältet kan mycket hända. Vi reste med tåg till centralorten Linköping, där vi checkade in på ett hotell av enklare art. Eftersom det var på en onsdag som vi anlände och det var lillördag, var målet med kvällens övningar att gå på lokal. Vi samlades för en liten förfest på ett av rummen. Det dracks många drinkar för att värma upp inför utgången. På lokalen där vi festade dracks det öl, vin och säkert några drinkar till. Vid denna tidpunkt var vi alla övertygade om att det var en god idé att värma upp inför morgondagens späckade schema med intervjuer på sjukhuset i Linköping. Om denna uppvärmning visste Gunilla intet.

På morgonen hade samtliga kopperslagaren på besök i våra huvuden och träsmaken i munnen var total. Vi åt långsamt frukost på hotellet och förflyttade oss sedan till sjukhuset. Där intervjuade vi olika personalkategorier, och Mats och Johan inledde med att intervjua en överläkare. Intervjun gick under omständigheterna väl, men båda uppledde flera gånger ett starkt illamående och hade behövt använda läkarens papperskorg. Trots allt lyckades vi undvika att kasta upp, och Mats lovade sig sedan att aldrig mer göra intervjuer bakfull.

Med hjälp av Gunilla gå-på-anda och starka drivkraft lyckades vi gemensamt författa rapporten ”Interninformation inom landstinget i Östergötland”. Bland de slutsatser som kunde dras var att medarbetarna inte alls identifierade sig med den övergripande landstingsorganisationen. Det som var viktigast för dem var den lokala organisationen, som Folktandvården i Mjölby eller Röntgenkliniken i Norrköping. Ur ett strategiskt kommunikationsperspektiv är det intressant att konstatera att drömmen om den monofoniska organisationen, där endast en röst talar och ger samma budskap – företrädesvis ledningens, fortfarande är så stark. Detta visar vår erfarenhet från andra forskningsprojekt likväl som merparten av forskningen. Generellt sett har chefer en övertro på sig själva och sin betydelse och tror sig kunna styra och kontrollera medarbetarna. Dagens moderna forskning i strategisk kommunikation omfamnar snarare den polyfoniska verkligheten som existerar i alla organisationer och ser också medarbetares olika tankar, idéer, föreställningar, uppfattningar och röster som en styrka. Att framgångsrikt leda en organisation

handlar om att skapa ett gott förtroende mellan ledning och medarbetare och mellan medarbetare och externa intressenter som medborgare, brukare och kunder. Det intressanta är att Gunilla i mycket av sin forskning om kriskommunikation just betonat vikten av förtroende mellan organisationer och intressenter, inte minst när det gäller övertalningskampanjer och kriskommunikation.

Avslutning

Ja, Gunillas pojkar vill å det bestämdaste hävda att Gunilla har haft en stor betydelse i utvecklingen av ämnet strategisk kommunikation. Hon har varit en viktig inspiration för oss och vi har fått många goda idéer på hur man kan arbeta och hur man kan göra karriär inom universitetsvärlden. Detta är också något Gunilla delat med sig till andra genom de mycket uppskattade nätverk som hon har ordnat för nya doktorander vid Institutionen för medier och kommunikation. Vi har lärt oss att det går alldeles utmärkt att framgångsrikt bedriva forskning, undervisa studenter och i olika former samverka med det omgivande samhället. Gunilla är, som nämnts ovan, orädd, nyfiken och har en stor social kompetens. Och det har varit avgörande för hennes förmåga att samverka med externa aktörer och organisationer, bedriva uppdragsundervisning och uppdragsforskning, skapa nätverk, öppna föreläsningsserier och seminarium som den framgångsrika Kvinnodagen den 8 mars varje år.

Bron: the cool heart of Nordic Noir

Annette Hill

As Professor in Media and Communication at Lund University, it's my role to conduct international research, support colleagues in their research in the department and collaborate with other scholars and industry partners. My work previously had been located in the UK, at the University of Westminster, and during my time there I had built up a profile in media audiences, working with the British Film Institute on a longitudinal study of media and everyday life, with various public service and commercial broadcasters, and policy bodies on factuality in television programming, and on problems and concepts related to the broad area of media, culture and democracy.

On arrival at MKV in Lund, I had the good fortune to work with two leading figures in the field in Sweden, Peter Dahlgren and Gunilla Jarlbro, both of whom had developed a strong department spearheading academic and industry research which placed dialogue at the centre. What struck me in Gunilla's research was her commitment to working with industry partners. At the time I met her she was leading a long term project on diversity and the representation of minorities in public service media. She gathered around her a talented team of junior researchers who worked with this academic-industry collaboration, regularly producing reports on media representation and having an impact on the major media players in Sweden.

I was soon to learn that talent spotting was one of the many strengths of this Professor; her ability to know who to collaborate with and how to get the best out of her team is second to none. Those junior researchers who year in, year out, conducted content analysis of representations of diversity in Swedish media, blossomed into strong scholars who are now at the heart of the department. I also learned that Gunilla approached industry-academic collaboration with a clear and confident sense of her role as an academic advisor: public service media ought to be representing the publics within Sweden and this research was a means to have an impact on one of the very cornerstones of media and democracy, that of public service media representing its constituent audiences.

So, in the spirit of academic-industry collaboration I decided to work on a project in Sweden that would continue this tradition established by Gunilla at MKV in Lund. I was fortunate to receive funding from The Wallenberg Foundation for this project, with an industry partner EndemolShine, a global production company with Nordic based production companies EndemolShine Nordics and Filmance International. Together with a talented team of researchers, including Tina Askanius, Koko Kondo, Jose Luis Urueta, and industry consultant Julie Donovan, we worked with the head of the Audience Research and Insight department at EndemolShine. We chose several case studies to cover a range of genres in drama and reality television. One of those cases was *Bron/Broen*, a Swedish-Danish drama in the genre of Nordic Noir, commissioned by the Swedish and Danish public service media SVT and DR.

The case study of television drama format *Bron/Broen* needs some explanation. The format is based on the original crime series *Bron/Broen* (2011-2018, SVT and DR) located in the border territory of Sweden and Denmark, and has run for four seasons. There are two adaptations of the original series set across Britain and France (*The Tunnel*, Sky, *Le Tunnel* Canal 5, 2013-2016), and America and Mexico (*The Bridge*, FX, 2013-2014); further adaptations have been produced between Estonia and Russia (NTV, 2018), Malaysia and Singapore (HBO Asia and NTV7, 2018) and Germany and Austria (Sky Deutschland, 2019). The original *Bron/Broen* has aired in 157 countries around the world, and the third season won a Crystal award for the best TV drama series of the year in Sweden. To avoid confusion, I refer to the international drama format *The Bridge*, the American-Mexican version *The Bridge* (FX, USA), and the original drama *Bron/Broen*, which means the bridge in Swedish and Danish.

In the rest of this chapter I will draw on the production and audience research to highlight how a genre works, including the labour of making and shaping, and scheduling and distributing, a drama in the Nordic Noir genre, such as the drafting of an emotional tone in the storyline, the performance of a character, or the timeslot for transmission. I will also analyse how a genre works through the engagement of audiences, in the shaping and re-shaping of a drama as a leading example of Nordic Noir. I have not referred to specific theories or other academic research in this essay, for those interested in reading more about genre work, media engagement and this drama series please look at the book that came from this project *Media Experiences* (Routledge 2018). In this particular chapter my

intention is to offer a thematic analysis of the drama and reflect on the value of academic-industry collaboration, something I learned whilst working with talented colleagues at Lund University.

Cool Heart

Bron/Broen is the cool heart of Nordic Noir. The metaphor captures the cognitive and emotional dissonance of the drama: a cool tone to the visual and soundscapes and the emotional pull of multi-layered crime drama. What follows is a reflection on audience engagement with *Bron/Broen*. I want to reflect on the value of dialogue across television industry and academia in enhancing understanding of engagement with *Bron/Broen*. I take as a starting point reflection on an industry-academic collaborative project between Lund University and EndemolShine. This provided an innovative method to understand audience engagement, not through ratings or social media analytics (something the industry already does so well), but through giving voice to audiences. My mission, then, is to humanise the audience.

The method of an analytic dialogue was designed in order to highlight the value of listening and respect. We listened to the voices of producers and the values they created alongside the voices of audiences and their experiences. As such, we became a bridge across the industry-audience divide, humanising audiences so that alongside ratings performance, producers could get a sense of engagement as cultural resonance.

The research enabled an internal understanding of creative values in EndemolShine production practices; it also highlighted a reevaluation of audience engagement with screen cultures. For industry stakeholders, an engagement strategy needs to have a portfolio of connection points in order to capture the interplay between varieties of audiences and their spectrum of engagement with cross media content.

Analytic Dialogue

The inspiration for the approach of an analytic dialogue arose from a project Media Experiences (2013–16), funded by the Wallenberg Foundation (see *Media Experiences* 2018). We conducted production and audience research on a range of

drama and entertainment (*Bron/Broen*, conspiracy thriller *Utopia*, reality entertainment *MasterChef*, and talent show *Got to Dance*) during a three-year period in several countries, Sweden, Denmark, UK, Japan, Colombia, USA and Mexico (2014-2016). In this project, we asked a simple question: “How do creative producers craft content for audiences and how do audiences actually engage with this content?” We used qualitative, flexible research to explore this question across production practices and cultures of viewing.

Alongside methods such as focus groups, individual interviews, and watching *Bron/Broen* live in homes, we also looked at unusual encounters, for example fan dinner parties. We called this ‘the *Bron* bootcamp’. For example, this fan group began between two friends in Stockholm, Katarina (51) and Karin (47). It moved online to a Facebook group gradually including more and more people and finally ended up in Sunday night dinner parties and long nights in bars across Stockholm. The group are passionate about *Bron/Broen*. Katarina explained: ‘It’s a feeling of belonging, suddenly you’re at home in the story.’ Whether in online spaces, apartments or bars these meetings have one common purpose: the thrill of solving a murder case.

Katarina believed that superfans loved the series because it was an escape from everyday. ‘We were joking about it, it’s like a legal drug. You want to understand, before it happens. You want to be one step ahead.’ As a superfan, Katarina is aware that her pleasure in *Bron* says much about her identity: ‘I don’t think we’re really talking about *Bron*, I think we’re talking about ourselves. But we do it through fiction.’ The group dreamed of going to a *Bridge* bootcamp for ten weeks to devote themselves to solving the mystery.

The value of this method for EndemolShine was explained by Douglas Wood, Director of Audience Research and Insight:

It was a unique opportunity to understand what we do internally and how that relates to our audiences, and to think about the future of those audiences and where they may be in five or ten years’ time.

The value for creatives related to the dialogue they have with their audiences:

You are the person in the whole machine who has the most contact between the producer and the audience. We need you... This goes beyond *Bron*, what is it in storytelling that moves us?’ Patrick Austen, editor of *Bron/Broen*

Bron/Broen Engagement

Let me now turn to some highlights from the audience research. First, we found something I call a social media blackout. A generation of viewers in University, or starting work and raising a family, tend to stream content in order to watch television when and how they want. But *Bron/Broen* season 3 inspired retro television viewing, watching live as a social ritual for *Bron/Broen* Sundays. The speed with which streaming television has dominated the market in Sweden and Denmark has an impact on this anti-streaming trend. In the following conversation from a focus group, some Swedish students discussed the social value of this public service drama:

It's almost like going back to the old way of watching TV, it's like a ritual... Old television. With other shows, you barely know when they're on, but with *Bron* you do. (23 year old Swedish female student)

I agree that it feels like when you were young. If you watch Netflix you plough through all the episodes. (24 year old Swedish male student)

The pressure of 'I've seen all of it now.' *Bron* is the only show we watch together on TV at nine o'clock. Everything else is streaming when you have the time. (23 year old Swedish male student)

It's more of an emotional and an intellectual investment to watch *Bron*. You have to make an effort. *Paradise Hotel* is okay to watch at work or while you're texting someone... It's not the same with *Bron*. Sometimes I pick up my phone, and I stop myself – 'no, I need to focus.' (24 year old Swedish male student)

We found something similar in Britain for *Bridge* Saturdays on BBC4, a social media blackout, but this time for a somewhat older audience. 'If you phone me up when we are watching the *Bridge*, I would pause it and tell you we are watching the *Bridge*, call me later' (44 year old Italian female architect). Indeed, the art of watching subtitles became a new skill for these regular viewers. One woman gave *The Bridge* the ultimate praise, it was so gripping she had to put down her knitting.

But, something very different was going on in American and Mexico. Because of the commercial channel, and invasive advertising, viewers sought out the drama as catch up, or online, so they could stream without adverts, or dubbing. One viewer, a Mexican, Colombian lawyer, even worked out how to download the series illegally, finding the subtitles separately, and remixing it together for an

immersive crime drama experience. When you are in a time bind, immersing yourself in this crime drama is the highlight of the week, and adverts are to be avoided at all costs. One American woman explained: 'I have one or two hours in the evening to relax and the rest of my day is "forget it!" fully booked, so that little bit of time that I have by then, when my eyes hurt and everything hurts, *The Bridge* is relaxation for me...' (42 year old American female sales director)

Here, we can see *Bron/Broen* and *The Bridge* as an antidote to the pressures of working life, streaming television drama in blocks, checking social media and multi-tasking. For these viewers, there is pleasure to be taken in investing something of yourself, time, emotion and energy into the series. They describe the viewing experience as a social contract, an emotional and intellectual investment between the producers and audiences in creating quality drama that is worth it.

Another finding was serial engagement. This is the way audiences build up their engagement year on year with the series. For example Saga Noren has become the core identity of the drama: Saga is *Bron/Broen*. But, it didn't start out this way for the producers, performers or audiences of the series. From the first season, Saga was both a distinctive feature of the drama, what singled *Bron/Broen* out from other crime, and also a challenge to viewers in how to relate to her personality. Audiences had to learn how to engage with Saga through emotional identification with her personality: 'At first I thought she was just completely annoying but she's grown on me. Saga is totally unpredictable, I can't figure her out. I like her incredibly direct way' (38 year old Danish female journalist).

The focus on Saga in season three was a creative risk that paid off with audiences who, through the process of serial engagement, became Saga's main supporters: 'Come on, Saga, stand up for yourself! Ignore that bitch!' (22 year old Swedish female student). Audiences reacted strongly to her vulnerability: 'Saga's shield has been dismantled' (46 year old Swedish female communications officer). Another noted 'I feel she becomes more and more humane. She now does things that you couldn't imagine in the first episode' (47 year old Danish male support worker). And how viewers reacted to Saga made them reflect on wider issues: 'We've talked about how there should be more room for different types of people in our society... we should look a little further before we judge people' (37 year old Danish female accountant).

If we briefly look at the transnational audiences for the American/Mexican version of the drama we see serial engagement with the character of Saga take a different shape.

Show runner Elwood Reid transitioned from the format to an original drama: ‘they gave me the script characters and border situation so I took that and wanted to tell a huge, scrolling story’ (2014). Reid took the original characters of the criminal detectives Sonya Cross (from America) and Marco Ruiz (from Mexico) and added further compelling characters in an ensemble drama, notably the female killer played by Franke Potente who could have easily been in a series all of her own. Described by one viewer: ‘Oh my God, she scared the shit out of me. ... she is pure damage... (46 year old American female retail store owner). Such a move allowed for regional variation. American-Mexican viewers found the Sonya’s character difficult to like, and were more critical of the performance of the actress. Reid used new characters to broaden audience engagement with the border situation, taking the drama beyond a reliance on one or two characters, to a range of characters from starkly different regional and life experiences. Viewers described this as the *Breaking Bad* version of *Bron*, where the characters were in survival mode in this challenging border territory.

The cultural resonance of *Bron/Broen* is striking when we look at how transregional audiences reflected on the drama in relation to their lives. The world of *Bron/Broen* signifies not Malmö and Copenhagen but one city, specially created for the look and feel of Nordic Noir. As this viewer explained:

As a citizen of Öresund, I think the co-operation between Sweden and Denmark was much more obvious in the first season, less so in the second one, and then in season three it’s normal. To me, it’s like: ‘Well, it would be great if it was really like that’: a little utopia without borders. (45 year old Swedish female head of communications)

For some viewers there was value in the ideals of cross border co-operation. The drama signified a desire for understanding across differences: ‘Malmö and Copenhagen feel like one piece, where all the incidents are happening in one land. It doesn’t seem like two countries, it seems like one country. It’s very beautifully portrayed’ (27 year old Swedish-Egyptian female dancer). The imaginary city of *Bron-Broen* is a place marked by its dramatic power to unite across cultures. Even the physical location of the bridge came to symbolise the social imaginary of the

drama, and its liberal democratic ideals, rather than the real world of migration and border control within the politics of the European Union.

Overall, this research has shown how producers and audiences engage with Nordic noir as quality drama; every detail of landscape, colour, light and sound, snowfall, dialogue and plot twists, editing and acting, pulls audiences into a powerful narrative that has long lasting cultural resonance. The continuing success of Nordic Noir lies in its ability to touch people deeply through strong and multilayered storytelling, where the drama becomes ‘part of you, I get emotionally involved; it’s like you enter that world and you live in it’ (39 year old Swedish female communications officer).

We were able to show producers that not only did they make a connection but their work had a lasting impact on audiences, in their daily lives, memories, and dreams. This is what academics can offer industries in the new currencies of engagement, where the relationship between producer and audience is pivotal.

Research Note

The production research for *The Bridge* was conducted by Annette Hill and Tina Askanius, and the audience research was conducted by Hill, Askanius, Koko Kondo and Jose Luis Urueta. The research was designed by Hill; and the analysis of the interview data was conducted by Hill. My thanks to the research team for their excellent fieldwork and observations for this case study. For full details about the research methods please see *Media Experiences* (by Annette Hill and published by Routledge 2018).

Gerillastickning – handarbete och garn som politiskt vapen

Helena Sandberg

Personligt avstamp

Genombrottet för Medie- och kommunikationsvetenskap (MKV) som nationellt akademiskt ämne kom med 1990 års forskningsproposition då man bestämde sig för att bygga ut forskning och forskarutbildning inom massmedieområdet (Rosengren, 1992). I Lund hade kurser getts sedan 1970-talet inom ramen för det som kallades informationsteknik. Lärarna i informationsteknik och MKV var de samma och bestod huvudsakligen av sociologer samt en del praktiker som gästföreläsare. MKV kom snabbt att bli populärt bland studenter och köerna inför upptagen ringlade sig långa i korridorerna på Sociologiska institutionens bottenvåning i Lund. Det var tusentals sökande till de ca 120 åtråvärda platserna och reservlistorna var omfattande. Den förste september 1991 skrev jag in mig som en av de lyckligt lottade på grundkursen i MKV. Redan under den första delkursen mötte jag Gunilla Jarlbro. Det blev ett möte som kom att bli danande och också avgörande för min fortsatta utbildning och karriär.

Jag minns fortfarande ganska väl den där första föreläsningens innehåll. Den handlade om mediernas och journalistikens villkor och utgick från den klassiska boken *Massmedier* av Hadenius och Weibull, en bok som för övrigt fortfarande används på grundkursen i medie- och kommunikationsvetenskap, nu med en något annorlunda uppsättning författare. Jag minns också Gunillas storslagna entré, hur hon med auktoritet och självklarhet vandrade genom hörsalen på Eden i höga bruna läderstövlar. Jag minns hennes förmåga att väcka intresse för ämnet liksom humorn i undervisningen. Gunilla fick oss studenter att skratta. Hon var en av mina första lärare i ämnet och kom så småningom att få en allt större betydelse för mig liksom många andra unga studenter, doktorander och kollegor i ämnet. Gunilla kom så småningom att bli min chef, min mentor och handledare på forskarutbildningen och därefter kollega och nära vän.

Som ung doktorand och nybliven mamma var det ett lyckokast att få Gunilla som handledare. Inte bara uppmuntrade och stimulerade hon det vetenskapliga arbetet och hjälpte mig att komma på rätt spår, utan hon utnämnde sig också till ”handledarmormor”. Hon drog sig inte för att gå varv efter varv runt fontänen i Lundagård med barnvagn för att möjliggöra att hennes doktorand, i detta fall jag, skulle kunna medverka i en konferens eller hålla föredrag. Gunilla välkomnade att jag liksom mina jämnåriga kollegor, men även studenter när så krävdes, tog med sina små telningar under seminarier och föreläsningar. Barn var aldrig ett hinder. Gunilla anordnade till och med särskilda kalas för de anställdas barn för att välkomna dem till arbetsplatsen. Möten förlades på tider så att det inte skulle krocka med hämtningar på dagis och förskolor. Gunilla kände väl till de utmaningar det innebär att vara småbarnsförälder och göra akademisk karriär och hon arbetade aktivt under hela sin professionella gärning med att främja jämställdhetsarbetet i akademien genom fakultetens nämnder och genom sitt omsorgsfulla ledarskap i MKV-kollegiet. Hon blev genom sitt sätt att vara en god förebild för många av oss yngre i vårt eget utövande av ledarskap. Gunilla blev också en viktig föregångare som banade väg och möjliggjorde andras intåg i ämnesgemenskapen och akademien. Inför det känner jag en stor och djup tacksamhet.

Genus makt och handarbete

Gunillas engagemang i jämställdhetsarbete och intresse för frågor kring genus är synligt i hennes vetenskapliga produktion och författarskap. Oavsett om det är reklam, hälsa, nyhetsjournalistik eller representation i organisationer som nagelfars är de genusvetenskapliga perspektiven närvarande. Titlarna har med åren blivit många och talar sitt tydliga språk: *Var är brudarna?* (2015), *Kvinnor och män i offentlighetens ljus* (2014) *Genusmedveten journalistik* (2013), *Kvinnors hälsa – fakta och myter* (2009), *Medier genus och makt* (2006), *Manliga snillen och tokiga feminister* (2003), *Delinquent boys and precocious girls: Gender, school, and problem behaviour in early adolescence* (1998).

Att Lunds universitet sedan mer än ett decennium tillbaka uppmärksammar internationella kvinnodagen är också till stor del Gunillas förtjänst. Årligen har hon anordnat, till en början själv, men sen i samarbete med en grupp entusiastiska kollegor sprida över universitetets fakulteter, välbesökta publika seminarier med

namnkunniga personer från olika samhällssektorer för att diskutera samhällsutvecklingen på jämställdhetsområdet. Gunilla har bland annat på detta vis utmanat institutioner och etablissemang, debatterat och stridit för kvinnors rättigheter och lika förutsättningar till utbildning, karriär, inflytande, och välbefinnande.¹

Gunilla kan beskrivas som progressiv, men absolut inte radikal. I offentlighetens ljus strävar hon efter förändring och framsteg för kvinnor samtidigt som Gunilla i det privata vurmar traditionellt kvinnligt hantverk. På så vis kan Gunilla först te sig om inte motsägelsefull så i alla fall överraskande för dem som inte känner henne. Gunilla har ett stort intresse för matlagning. ”De bästa forskningsidéerna kommer när man skalar potatis” har kommit att bli något av ett måtto. Brödbakning beskrivs som terapi och avkoppling. Med lätthet trollar Gunilla fram imponerande middagar. Med tiden har jag blivit tvungen att utvecklat en egen sektion i min personliga receptsamling som innehåller de recept Gunilla så frikostigt delat med sig av: Gunillas morotssoppa, Gunillas bråttom-bröd, Gunillas vit chokladpannacotta. Utöver att excellera i köket har Gunilla en förmåga att på nolltid skapa kreationer av garn: mössor, halsdukar, hattar, dockkläder, till och med väskor. Jag och mina barn har blivit förtjusta föremål för hennes omtänksamma gåvor. Under en period producerades det nya skapelser varje vecka allt för att färgmatcha klädseln Gunilla bar för dagen. Om detta idoga virkande och ofta osynliga och obetalda kvinnoarbete, finns mycket att säga och faktum är att i detta arbete döljer sig oanade resurser och feministisk sprängkraft.

Handarbete (på engelska crafting) vare sig det handlar om stickning eller sömnad betraktas idag som en viktig del av samtida feministisk kultur och en del av ett större feministiskt projekt (Kelly, 2014). Det finns tydliga kopplingar mellan handarbete och feministisk aktivism, även om allt kvinnligt hantverk rimligtvis inte kan anses ha en feministisk agenda. Kvinnligt handarbete ter sig dock som ett särdeles lämpligt ämne för ett hyllningskapitel till Gunilla då det förenar hennes personliga kreativa intressen, hennes forskningsintressen kring genus och makt och professionella strävan mot ökad jämställdhet.

---

¹ Sedan 2010 finns ett pris instiftat i Gunilla Jarlbros namn som delas ut i samband med internationella kvinnodagen. Utmärkelsen tilldelas en eller två personer som under det gångna året bidragit till jämställdhetsarbetet vid Lunds universitet på ett innovativt och djärvt sätt.

Arbetsdelning och genus

Redan i det tidiga jordbrukssamhället skedde en tydlig arbetsdelning baserad på kön, där vissa sysslor betraktades som manliga och andra som kvinnliga. På kvinnans lott hamnade bland annat framställning av kläder och sömnad. Dessa sysslor utfördes ofta i hemmets vrå till skillnad från de manliga arbetsuppgifterna som utfördes i det offentliga (tex jordbruk, tillverkning av redskap) och därmed synliggjordes. Kvinnors arbete och hantverk har i mindre utsträckning bevarats åt eftervärlden än manligt dito. Kläderna och vävnaderna nöttes ju och föll isär medan smidesjärnet bestod.

Även om kvinnors handarbete minskade över tid, framförallt i början av 1900-talet, på grund av ökad tillgång till industriellt tillverkade textilier och konsumtionsvaror till rimliga priser, så fortsatte en del kvinnor inte på grund av nödvändighet utan på grund av socialt tvång att ägna sig åt handarbete (Black, 2017). Att kvinnor ägnar sig åt nål och tråd har inte att göra med att de genom sina nätta händer och tunna fingrar är mer lämpade för det, utan det har sin förklaring i en ideologisk utveckling av femininet och upprätthållande av feminina ideal (skörhet, lydnad, kärlek för hem och familj) liksom upprätthållande av dygd och kyskhet, menar Parker (1986).

Domestic arts were equated with virtue because they ensured that women remain at home and refrain from book learning. Ignorance equated with innocence; domesticity was a defense against promiscuity (ibid: 75).

Detta kan vi i Sverige fnysa åt idag och se som hopplöst förlegat, men dessvärre är det fortfarande giltigt i vissa delar av världen. Utövandet av kvinnligt hantverk och handarbete kan dock inte lika självklart som förr likställas med ett anammande av traditionella könsroller. Det bär på en potential att pröva det föregivettagna och utmana rådande normer och värderingar: "The crafted object as old-fashioned or traditional has now been eschewed in favor of crafting as a strategy to examine and challenge contemporary issues (Black & Burisch, 2010:610)."

Vad är craftivism?

Craftivism blåser liv i urgamla kulturella praktiker. Det uppstår i skärningen mellan kvinnligt hantverk eller handarbete och aktivism. Begreppet myntades av Betsy Geer år 2002 och fenomenet har vuxit sig starkt på senare år. Idag kan det närmast liknas vid en rörelse. Det finns i mitt tycke ingen riktigt bra svensk översättning av det engelska begreppet craftivism. Vad som eventuellt skulle kunna ligga nära till hands är slöjdaktivism, vilket låter i mitt tycke nästan lite fånigt. Vid en sökning på craftivism i den svenska Wikipedia föreslås ”politiskt hantverk”. Alternativa benämningar dyker upp när jag letar information på området, bland annat ”stickgraffiti”.

Frida Arnqvist Engström förslår i sin intressanta och rikligt illustrerade bok med titeln *Gerillaslöjd* (2014) även garngraffiti, anarkibroderi, radikalslöjd och pysselaktivism. Kärt barn har många namn, men motstånd i någon form tycks förena dem alla. Boken kan verkligen rekommenderas och innehåller mängder med både roliga och tänkvärda exempel på hur något så enkelt som garn eller nål och tråd kan få människor att se annorlunda på världen, och kanske också stimulera viljan att förändra den. Exempelvis så kallade fuldesignade korsstygnbroderikit med budskap som ”Homo Sweet Homo”, korta budskap broderade i all hast på bussäten i lokaltrafiken, eller mer konstnärliga uttryck som den broderade löparen ”Du är inte ensam”, med en intrikat undertext i form av små övervakningskameror som döljer sig i det fina broderiet. Engström (ibid) ger också exempel på en slags craftivism som förvisso inte har med sömnad att göra men med traditionellt kvinnligt arbete nämligen städning. Denna slags craftivism var ny för mig och kallas städgraffiti (på engelska reverse eller clean graffiti, även green graffiti eller scrubbing) (s. 90). Städgraffiti går ut på att i offentligheten städa fram mönster (taggar, symboler, tankeväckande budskap och globala miljöbudskap) på smutsiga och förorenade väggar, trottoarer och andra ytor med hjälp av skrubborstar eller en högtryckstvätt, på fri hand eller med hjälp av schabloner (ungefär som när någon ritar en glad gubbe eller annat budskap på en mycket smutsig bilruta).

Craftivism beskrivs i forskningen både som en fritidssysselsättning och som en livsform (Garber, 2013:55). Praktiken betraktas ofta som ett uttryck för medborgarengagemang (civic engagement) och en del i demokratiprojekt, där det grundläggande är själva deltagandet, gemenskapandet och hyllandet av demokratiska processer och värden (jfr Dahlgren, 2009). Handarbetet eller den slöjdade artefakten

kan betraktas som ett medium och bärare av symboliska budskap. Den som utför arbetet (the maker eller the crafter) kallar Garber (2013) för mänsklig mikrofon. Att ägna sig åt dessa kreativa praktiker är ett sätt att göra sig hörd, uttrycka åsikter, ibland också protestera och involvera andra, åtminstone försöka påverka för att uppnå social eller politisk förändring, och oftast utifrån en feministisk agenda.

Craftivism t.ex gerilla-stickning utgör ofta ett färgstarkt inslag i det offentliga rummet
(Foto: Denise Litchfield hämtad från Pixabay)

Kvinnokraftens organisering och historia

I förordet till *The Subversive Stitch. Embroidery and the making of the feminine* av Rozsika Parker står följande citat att läsa:

The art of embroidery has been the means of educating women into a feminine ideal. And of proving that they attained it, but it has also provided a weapon of resistance to the constraints of femininity (...) to know the history of embroidery is to know the history of women". (London, 1982).

Hur ser då denna historieskrivning ut? I Sverige har kvinnors handarbete i organiserad form skett framför allt inom religiösa samfund. Den första dokumenterade syföreningen skall ha haft sina rötter i Kärda i Småland. Där träffades kvinnor redan 1844 på Herrgården Herrestad för att lyssna till Guds ord, sjunga och föra andliga samtal (sågs det) samt för att handarbete till förmån för behövande barn i norra Sverige (Lappland). Vid dessa träffar medverkade även prästen för att se till så att det gick ”rätt till” (en slags kontroll av kvinnorna kan vi nog drista oss till att påstå) och det var ofta prästen som stod för högläsningen (Wikipedia). Dessa syföreningar gjorde säkert mycket nytta, men hade sannolikt varken aktivistiska inslag eller feministiska agendor. Detta vet vi dock ringa om och det skulle faktiskt behövas mer forskning för att utröna huruvida de tidiga syföreningarna också rymde oppositionella inslag och motstånd mot patriarkat och ojämlikhet mellan könen.

Alternativ till dessa religiösa föreningar var det som sen kom att kallas syjunta. Benämningen junta ger en något kraftfullare och mindre foglig framtoning och eventuellt antyder det också ett visst motstånd. Möjligtvis var det männen som upplevde kvinnor som kollektiv som något hotfullt och som gav dem detta epitet. Syjunta har sedan 1897 funnits i svenska språkets ordbok. Junta förekom dock långt tidigare som benämning på enskilda sällskap klubbar och kretsar².

Syjuntan kännetecknades av en lösare sammansättning än syföreningen och bestod vanligtvis av några vänner som med viss regelbundenhet sammanstrålade hemma hos varandra för att umgås (utan övervakning), där ”virket”, sticket och broderiet blev anledningen till att ses. Syjuntor var en vanlig umgängesform för framför allt lite äldre kvinnor i landsorten från 1890-talet till mitten av 1900-talet. Från millenniumskiftet har syjuntan återupplivats som umgängesform i Sverige bland yngre kvinnor i storstäderna hävdar Wikipedia. Vi kan exempelvis läsa i *Stockholm Direkt* från december 2016 om två kvinnor som ordnar en ny kommersialiserad form av syjunta, ett slags uppskalat event, kallat ”Symester Deluxe”, en modern form av syjunta, som innebär att handarbetsentusiaster åker bort tillsammans över en helg med fokus på att sy och få nya vänner. Jag vill nog göra gällande att det saknas bevis för syjuntans återuppväckande i Sverige, däremot ger den internationella forskningslitteraturen indikationer på att Stitch

---

² På 1790-talet benämndes tex en politiskt radikal, litterär klubb i Uppsala för juntan (SAOB)

'n Bitch (motsvarigheten till syjunta i Storbritannien) varit viktig för att få unga generationer att återerövra stickkonsten (Bain, 2016).

Shannon Black beskriver i en artikel i *Journal of Consumer Culture* handarbetets aktivistiska historia – craftivism – (på det norra halvklotet). Black menar att historien kan tecknas i tre perioder. Den första perioden av craftivism tar sitt avstamp i 1800-talets senare del, under den industriella revolutionen. Handarbete kom då att fungera som en motvikt till massstillverkade konsumtionsvaror och lyxkonsumtion. Grundarna till den brittiska Arts and Crafts-rörelsen uppmanade till att återknyta kontakten med och känslan för material och slöjdade föremål samt återkräva respekt för handarbete. Att ägna sig åt hantverk och handarbete ansågs också vara ett sätt att frigöra sig från industriarbetets alienering. I den privata sfären var kvinnor engagerade i sömnad och broderier av pragmatiska, symboliska och politiska skäl. Handarbete såsom bonader och täcken tillverkades för att både markera födlsar, bröllop och begravningar, men som Parker tydligt visar i sin bok om sömnad (1984) användes nål och tråd även för att uttrycka personligt missnöje och göra motstånd mot ojämlikhet och orättvisor. Exempelvis använde rösträttskvinnorna (Sufragetterna) broderade parasoller, fanor och standar, men även andra handarbeten och visuella uttryck från den privata sfären då de marscherade för rösträtt i det offentliga (ibid; sid 699, se även Carlgren & Fagerström, 2018:98).

Den andra vågen i denna historieskrivning infaller under 1960-talet och kännetecknas av gröna vågen-rörelser och hippiekultur. Handgjorda ting såsom väskor, stickade mössor och halsdukar i regnbågens färger, blev ånyo politiska yttranden och ställningstaganden mot massproduktion och masskonsumtion. Själv tvingades jag som barn under 1970-talet bära en virkad knallgul bikini som aldrig torkade efter bad och som var vansinnigt obekväm att bära. Den angreps till slut av mögel och fick därmed ett naturligt avslut. Handgjorda föremål användes för att skapa uppmärksamhet i kvinnors frigörelsekamp. Kritik riktades även mot gallerier och konsthallar som anklagades för att ha exkluderat kvinnliga konstnärers garn- och fiberbaserade handarbeten. Debatterna handlade dels om att uppvärdera kvinnligt konstnärligt arbete, dels ett ifrågasättande av hierarkierna mellan konst och hantverk (Black, 2017).

Under den tredje vågens ”craftivism” på 1990-talet användes handarbete aktivt för att skapa uppmärksamhet kring utnyttjande av arbetskraft i låglönefabriker (s.k. sweat-shops), globaliseringens konsekvenser, konsumism och miljöfrågor.

Representanter för den tredje vågens craftivism ställer allt mer krav på etiskt, miljövänlig och hållbar produktion och konsumtion. En del av feministerna i denna våg engagerar sig i craftivism för att markera sitt missnöje och motstånd mot nedvärderingen och marginaliseringen av kvinnors hantverk och hemmet där mycket av arbetet sker. Genom att föra ut hantverket i det offentliga söker de legitimitet samtidigt som de vill omdefiniera handarbete från en hobby till att betraktas som en praktik med sociala kulturella och politiska implikationer och värden. Metoder de använder sig av går under benämningar som yarnbombing (garnbombning) och stickgraffitti.

Pink, pink and pink

Litteraturen är full av uppfinningsrika och färgstarka exempel på craftivism. Ett exempel är den i rosa bomullsgarn stickade eller virkade bröstprotesen *Tit Bits*, som gjordes av den kanadensiska läraren och feministen Beryl Tsang. Tit Bits publicerades i webmagasinet Knitty, Fall 2005 (www.knitty.com). Beryl själv skriver följande:

I went to every mastectomy boutique and medical supply store in the city. There were titties of every shape, size and skin color (from beige to dark brown) but none were what I wanted -- perky, cute and comfortable. They were too heavy, squishy or ugly...

To cheer myself up, I rummaged through my stash looking for something luxurious to knit up. Then it hit me that I could knit myself a new titty; in fact, I had so much yarn I could knit myself a different titty for every day of the week, month, year!

I finished my first knitted titty an hour before the party and wore it with one of my favorite lacy underwires. When a friend, who had been following the whole titty saga, saw me she remarked, "You really did a great job! Your left breast looks almost as good as the right one -- a bit lumpy but very realistic."

"You know," I replied, "It was my right breast that was removed."

(Källa: <http://knitty.com/ISSUEfall05/PATTbits.html>)

Idéen har spridit sig och idag finns det virk- och stickklubbar (t.ex. Knitted Knockers) som regelbundet samlas och stickar bröstproteser som de ger bort kostnadsfritt för att hjälpa kvinnor med bröstcancer. Den stickade protesen

utmanar de alternativa proteser som finns tillgängliga för bröstcancerpatienter på marknaden. De gör det också möjligt för kvinnor att engagera sig i en slags självläkningsprocesser genom att själva tillverka liknande proteser. Det är dock oklart huruvida kvinnor som engagerar sig i att sticka dessa Tit Bits verkligen ser det som en feministisk handling (Kelly 2014).

Ett annat exempel på craftivism är *Pink Tank* (Garber, 2013). Pink tank var ett initiativ av den danska konstnären Marianne Jørgensen och en protest mot Danmarks inblandning i Irak-kriget. Pink Tank engagerade deltagare från Europa, Storbritannien och USA men också från andra delar av världen. Pink Tank bestod av 4000 stickade rutor (15x15cm) som tillsammans bildade ett rosa täcke som täckte en gammal stridsvagn från andra världskriget. Stridsvagnen var placerad utanför Nikolajs konsthall, ett museum för dansk och internationell samtidskonst i centrala Köpenhamn och utgjorde en del av en utställning under 2006. De fyratusen rutorna syddes ihop på plats av ett antal volontärer, men engagerade också allmänheten som passerade förbi. Att täcka tanken i rosa mjuka garnrutor kan förstås som ett sätt att avvärja stridsmaskinen och frånta den sin makt och auktoritet. Möjligheten för förbipasserande att delta genom att virka ihop och sy in sina åsikter i täcket tillförde projektet väsentliga dimensioner, menar Garber. Att på så vis engagera och dra in fler personer i skapandet är en central del av craftivism. Utöver samproduktionen är också ett icke hierarkiskt ledarskap i dessa projekt centralt. Skapandet sker ofta organiskt och ”bottom-up”. Handarbete i denna form utmanar också dominerande föreställningar om den enskilde fredlige hantverkaren och jämställer snarare handarbetet med en social rörelse (ibid).

Ett tredje och betydligt mer aktuellt exempel på craftivism där den rosa färgen också kom att bli central samt omdebatterad är *The Pussyhat project* (Black, 2017). Att alla dessa tre exempel går i rosa färg är mer en slump än ett genomgående mönster inom craftivism. Förvisso är den rosa färgen icke av oansenlig betydelse för feminister. Vi känner igen den t.ex. i Feministiskt initiativs logotype. Rosa har definitivt en roll att spela när det gäller kvinnors historia och femininitetens utveckling. Den rosa färgens komplexitet är omvittnad och den intresserade läsaren uppmanas att fördjupa sig i den rikligt illustrerade boken *Pink: the history of a punk, pretty, powerful colour* (2018).

Genuskodade babykläder är legio sedan 1970-talet. (Foto: Terri Cnudde från Pixabay)

I boken analyseras färgens symbolik och betydelse genom olika epoker. Den rosa färgens koppling till unga flickor och konsumtionskultur växte sig stark först under 1970–80-talet. Rosa var i tidernas begynnelse i lika stor utsträckning en färg för män som kvinnor. Den bär på associationer till makt, mod, stolthet liksom erotisk skönhet, naken hud, könsorgan och barnslig fåfänga. Det var inte minst det senare som ansågs riskera att trivialisera kvinnors protester mot Trump-administrationen under den så kallade Women’s March, 2017 i Washington.

Kvinnomarschen var en fredlig protest mot Trump-administrationens åtstramningar av stöd för organisationer som arbetar med kvinnors reproduktiva hälsa, liksom dess angrepp mot kvinnors rätt till abort, preventivmedel och familjeplanering. Kvinnorna bakom The Pussyhat project, den rosa handvirkade hatten (Krista Suh och Jayna Zweiman) såg mössan som en visuellt attraktiv och synlig protest som kunde dra till sig uppmärksamhet, men också förena deltagarna i marschen med kvinnor som inte kunde närvara själva på plats. Samtidigt var mössan en gränsöverskridande markering där den privata sfärens handarbete lyftes ut i det offentliga. ”The project extends the work of transgressing ‘gendered geographical norms’, norms that continue to influence opinions about what parts of (certain) women’s lives must remain ‘in’ or ‘out’ of sight (Black, 2017:702)”.

Mössan var framförallt en pendang till den så kallade Pussygate-skandalen (Dagens Nyheter, 2017-12-04). Skandalen handlade om att USAs President Donald Trump uttalat sig grovt om kvinnor. Under en inspelning som gjordes redan 2005 med tv-värden Billy Bush, och som spreds långt senare³ skryter Trump för Billy Bush med hur män med kändisstatus kan göra vad de vill med kvinnor. En transkription av videoinspelningen publicerades i *The New York Times*, den 8 oktober 2016:

”You know I’m automatically attracted to beautiful — I just start kissing them. It’s like a magnet. Just kiss. I don’t even wait. And when you’re a star, they let you do it. You can do anything.” Varpå Billy Bush bekräftar ”Whatever you want.”

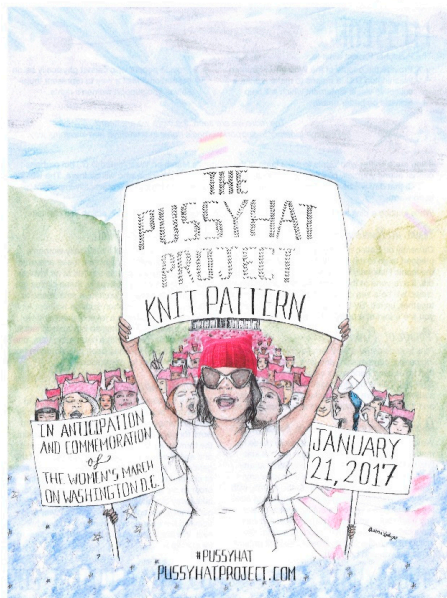
Utdraget följs av den beryktade kommentaren från Donald Trump om hur han tar kvinnor i underlivet: ”Grab ’em by the pussy. You can do anything”.

Att Suh och Zweiman väljer att kalla de rosa mössorna för pussy-hats var en protest mot Trumps kvinnosyn och yttrande. Det var samtidigt ett sätt att göra anspråk på det pejorativa ordet pussy, omkoda det och fylla det med positiv kraft, ett exempel på empowerment. Att de valde den rosa färgen var inte en slump eftersom de också ville återerövra färgen och koppla den till kvinnors styrka och makt i sina krav på rättvis behandling, gentemot politiker och makthavare.

Marchen lockade mer än en halv miljon personer till Washington. På den nordamerikanska kontinenten uppskattas mellan 3,6 och 4,6 miljoner ha deltagit i manifestationer kopplade till the Pussyhat project (Wortham, 2017). På flera andra platser i världen deltog också många i manifestationen för kvinnors rättigheter: Bangkok, Nairobi, Oslo, Stockholm. Alltså skulle detta kunna betraktas som ett mycket bra och framgångsrikt exempel på hur handarbete förenar kvinnor världen över i politisk handling och protest.

---

³ Se tex *New York Times*, Transcript: Donald Trump’s Taped Comments About Women, från den 8 Oktober 2016, eller *BuzzFeed News*, ett år efter offentliggörandet av inspelningen, Trump Dismisses His "Grab Them By The Pussy" Comments Once Again, 7 oktober, 2017

PUSSYHAT PROJECT WOMEN'S MARCHES

JANUARY 19-20, 2019

#pussyhat pussyhatproject.com

MAKE GIVE WEAR SHARE

The Pussyhat project lever vidare. Originalposter från 2017 och från 2019 fritt nedladdningsbara från projektets hemsida <https://www.pussyhatproject.com/>

Det finns emellertid anledning att också lyfta fram några kritiska reflektioner, för samtidigt som projektet uppmuntrar till bred uppslutning och deltagande så har projektet tydliga begränsningar kopplat till genus, ras och klass, menar Black (2017). Kritik har exempelvis lyfts kring användandet av ordet pussy och den lite barnsliga kattliknande mössan, liksom den stereotypa och feminint kodade färgen rosa. Referenser till pussy uppfattades marginalisera transgender, men även cisgender⁴-kvinnor. Den rosa tonen som kan uppfattas anspela på vita kroppars hudton sägs exkludera eller riskerar att stöta bort andra färgade kvinnor från gemenskapen. Dessutom tycktes den ”gulliga” mössan huvudsakligen falla vita medelklasskvinnor i smaken och gulligheten riskerade att faktiskt förminska det universella centrala och allvarliga budskapet om kvinnors rättigheter (t.ex. rätt till

⁴ Cisgender (förkortas på engelska ibland bara cis) används för att beteckna att en individs genus (identitet) överensstämmer med det kön hen tillskrevs vid födseln. Cisgender är motsatsen till transgender. Cisgender ska inte förväxlas med heterosexualitet och har inte med sexuell läggning att göra. En cisgender (kvinna eller man) kan vara såväl heterosexuell som homosexuell eller inneha annan sexuell läggning.

lika lön för lika arbete och rätt till kropp och reproduktiv hälsa) (Black, 2017). I den svenska kontexten väcktes en hel del reaktioner då fackförbundet *Byggnads* styrelse bestående av 15 vita medelåldersmän ställde upp för en gruppbild iförd hemmagjorda pussyhats för att solidariskt uppmärksamma internationella kvinnodagen. De fick en del positiva kommentarer men de fick också en hel del kritik, dels för att det inte fanns några kvinnor representerade i styrelsen, dels för att de ansågs förlöjliga och göra narr av kvinnor snarare än stödja dem.

Byggnads Twitterkonto, @Byggnads 8 mars 2017. (Foto: Terese Perman/Byggnads)

Slutord

Symaskiner säljer som aldrig förr och stickföreningar startar upp världen över. Traditionellt kvinnohantverk, virkning, broderi och korsstygnessömnad för en livlig tillvaro på nätet med ett växande antal sybloggar och vloggar för do-it-yourself-anhängare (DIY), Stitch'n Bitch-medlemmar och "crafters".

Handarbete handlar om att göra saker, skapa nya ting för hand, vilket svarar mot ett djupt mänskligt behov. Det är något vi alltid kommer att fortsätta göra och ska inte betraktas som en övergående trend. Att göra saker för hand har en koppling till personlig stolthet. Det är för många kvinnor också ett nöje och en källa till njutning och avkoppling. Handarbete och hantverk är mer demokratiskt än till exempel konst eftersom betydligt fler kan engageras i dylika praktiker. Det kräver inte omfattande träning och utbildning. Ofta sker kunskapsöverföringen informellt från en vän eller släkting, från en person i hantverksaffären där materialet införskaffas, via webben eller bara genom att ge sig hän och experimentera. Som praktik betraktad är den därmed tillgänglig för många.

Handgjorda ting är också en del i en gåvoekonomi; de är funktionella och vardagliga, men likaledes tecken på kärlek och omsorg. Handarbete är ofta grunden för sociala gemenskaper, men bär även på politisk sprängkraft. Garnbomber blir till kvinnors vapen i samtidens stora frågor kring orättvisor och ojämlikhet i kampen för ett hållbart samhälle och en värld i fred.

Men det är en skör balansgång. De så kallade fittmössorna (pussyhats) ansågs av somliga vulgära och stötande. Identitetspolitik när det går till ytterligheter riskerar ofta att trampa någon på tårna. Det är alltid någon som känner sig förolämpad eller kränkt. Byggnads styrelse fick utstå kritik för att de genom att sätta på sig mössorna fråntog dem dess politiska sprängkraft. Det finns en risk att feminismens budskap kapas, kommersialiseras och säljs tillbaka till medborgaren eller mottagaren. Vare sig den tar handarbetets gestalt eller annan form. Det är det vi ser i exempelvis reklamens femvertising. Inte desto mindre har kvinnligt hantverk vare sig det går under benämningen gerillaslöjd eller anarkibroderi en politisk potential, exemplen därpå är många och några har också synliggjorts ovan. Så kanske framgent är det i olika former av pysselaktivism som Gunilla Jarlbros engagemang för jämställdhet och feminism kommer till uttryck, nu när den akademiska karriären går mot sitt slut. Jag lägger in en personlig önskan om en

broderad "fuldesign"-tavla till institutionskorridoren...eller varför inte en subversiv garnpnydnad till UB-parkens anonyma cykelställ?

Exempel på anarkibroderi lånat från bloggen *Om orden och tonerna* av Karin Härjegård (<https://www.karinharjegard.se/>).

Referenser

- Arnqvist Engström, Frida. (2014). *Gerillaslöjd. Garngraffiti, DIY och den handgjorda revolutionen*. Hemslöjdens förlag. (se även www.gerillaslojd.se)
- BuzzFeed News* (2017-10-07) <https://www.buzzfeednews.com/article/remysmidt/trump-again-dismisses-grab-them-by-the-pussy-comments>
- Black, Shannon (2017). KNIT+ RESIST: Placing the Pussyhat Project in the context of craft activism. *Gender, Place & Culture*, 24(5), 696-710.
- Campbell, Colin (2005). The craft consumer: Culture, craft and consumption in a postmodern society. *Journal of consumer culture*, 5(1), 23-42.
- Black, Anthea & Burisch, Nicole (2010) "Craft hard, die free: Radical curatorial strategies for craftivism in unruly contexts". In G. Adamson (Ed.) *The craft reader* (pp. 609–619). Oxford, UK & New York, NY: Berg.
- Carlgen, Maria & Fagerström, Linda (2018) Rösträttens garderob. Kvinnor, kropp, kläder. I Ulrika Holgersson & Lena Wängnerud (red) Rösträttens århundrade (sid 85–103). Göteborg och Stockholm: Makadam förlag.
- Dahlgren, Peter (2009). *Media and political engagement: Citizens, communication, and democracy*. Cambridge University Press.
- Dagens Nyheter* (2017-12-04) Billy Bush efter "pussy-gate": Självklart sa Trump detta. <https://www.dn.se/nyheter/varlden/billy-bush-efter-pussygate-sjalvklart-sa-trump-detta/>
- Garber, Elizabeth (2013). Craft as Activism. *The Journal of Social Theory in Art Education* (33), p 53–66.
- Jakob, Doreen. (2012). Crafting your way out of the recession? New craft entrepreneurs and the global economic downturn. *Cambridge Journal of regions, economy and society*, 6(1), 127-140.
- Jarlbro, Gunilla (2015) Var är brudarna? I Gunnar Andersson & Magnus Jerneck (red). *Fakulteten i Lund—en vital 50-åring* (sid.138–148). Lund: Samhällsvetenskapliga fakulteten Lunds universitet.
- Jarlbro, Gunilla & Hammarlin, Mia- Marie (2014). *Kvinnor och män i offentlighetens ljus*. Lund: Studentlitteratur.
- Jarlbro, Gunilla (2013). *Genusmedveten journalistik*. Lund: Studentlitteratur.
- Jarlbro, Gunilla & Erlanson-Albertsson, Charlotte (2009). *Kvinnors hälsa: fakta och myter*. Lund: Studentlitteratur.
- Jarlbro, Gunilla (2006). *Medier, genus och makt*. Lund: Studentlitteratur.

- Jarlbro, G. (2003). *Manliga snillen och tokiga feminister. Research report, 1*. Lund: Lunds universitet, Department of Sociology.
- Kelly, Maura. (2014, May). Knitting as a feminist project?. In *Women's Studies International Forum* (Vol. 44, pp. 133-144). Pergamon.
- Löfgren, Emma (2017) "Why these Swedish trade union bosses wore pink pussyhats for gender equality". Posted March 8, 2017. URL: <https://www.thelocal.se/20170308/why-these-swedish-trade-union-bosses-wore-pink-pussyhats-for-gender-equality>, hämtad 2020-01-20.
- New York Times (2016-10-08) Transcript: Donald Trump's Taped Comments About Women <https://www.nytimes.com/2016/10/08/us/donald-trump-tape-transcript.html>
- Parker, Rozsika (1984). *The Subversive Stitch: embroidery and the making of the feminine*. London: The Women's press Limited
- Roe, Keith & Jarlbro, Gunilla (1998). Delinquent boys and precocious girls: gender, school, and problem behaviour in early adolescence. *Young*, 6(4), 22-38.
- Rosegren, Karl-Erik (1992) *Medie- och kommunikationsvetenskap. E pluribus unum!* I Ulla Carlsson & Anders Lindblad (red.) *Forskning om journalistik, medier & kommunikation. Ämnesområdet idag och i framtiden* (sid 7–21). Göteborg: NORDICOM-Sverige, Göteborgs universitet.
- Steele, Valerie (Ed) (2018). *PINK – The history of a punk, pretty, powerful colour*. Fashion Institute of Technology. New York: Thames & Hudson.
- Stockholm Direkt*, "De gör syjuntan hipp (igen)", publicerad 9 december 2016. URL <https://www.stockholmdirekt.se/kultur/de-gor-syjuntan-hipp-igen/replf!lw2t4LsydDlr4MbEWa8ugA/>, hämtad 2020-01-20
- Wortham Jenna (2017) "Who Didn't Go to the Women's March Matters More Than Who Did". *New York Times*, Januari 24. <https://www.nytimes.com/2017/01/24/magazine/who-didnt-go-to-the-womens-march-matters-more-than-who-did.html>

”Världen är full av idioter! Och du kan INTE ta hänsyn till dem!”

Marja Åkerström

Så lydde Ernst-Hugo Järegårds råd till Jonas Gardell, ett råd som Jonas sedan uppehöll sig kring i sin berättelse i P1 Sommar 2019. Där ges prov på idiotins olika varianter och på denna livsdevis. Den första fortkörningsboten, berättar Jonas, gavs till en automobil som körde i hela 15km/h och polisen kunde springa ikapp förövaren och räcka över boten. I programmet får vi på ett befriande oakademiskt, men sannerligen pedagogiskt sätt lära oss att vi ska stå upp för det vi tror på, det som vi inom oss och i vår djupa övertygelse vet är rätt och värt att kämpa för, men att tiden inte alltid är med oss.

Det som är så självklart idiotiskt idag, är fullt acceptabelt i en annan historisk kontext och tidsanda. Lika rimligt som det ansågs vara att springa ikapp en fortkörningsdåre i början av förra seklet, lika acceptabelt är det uppenbarligen (än) idag att kvinnor och män uppstår olika lön för samma arbete och att kvinnors frihet och möjligheter beskärs i olika grad och avseenden.

Många människor har dock kommit till insikten om att världen ÄR full av idioter även i detta hänseende, men steget till att ”INTE ta hänsyn till dem”, är långt! För att INTE ta hänsyn till idioterna krävs det en hel del.

Ett stort mått mod i kombination med en djup övertygelse om att vi föds och bör behandlas som jämlikar, verkar vara en bra utgångspunkt. Men inte ens kring jämlikhetstanken råder det ju konsensus. Den politiserade maktkampen om tolkningsföreträdet gällande begreppet ”feminism” anses fortfarande fullt rimlig, liksom att anse att begreppet är ”kontroversiellt”. Feminism är enligt exempelvis SAOB en ”åskådning som hävdar o. rörelse som arbetar för kvinnans fulla (ekonomiska, sociala o. politiska) likställighet med mannen, kvinnoemancipation(en), kvinnorörelsen...” I Wikipedia anges att ”feminism” är ”en samling rörelser och ideologier vars målsättning är att kvinnor ska ha samma rättigheter, möjligheter och skyldigheter som män... ”.

Enligt Sven-Eric Liedman (1997) har den idéhistoriska tvisten kring jämställdhet och jämlikhet inte så mycket handlat om meningsskiljaktigheter på det rent principiella planet, i teorin håller alla med, utan snarare om hur denna strävan efter likställighet ska omsättas i praktiken. Så är också fallet gällande jämställdhets- och likabehandlingssträvandena i den svenska kontexten vilket snart kommer att diskuteras. Likställighetssträvandena begränsar sig emellertid inte till området kön, utan inkluderar fler så kallade diskrimineringsgrunder såsom ålder, etnicitet, religion eller annan trosuppfattning, sexuell läggning, könsöverskridande identitet eller uttryck samt funktionsnedsättning (DL, 2008:567).

Däremot nämns exempelvis inte kategorin klass. På något märkligt sätt är det bestämt att människor kan bli förfördelade av orsaker som kan härledas till något/några av de sju diskrimineringsgrunderna, men inte av andra skäl. Klassbakgrund är ett uppenbart och historiskt exempel och har stor betydelse för till exempel studenters möjlighet att, kanske inte så mycket klara av sina studier, eftersom rekryteringen av studenter, åtminstone i Sverige, baseras på betyg och egen intellektuell förmåga och id och inte på inkomst, men mer att nå framgång i det långa loppet därför att interaktionen, kommunikationen och beteenden ofta skiljer sig åt beroende på om du har överklass-, medelklass- eller arbetarklassbakgrund.

Detta är något som inte bara arbetarklassförfattare uppehållit och uppehåller sig vid. Klassisk sociologisk litteratur som "Learning to Labor – How working class kids get working class jobs" (Willis, 1977) lyfter till exempel fram socialiseringens betydelse för individens framtida arbetslivsmöjligheter. Samtalen på universiteten kännetecknas, enligt min 20-åriga erfarenhet som universitetslärare, av artighet, genomtänkta uttalanden, indirekt kritik och "flexibilitet", vilket tycks sammanfalla med medelklasskodex. Enligt en tidigare manlig ordförande för samhällsvetenskapliga fakultetens jämställdhetsgrupp är den typiske framgångsrike akademikern en medelålders, heterosexuell och vit medelklassman från Kristianstad... eller någon annan ort i den storleken. Framgång inom akademien gynnas alltså i så fall av lite medelklassig småstadsmentalitet.

Personer med arbetarklassbakgrund har en annan umgängeskodex baserat på sin socialiseringsprocess som snarare handlar om rättframhet och uppriktiga uttalanden och där det anses hedervärt att stå på sig och öppet hävda sin ståndpunkt. Föga strategiskt med andra ord och därför inte särskilt framgångsrikt i den akademiska världen som istället verkar gagna den som lärt sig skilja på det

som sägs och det som tänks, och som kan syna vilka egentliga motiv som ligger bakom ett visst uttalande eller agerande.

Hårt och ärligt arbete ska löna sig tänker arbetarklasstudenten, men istället är det den strategiske taktikern som väl vet när och hur det ena eller andra ska yttras, i vilka sammanhang det refereras till regelverket och när det inte görs för att istället vara "pragmatisk". Eftersom utgångspunkterna och förväntningshorisonterna är så diametralt olika står personer med arbetarklassbakgrund som inte lyckats knäcka akademiker- (läs medelklass-) koderna sig slätt även om de formellt sett kvalificerar. På samma sätt kan en uttalad medelklassbakgrund vara ett stort hinder i utpräglade arbetarklassmiljöer, vilket Willis (1977) också berättar om. Men för att nå ambitionen om ett breddat och inkluderande universitet, som är en uttalad ambition, måste fler hänsyn tas än de som valts ut som diskrimineringsgrunder i diskrimineringslagen (DL 2008) för att spela roll i praktiken, vilket förvisso också görs i flera projekt och utbildningsplaner både på lokal och central nivå vid Lunds universitet och annorstädes. Svårigheten är dock seendet.

Begreppet funktionsnedsättning, vilket ingår som diskrimineringsgrund i diskrimineringslagen (2008), blir här intressant. Egentligen kan det räcka med att inta ett genuint socialkonstruktivistiskt perspektiv enligt t.ex. Loseke (1999) eller Potter (2000) för att hävda att ingen människa är funktionshindrad i sig själv. Snarare är det omgivningen; arkitekturen och designen av miljöer som är heteronormativ och enögd. Det är sålunda tänkandet som är funktionsnedsatt vilket tar sig uttryck i val av begrepp och i utformningen av miljöer! Ifall alla undervisningslokaler, ramper, dörrar och övriga utrymmen var genomtänkta och fungerade för olika varianter av behov, så vore ingen människa funktionshindrad. Det är märkligt att det är personer och inte miljöer som klassas som funktionsnedsatta. Vid närmare eftertanke så lider de flesta undervisningsmiljöer på Lunds universitet av en funktionsnedsättning.

Det funktionsnedsatta tänkandet gör sig påmint även gällande diskrimineringsgrunden kön och könsöverskridande uttryck. Tanken med de sju diskrimineringsgrunderna är att de ska leda till en större inkludering av olikheter i samhället men utgångspunkten i tänkandet leder inte sällan till tokerier i praxis. I ett försök att uppnå en större likställighet har toaletterna på LU märkts om. Numera är toalettdörrarnas utsida på Lunds universitet märkta antingen med dubbelsymbolen kvinna-man och/eller så finns det en skylt med texten "Inclusive toilet". Problemet är att ingen blir mer inkluderad av dessa informationstomma

skyltar. Det måste ju vara upp till användaren att avgöra huruvida denne är inkluderad eller inte, och det gör en först efter att ha gått in och synat vilka funktioner som finns på toan. En i praktiken inkluderande toalett skulle snarare bära en dörrskylt som angav vilka funktioner som toan erbjöd. En skylt som visar stödhandtag, sänkt vask och toalett, skötbord eller dylikt skulle dels vara informerande dels frångå den poänglösa subjektifieringen av eventuella besökare. Det spelar väl ingen roll vem du är eller väljer att vara så länge du kan utträta dina behov efter behov.

Målet med de sju utvalda diskrimineringsgrunderna, som inbegrips i Diskrimineringslagen (DL 2008:567), är ändå gott och fint. Lagen är tänkt att främja alla lika rättigheter och möjligheter oavsett någon av de sju diskrimineringsgrunderna och istället motverka diskriminerande särbehandling i arbets- och privatliv som tycks bero på något av ovanstående mer eller mindre observerbara attribut. Du ska inte nekas inträde till ett dansställe på grund av ”annan” etnisk härkomst och inte nekas ett jobb för att du är kvinna eller äldre. Det underliggande argumentet är att vi är jämlikar och därför lika inför lagen, och lagen är en upphöjd princip om alla människors lika värde. Strävandena att göra principen universell finner vi såväl i FN:s allmänna deklaration om mänskliga rättigheter (1948) som i Kants resonemang om det autonoma förnuftet och den universella principen om allas lika värde och rätt till respekt. Det kategoriska imperativet innebär ju att du ska handla endast efter den maxim genom vilken du tillika kan vilja att den blir en allmän lag (Kant, 1785). Det finns således en relativt stor samsyn i stora delar av världen kring likställighetsprinciperna och att dessa bör vara universella. Praktiken är det värre med, som Liedman påpekar (1997).

Den svenska diskrimineringslagen är i sig ett exempel på svårigheten att omsätta principen i praktiken, vilket visats ovan. Diskrimineringsgrunderna kan å ena sidan bedömas utifrån synliga, ”yttre” och observerbara kriterier och å den andra genom individens egen vittnesbörd. Diskrimineringslagen utgår från subjektets egen upplevelse av en situation. Det är ett framsteg på det viset att det blivit lite svårare idag att hävda att det är löjligt när personer tar illa vid sig av uttryck som ”alltid ingått i det svenska språkbruket” eller att ”avsikten aldrig varit att kränka”. Med vilken rätt anser sig någon annan kunna bestämma huruvida en person har rätt att känna sig kränkt eller inte? Utifrånperspektivet är här underordnat inifrånperspektivet och måste vara det. Det kan ju inte vara som tidigare att det är den icke-drabbade som tillåter sig att anse vem som har rätt att känna sig kränkt

eller inte; för det innebär ju en maktutövning i sig som inte är det minsta likställig. Å andra sidan kan det tyckas märkligt att det nuförtiden är så väldigt många som hävdar att de är kränkta i tid och otid. Frågan inställer sig hur detta kommer sig?

Det kan anas att motsättningen mellan likställighet och unicitet grumlar till tänkandet och agerandet. På samma sätt som det idag talas mycket om att varje individ är unik, vilket ju innebär att varje människa är olik *alla* andra, talas det samtidigt om att alla människor är jämlikar.

Eftersom många (mer eller mindre) oreflekterat ändå tänker och utgår från att vissa personer och grupper av personer är ”mer lika varandra och därför mer jämlika” än ”de andra”, uppstår en mellanmänsklig kategorisering som tillika tar sig uttryck i kulturen och institutionerna såväl historiskt som nu. Jämlikhetstanken innebär således att vi också genom lagstiftning tvingas kategorisera om vi ska lyckas nå en större likställighet. Kategoriseringarna är förståeliga men kan lätt spilla över till stereotypiseringar. Tanken och talet om varje människa som ett unikum leder däremot till att egentligen varje människa kan känna sig kränkt utifrån just sin bakgrund, sina erfarenheter eller sitt utseende och listan över möjliga diskrimineringsgrunder skulle därför kunna göras hur lång som helst. Den som är unik kan ju per definition inte vara likställig någon annan överhuvudtaget. Att tillämpa lagar om likställighet och samtidigt bejaka idén om den unika individen blir därför motsägelsefulla redan som grundläggande idéer.

Naturligtvis finns det många uppenbara fall där lagarna om kränkning och diskriminering fungerar som tänkt. Diskriminerande uttalanden är bevisliga exempel på diskriminering. Andra subtilare former av diskriminering kan däremot vara svåra att synliggöra och svåra att åtgärda.

Det kan ju handla om att på olika sätt osynliggöra en viss person, att undanhålla information, att subtilt förlöjliga, dubbelbestraffa eller att skuldbelägga denne, som Berit Ås berättar om (1979). Det som den utsatte måste göra är enligt Ås (ibid) att avslöja förövaren/förövarna. Frågan är om detta görs, och om det görs i tillräcklig utsträckning? Svaret är nej om vi ska tro på berättelserna från Metoo-rörelsen, vilken tydliggör att det funnits och finns en utbredd tystnadskultur, d v s att de drabbade åtminstone fram till nu inte vågat tala om och offentligt avslöja vare sig trakasserier eller övergrepp.

Det ligger förvisso i människans natur att inte vilja sticka ut och riskera social exkludering. Då är det bättre att ”inte ställa till det” och i stället vara snäll och fin

och upprätthålla skenet utåt av en fungerande gemenskap! Det är själva pudelns kärna när det gäller medarbetare som far illa på sina arbetsplatser och det är själva grundbulven i problematiken för kvinnor eller barn som utsätts för våld i nära relationer. Obehaget att uppfattas som avvikande och påtala något som bryter umgängeskonventionerna och vardagen kan te sig väldigt och risken att inte bli lyssnad på kan förefalla vara stor, vilket gör att alltför många förblir tysta. Den självpåtagna skammen av att vara utsatt, och att dessutom riskera att uppfattas som svag för att ens ha tillåtit sig att bli utsatt, innebär, framförallt för dem som utsätts för våld i nära relationer, att de flesta hellre skulle dö (vilket många också gör) än att avslöja förhållandena för omgivningen.

Även om Metoo olyckligtvis lett till att en del män oförskyllt anklagats och faktiskt fått sina liv förstörda, är å andra sidan mörkertalet fortsatt stort kring alla dem som knappt medger ens för sig själva att de utsatts eller utsätts för trakasserier, diskriminering, hot och våld, vilket utgör ett stort samhällsproblem. Det begränsar sig naturligtvis inte till kvinnor som utsätts för män eller vice versa, utan gäller även övriga grunder såsom etnicitet, könsöverskridande uttryck, funktionsvariationer, religiös uppfattning eller till exempel ålder. Det är dessutom tyvärr alldeles för lätt att finna exempel på människor som råkar och råkat illa ut på grund av bristen på förmågan att se och bedöma diskriminering ur ett intersektionellt perspektiv, d v s som är baserat på en kombination av flera diskrimineringsgrunder (SOU 2014:34).

Det är uppenbart att många fall av trakasserier och diskriminering tillåts fortgå, i det subtila och utan reprimander för förövarna såväl i arbets- som privatliv. Ås (1979) råd sedan 40 år tillbaka om att avslöja förövare, verkar inte ha lett till så värst mycket ny praxis. Trots att lagstiftningen på flera områden har skärpts bara under de senaste åren, har det inte lett till någon revolutionär förändring utan tystnaden och illdåden fortgår. Trots alla nya lagar, policies, jämställdhetsplaner, strategiska planer och mången vittnesbörd, verkar det stört omöjligt att ens få till stånd en lönerevision som är baserad på arbetsuppgifter och prestationer, än mindre att lyckas förebygga att en kvinna mördas av en närstående person, vilket sker ungefär varannan vecka bara i Sverige (BRÅ, 2019). Har verkligen ingen i omgivningen sett minsta tecken på att allt inte står rätt till? Har det inte funnits någon anhörig, arbetskamrat, granne eller annan medmänniska som kunnat ana något? Eller ännu värre, kan det vara så att någon sett, misstänkt eller anat oro men undlåtit att ens fråga om hur det står till med personen?

Det som inte verkar kunna fångas på pränt särskilt ofta i policies och som inte tycks kunna omsättas i praktiken tillräckligt ofta, är det civilkurage eller mod som krävs för att bryta tystnaden. Råden för hur en går tillväga bör istället handla om strategier att ingjuta mod hos människor som blivit utsatta och/eller hos dem som har möjlighet att avslöja förhållandena. Med andra ord, hur ska vi göra för att få modet på modet?

Modet på modet

Det som kännetecknar #Meetoo-rörelsen och alla andra välbehövliga avbrott av status quo, är just den enskilda individens mod att ta initiativet att öppet och offentligt säga ifrån. Om timingen och andra omständigheter är gynnsamma kan detta leda till en kedjereaktion och ett kollektivt agerande och ibland till varaktiga samhällsförändringar. Det är spännande att läsa om och i synnerhet fundera på vad det är som gör att en människa tar det där absolut första steget? Samtidigt kan vi fundera på varför vår immanenta myt om att en enskild människas handlingar inte spelar roll är så kraftfull; som om vi trots alla exempel på motsatsen ändå misstror vår egen kraft och förmåga?

Vi har de allmänt välkända goda exemplen på mod genom Elise Ottesen-Jensen, Torgny Segerstedt, Rosa Parks, Kata Dalström, Nelson Mandela och Marsha P Johnson bland många andra.

Tillika har vi alla dessa enskilda personer som i och genom sina dagliga gärningar i arbets- och privatliv uppvisat mod och verkat och verkar för ett likställigare samhälle. Det är personer som inte drar sig för att offentligt avslöja och konfrontera olika former av diskriminering, som inte väjer för obekvämligheter, som till exempel synliggör meriteringar som inte grundats i kompetens, och som oförtrutet kämpar och inte låter sig bevakas av alla de hinder vilka per automatik verkar aktiveras i syfte att bevara status quo.

Gunilla Jarlbro är ett utmärkt exempel på en sådan person som utifrån sin övertygelse och erfarenhet av jämställdhetsfrågor skapat såväl individuella som kollektiva strategier för att hantera såväl befintlig som förväntad diskriminering. När det allmänt och vagt mystifierande talas om osynliga maktstrategier så är dessa inte osynliga för den som har lärt sig se och som genom sitt mod i *nästa* steg gjort ett mer riskfyllt val i att även synliggöra och motverka dessa.

För den som har lärt sig att se kan inte sluta att se; seendet (liksom förmågan att kunna cykla) är irreversibelt. Gunilla Jarlbro har valt att ta även det andra steget genom att ihärdigt tala om och arbeta för ökad jämställdhet. Gunilla Jarlbro personifierar genom sitt agerande innebörden av civilkurage som ju innebär att ha mod att stå för sina åsikter och värderingar med insikten om att det innebär personliga risker och trots vetskapen om att det finns ett öppet och/eller latent motstånd från omgivningen och att kunna uppfattas som bråkstake.

Samtidigt finner många Gunillas agerande, liksom alla hennes föregångares och efterträdare, som trösterikt och hoppfullt, förebilder som vi vill lära ifrån. Gunilla och andra som både tidigare och i denna stund har den moraliskt eftersträvansvärda egenskapen att trots motstånd arbeta för att förbättra samhället lockar oss och gör oss nyfikna på själva modets förutsättningar och inneboende egenskaper.

Att säga ifrån kräver mod och en djup och klar insikt om att något måste göras, oavsett konsekvenserna för den egna personen. Att uppvisa mod brukar definieras som att ha ”förmågan att konfrontera sin rädsla i en strävan att uppnå vissa mål” (Bauhn, 2003) d v s att genomföra något trots sin rädsla och fruktan. Dock måste många personers handlingar sägas vara modiga trots att de under handlingen inte känt rädsla. En kvinna som med sitt eget liv som insats kastar sig ut i gatan för att rädda en okänd människa från att bli påkörd, måste betraktas som modig även om kvinnan inte kände rädsla. En handling som innebär att det finns en yttre fara kan alltså betraktas som modig även om det är ett mod som utövats i avsaknad av rädsla eller fruktan.

Det omvända kan också gälla så att en objektivt sett ofarlig situation kräver mycket mod av den som agerar. Att säga ifrån under ett personalmöte inför alla kollegor behöver inte innebära några repressalier men kan upplevas som en nära-döden-upplevelse för den som aldrig gjort detta tidigare och måste därför betraktas som en modig handling. Det visar att mod i flera fall också kan sägas handla om en persons förmåga att konfrontera sin inre, subjektiva rädsla. Modet är alltså ett böjbart och svärdefinierat begrepp. Människor kan handla modigt även om de inte känt rädsla men också i fall där deras föreställningar om den yttre världen är felaktiga. Det finns således mod av olika slag. Det slags mod som uppvisas av de goda exemplen som redogjorts för här tidigare skulle kunna benämnas övertygelsemod som höjer sig bortom ansträngningarna för den egna personliga

vinningen och som istället vägleds av individens känsla av moraliskt ansvar med det gemensamma bästa för ögonen (Bauhn, 2003).

Ambitionen om ett jämställt samhälle och likställiga möjligheter i arbetsliv och privatliv kräver en form av mod som utgår från en övertygelse om att målet är absolut nödvändigt för att förändra många människors liv och livssituationer.

Förebilder kan bidra till att få modet på modet, personer i vår närhet och fjärran som vägleder oss i hur vi går tillväga i praktiken och genom sitt agerande därigenom ingjuter mod i oss.

Insikten om att den egna insatsen kan spela stor roll hjälper oss att våga sätta ned foten, att våga utmana rådande förhållanden och att ha modet att tillämpa de lagar, policies, jämställdhetsplaner och dylikt som vi ansträngt oss så mycket för att utforma. Mod handlar om att våga omsätta principerna i praktiken. Det behöver inte ta evigheters evigheter att åstadkomma förändring. Men precis som det inte räcker med att köpa ett årskort på ett gym för att komma i form, räcker det inte heller med att producera tjugiga policydokument och sedan vänta på att saker ska förändras av sig själva. Om vi ska få modet på modet behöver vi sluta vara tysta och lydiga och vara medvetna om att världen är full av idioter, men också av goda exempel, men att vi faktiskt inte bör eller ska ta hänsyn till idioterna om vi vill ha ett jämställt samhälle eller på andra sätt förändra världen och åstadkomma något gott. Tack Gunilla!

Referenser

- Bauhn, Per (2003): *The value of courage*. Sweden: Nordic Academic Press.
- BRÅ (2019): *Nationella trygghetsundersökningen 2019. Om utsatthet, otrygghet och förtroende*. Rapport 2019:11.
- FN:s kommission (1948): *FN:s deklARATION om de mänskliga rättigheterna* (1948)
- Kant, I (1785): *Grundläggning av sedernas metafysik*, (The Groundwork of the Metaphysics of Morals) Göteborg: Daidalos Bokförlag.
- Liedman, S-E (1997): Tankefigurer mellan beständighet och mångtydighet. I Isenberg, B & Oddner, F (red.) *Seendets pendel*. Stockholm: Brutus Östlings Bokförlag Symposion.
- Loseke, D R (1999): *Thinking about Social Problems – an introduction to constructionist perspectives*. New York: Walter de Gruyter Inc.
- Potter, J (2000): *Representing Reality – Discourse, Rhetoric and Social Construction*. London: Sage Publications Ltd.
- Willis, P (1977): *Learning to labour. How working class kids get working class jobs*. UK: Ashgate Publishing Ltd
- SOU 2014:34 *Inte bara jämställdhet - intersektionella perspektiv på hinder och möjligheter i arbetslivet*.
- Ås, Berit (1978). "Hersketeknikker". *Kjerringråd* 1978:3,: sid. 17-21. 0800-0565. ISSN 0800-0565. Libris 9302584

Uppdragsforskning à la Gunilla Jarlbro. Det akademiska växthuset och ”att alltid va snygg”

Michael Rübsamen och Joanna Doona

Gunilla Jarlbros ”adepter” är många vid det här laget. Under hennes imponerande karriär har hon flitigt projektlett, handlett, och i allmänhet *lett* unga människor in i den ibland svårgenomträngliga universitetsvärlden. I detta har hon också alltid stått med en fot stadigt i den akademiska forskningen, och den andra ute i världen. För Gunilla har alltid sett värdet av inte bara sporadiska kontakter, utan även långa mer pågående relationer med det vi ofta kallar ”det omgivande samhället”. Institutionens relation med myndigheter, företag och medieaktörer är helt enkelt viktig och självklar, och dessutom ett lysande område för adepterna att få träna och visa upp sina förmågor.

”Man ska alltid va snygg!”

”Man ska alltid va snygg!” har många av Gunillas adepter fått höra. Först tolkas det nog ofta bokstavligt, och det är nog inte heller fel, för Gunilla har ett fashion-sense som är vida känt. Men uttrycket ska förstås mer omsorgsfullt också, och har att göra med det som vi ser som en del av Gunillas etos: att unga forskarintresserade inte bara behöver vara väl insatta i forskningslitteratur och metodik, utan även behöver socialiseras in i forskningen. Det är framför allt viktigt för dem av oss som inte växt upp inom akademien, för att vi ska kunna bygga det självförtroende och den pondus som behövs när man ska producera ny kunskap, och därtill försöka övertyga andra om den. Som junior forskare har man ofta med sig en del kunskaper i teori och metod, och självklart en viss skrivförmåga – men att gå från det, till att våga hävda sig på det sätt som krävs av en forskare är något helt annat. Och Gunilla har aldrig glömt det, trots att hon är i alla fall ett par år från sin egen tid som junior.

Gunillas ”metod” såsom vi upplevt den är att se sig omkring efter alla möjliga sorters forskningsmedel som kan inrymmas i det hon varit med och byggt upp, det vill säga medie- och kommunikationsvetenskapen i Sverige. Sedan arbetar hon på ett lustfyllt och uppmuntrande sätt med att leda och stötta en eller flera projektassistenter. På så sätt utmanar hon föreställningar både om unga forskares förmågor, och uppdragsforskningens natur. För alla utlysningar av forskningsmedel kan leda till bra forskning, oavsett om de kommer från företag, branschorgan, intresseorganisationer, myndigheter eller medieaktörer. Vi har arbetat tillsammans med Gunilla i projekt för exempelvis Utbildningsradion, Svenskt Avfall, Handikappförbundens samarbetsorgan, Sveriges Television och Svensk Fjärrvärme. Vi har fått möta och presentera våra resultat för nyhetschefer, aktivister, journalister, informatörer, och kanslist. Vi har fått vara forskare och representera universitet som forskare, trots att vi som icke disputerade projektassistenter enligt forskarvärldens egna definitioner ”bara” varit assistenter till forskare.

Sakta men säkert lotsar Gunilla adepterna genom allt från obesvarade mail och ordvalskontroverser till fältarbetskriser och styrelsemedlemmars kritiska blickar. Med van hand visar hon hur det funkar, och säger ”fake it ’til you make it”; samtidigt som hela ens medverkan i projektet säger ”du kan faktiskt något, redan nu”. Det må låta konstigt att sådana adepten som i regel tillbringat minst fem år på universitetet inte redan vet det, men hierarkierna i forskarvärlden är så tydliga, och som juniora lär vi oss att jämföra oss med de som hållit på länge. Budskapet blir: du kan något, men det finns mer att lära, så häng på!

Socialisering och självförtroende i forskarvärlden

Forskare är inte någonting man föds till, det är någonting man blir – för att parafrasera Simone de Beauvoir. Att ha sin plats i forskarvärlden handlar om att bemästra en rad uppgifter: man ska ta emot och ge kritik, leda samtal, presentera material, kommunicera med en bredare allmänhet, skriva ansökningar, hantera avslag, undervisa och någon gång också försöka bedriva faktisk forskning. För en person som tar sina första steg inom akademien kan mängden förväntningar och krav – stora som små – vara något förvirrande. Det kräver någon som hjälper en navigera dem.

Socialisering in i forskarsamhället är en långsam process som bygger på att man allt eftersom hittar sin plats, bygger upp sitt självförtroende och hittar känslan för vad som är viktigt och oviktigt i olika situationer. Precis som i all utveckling behöver man pröva sig fram steg för steg, misslyckas, trilla och resa sig upp för att sedermera utveckla sin egen identitet, stil och röst. För att kunna göra det krävs att någon tror på en, och låter en hitta sina vingar. På så sätt bidrar Gunilla som en otrolig motkraft till det vanliga problemet impostor syndrome. Syndromet – även kallat ”bluffsyndromet” på svenska – är den inom exempelvis akademien vanliga inbillade känslan att man inte förtjänar sin plats där. Den bygger åtminstone delvis på en oförmåga att internalisera förmågor och prestationer, trots yttre tecken på kompetens. Gunilla motverkar problemet genom att förmedla en stark tro på sina adepter, men också genom att låta adepterna ta plats. Exempelvis sätter Gunilla sitt namn sist (och de som vet, de vet vad det betyder), och låter alltid den som genomfört själva forskningsarbetet också presentera resultaten. Endast i undantagsfall – när det krävs en professors tyngd – kliver hon fram i rampljuset. Gunilla säger därmed ”fake it ’til you make it” eftersom hon vet att universitetet är en plats man måste lära sig att förstå, och hantera på olika sätt.

En aspekt av det akademiska arbetet är att det ständigt präglas av extern granskning. Forskarens självkänsla kommer inte sällan ur den externa bekräftelsen. Vi skriver ständigt ansökningar i olika former som ska bedömas: ansökningar om att få genomföra projekt, som leder till ansökningar om att få presentera projektet på konferenser, och sedan behöver vi få berätta om resultaten – vilket innebär ytterligare processer där externa granskare ska släppa fram våra bok-idéer, manus eller vetenskapliga artiklar. Allt av vikt kräver en extern bedömares godkännande. Det är inte alltid lätt att utveckla en god självkänsla och hitta sin identitet när man konstant ska fundera över vad man måste förbättra och förändra med sig själv, sitt forskningshantverk eller sin inriktning, för att fortsätta bli insläppt i forskarsamhället.

Det som Gunilla har förstått är att uppdragsforskning erbjuder en fristad från många av de ovan nämnda problemen. Uppdragsforskningen fungerar tvärtom som en möjlighet som ”forskningskola”, där insocialisering i forskarvärlden sker gradvis. Det beror på att uppdragsforskningen låter en fokusera på det som verkligen betyder någonting för den egna forskaridentiteten: det vetenskapliga hantverket. När man utövar ett hantverk som man vet är gediget växer också den egna självkänslan. För till skillnad från ett sammanhang där man arbetar med projekt som kanske kan bli

något på längre sikt, får man istället möjlighet att arbeta med en klart definierad uppdragsbeskrivning där någon annan bestämt vad som behöver göras, snarare än vad som *skulle kunna göras*. Skillnaden i osäkerheten är viktig här. Uppdragsforskningens ramar möjliggör för den yngre forskaren en chans att göra ett bättre jobb, eftersom man inte behöver fundera över andra möjliga alternativ. Uppdragsforskningen låser fast syftet och frågeställningarna, vilket gör att man får fokusera på själva genomförandet. Detta vetenskapliga hantverk, som i stora drag innebär att utveckla och genomföra undersökningar som är robusta och gedigna, samt presentera dem för olika grupper kan se olika ut: vi har exempelvis fått ”räkna huvuden” i Utbildningsradions utbud, intervjuar redaktörer på Sveriges television och haft fokusgrupper med villaägare om hur de väljer uppvärmningssystem.

Den stora skillnaden är att om man kan få fokusera på en utvald aspekt av ett projekt, försvinner en ansenlig del av oron som unga forskare drabbas av. Projektet måste inte vara banbrytande: En solid undersökning som tar reda på saker uppdragsgivaren vill veta räcker långt. Och som de flesta av oss som sysslat med olika typer av forskning nog vet blir flesta projekt intressanta när empirin är insamlad. Det finns alltid någonting att reflektera över eller problematisera.

Genom att lära sig att ”sälja in” sitt projekt, underhålla relationer med externa parter och utöva sitt forskningshantverk växer hantverkarens stolthet fram i form av en bättre förståelse för den egna förmågan. För oavsett vad som händer med material och resultat – om det används, eller göms i en skrivbordslåda, om det uppskattas eller ratas av uppdragsgivaren, kan ingen ta ifrån dig att du har presterat någonting du kan vara stolt över. Du kan som forskare bedöma din egen undersökning, ditt hantverk, och säga att det här har du skapat. Frågeställningarna kanske inte var intressanta, empirin kanske inte var den mest upphetsande. Men det kvalificerade forskningsarbetet kan ingen ta ifrån dig. Du har fått betalt, och du har levererat. Den vetenskapen, och kunskapen du genererat är din!

Relationen med omvärlden: forskaren som kritisk vän

Det är med andra ord vår bestämda uppfattning att i den här dubbla förståelsen – för hur unga talanger kan utvecklas, samt hur viktigt det är att engagera sig i universitetets relationer med och förtroende i samhället – sker något alldeles särskilt. Det är svårt att sätta fingret på exakt vad det är, men det handlar om en slags win-win-situation, vari relationer, kontakter och icke att förglömma, ett viktigt

känslomässigt utrymme för förtroende och självförtroende kan komma att utvecklas. Och det finns anledning att försvara denna förståelse. Universitetets roll i relation till andra samhällsaktörer är och förblir något som omförhandlas gång på gång.

En del av det handlar om forskarnas egen syn på den relationen. Vi kan inte ta ett helhetsgrepp om den här, men vi kan stanna upp vid det faktum att mer erfarna forskares syn på uppdragsforskningen spelar stor roll för hur den traderas till yngre forskare. Unga forskare, som håller på att socialiseras in i forskarkulturen, stöter här på motsägelsefulla budskap. Vi vill få komma ”in” och ses som legitima kollegor till de seniora forskarna, så vi är extra uppmärksamma på det normativa. Om en respekterad docent drar på mungipan åt något, om en uppbytn professor himlar med ögonen – till och med om en vanlig dödlig enkel lektor visar minsta tillstymmelse till en åsikt i frågan – så märker vi det. Vi är, och uppmanas indirekt vara hypermedvetna om sådana signaler.

Samtidigt är uppdragsforskning och samverkansprojekt av andra typer numera självklara inslag i universitetens policydokument och kommunikationsarbete. Här uppstår en dissonans på sina håll. Policies innebär förstås inte att det inte finns kritiska föreställningar om uppdragsforskningen. Sådana uppfattningar kan grunda sig i allt från personliga erfarenheter till ideologiska övertygelser, eller i det enkla faktum att branschfinansierad forskning inte är lika svår att få möjlighet att göra, och därmed inte lika ”imponerande”. Relativt vanlig verkar uppfattningen vara, om att kritisk samhällsvetenskaplig och humanistisk forskning riskerar att gå olik branschens eller särintressens ärende. Det är förstås alltid en fara. Men vi hävdar ändå att den uppfattningen tenderar att betrakta uppdragsforskningens på ett så pass ensidigt sätt att dess fördelar glöms bort. Den bygger på felaktiga uppfattningar om hur kritisk forskning skulle vara ointressant utanför forskarvärlden. Enligt vår erfarenhet är det ett förenklat sätt att se på saken. Det hela handlar, föga förvånande kanske, om kommunikation.

Att ”va snygg” i ointressanta situationer: Förmågan att lyfta ett ämne

Som ung adept eller forskare hamnar man därmed ibland i en situation där man tvingas ställa sig den obehagliga frågan om man har ett uppdrag som för andra uppfattas som lite mindre viktigt. Är det ett problem? Antagligen blir svaret att

uppdragsgivaren tycker att projektet är viktigt. Kvar finns då frågan om hur man tar sig an ett uppdrag som man kanske inte tycker är så spännande. Att som forskare ägna sig åt något som verkar lite mindre intressant eller relevant med samma entusiasm, energi och kvalitetsmedvetenhet som det stora imponerande projektet om exempelvis demokratins status i det senmoderna samhället kan vara en utmaning. Men om du kan hitta entusiasmen, eller i alla fall förmedla den på ett engagerat och noggrant sätt, kan du också börjat utveckla viktiga projektledaregenskaper. Du har då lärt dig vikten av att ”va snygg” – det vill säga professionell och respektfull – gentemot de externa parter som vill ge dig resurser för att göra någonting de tycker är viktigt.

Uppdragsforskningsprojekt kan ibland framstå som okomplicerade, men Gunillas ständigt intresserade och nyfikna attityd erbjuder en möjlighet att genom samtal och undersökningar hitta dimensioner som är relevanta för det övergripande samhället. För henne är det självklart att man kan hitta aspekter som berör exempelvis demokrati och medborgarskap i ett projekt om hur tv representerar handikappade. Genom att ha en öppen attityd och aldrig säga nej till någonting som vid första anblick kan framstå som enklare öppnas möjligheter till samarbeten, dialoger och mer forskning.

Gentemot studenter talar vi ofta om vikten av att uppmärksamma generiska kompetenser, eftersom de värderas på en arbetsmarknad. Bland dessa generiska kompetenser kan nämnas sådant som en förmåga att leverera i tid, samarbeta och kommunicera löpande under projektets gång, kunna förstå och leverera vad uppdragsgivaren behöver (vilket inte nödvändigtvis är samma sak som vad den vill ha), kunna planera arbetet på ett sätt som gör det genomförbart, och kommunicera kring mål, syfte, metoder, och resultat på ett klart, tydligt och övertygande sätt; eller om man så vill, göra sin samarbetspartner lite bättre. Det ska egentligen inte behöva sägas, men det är kompetenser som är extra viktiga för forskare som arbetar gentemot en extern part. Inte minst kan den här typen av övningar göra att man blir en sådan som andra forskare vill samarbeta med, eftersom ens förmåga att göra ett ointressant projekt till någonting intressant och viktigt är eftersträvsvärd. Tillsammans med en partner utvecklar man gemensamt idéer till någonting som båda parter kan vara intresserade av. Men det kräver gedigen övning!

Att undvika introvert forskning

Detta är inte ett okritiskt brandtal för samhällsvetenskaplig uppdragsforskning. Det är istället ett lovtal till Gunillas sätt att bedriva kritisk samhällsvetenskaplig uppdragsforskning på, med hjälp av unga talanger. Vår poäng är att Gunilla förstår att effekten av att som ung arbeta med uppdragsgivare som finns utanför universitetet, är att transparens, framställning och presentation sätts i fokus. Den unga forskaren ställs inför relativt utmanande frågor om hur forskare kan fungera som en samhällets så kallade kritiska vän. Hur kommunicerar vi forskning till människor som inte ägnar hela dagarna åt den? Hur kan olika samhällsaktörer hjälpa oss som forskare att se nya fenomen och frågeställningar? Hur får vi ens aktörerna att förstå vad forskningen kan eller ska göra?

Under den här processen blir både forskningen, och kommunikationen av den, viktig. Nu kan man förstås invända att just forskare i medie- och kommunikationsvetenskap kanske överdriver betydelsen av kommunikationens roll. Men vi hävdar väl snarare att ämnets stadiga framväxt, där Gunilla varit drivande, bevisar kommunikationens betydelse. ”Paketering” är ett utskällt ord, men det spelar en legitim roll: för det handlar om hur olika aktörer ska kunna förstå och våga ta emot både sådant som kan ses som beröm, och kritik. Forskare är duktiga på att komma ihåg det så länge kommunikationen sker med andra forskare. Det är tryggt att tala med andra som förstår, som är som en själv. Då nördar vi gärna ner oss i långa samtal om det mest effektiva sättet att beskriva en komplex idé, eller vilken titel som funkar bäst på vår senaste artikel. Men det är en form av kommunikation som vi ofta uppfattar som lustfylld, kanske just för att den upplevs som enklare. Att däremot kommunicera med aktörer och organisationer vars intressen, kultur och förutsättningar skiljer sig radikalt från våra egna, är en annan helt annan sak.

Som Gunilla ständigt påpekade i sitt mentorskap får vi inte fastna i att enbart tala med varandra. Uppdragsgivarna behöver se oss som konstruktiva partners, och förstå forskningens neutrala men kritiska utblick. Om det inte sker, eller sköts på fel sätt, kan resultatet bli ett försämrat förtroende för universitet och forskare, och uppdragsgivaren kan hamna i den fördomsfyllda uppfattningen att forskaren är kritisk för kritikens skull – ett slags ”l’art pour l’art” fast för samhällsforskningen.

Missförstå oss rätt! Det handlar inte om att tumma på sin kritik, när den med hjälp av vetenskapliga metoder kan motiveras. Istället handlar det om, för att

återvända till Gunillas devis, att inte bara va snygg, utan även *bete sig snyggt*. Som vi bevittnat åtskilliga gånger med Gunilla behöver inte skarp kritik levereras på ett skarpt sätt. Med van hand visar Gunilla hur det funkar, och påminner oss om att uppdragsgivarnas vilja att skydda förtroendet är lika legitim som vår egen. Bara vi sköter det snyggt kan vi skapa utrymmet vi behöver för att kunna vara samhällets kritiska vän.

Grundkurs i wrestling för blivande konnässörer

Fredrik Schoug

Konsten att njuta sitt otium

”Nya intressen har alltid gett ökad livskvalitet. Kommer du ihåg när du först upptäckte glädjen i att sy, att spela schack, att dansa folkdans eller att lyssna till Mozart? Nya intresseområden håller din kropp, din själ och ditt sinne i god form.” Dessa visdomsord är hämtade från den uppmuntrande lilla skriften *Njut av livet som pensionär!* (O’Neal 2005:15), som vänder sig till den som efter flera strävsamma decennier är på väg att lämna yrkeslivet. Liknande uppmaningar att glädjas åt de nya möjligheter som väntar på livets höst återkommer även i andra publikationer som vänder sig till samma målgrupp. I boken *Äntligen pensionär!* (Jonson 2013) listas exempelvis 99 upplevelser och utmaningar att förverkliga för nyblivna pensionärer, som exempelvis att hoppa fallskärm, bli uppfinnare, skriva filmmanus, göra mobilappar, genomföra En Svensk Klassiker, lära sig ett nytt språk, bestiga Kebnekaise, tågluffa, lära sig att jonglera, starta bryggeri, göra en road trip i USA, rädda världen eller slå ett världsrekord och därigenom komma med i Guinness rekordbok. Man kan också satsa på en andra yrkeskarriär. I *Handbok för pensionärer* (Jägberg 2013:71ff.) lämnas ett flertal förslag på yrken som lämpar sig särskilt väl för nyblivna seniorer. Som pensionär gillar man ju att prata i telefon och passar därför särskilt väl som telefonförsäljare, vilket också ger möjlighet att hämnas för alla de gånger man själv fått kvällen förstörd av någon som försökt pracka på försäkringar eller aktiefonder. Som sopspion kan man anmäla grannar som kastar plåtburkar i containern för returpapper. Och som försöksperson inom läkemedelsindustrin finns goda extrainkomster att lägga vantarna på genom ett stort risktagande.

Förslagen på hur man lämpligen ska njuta sitt otium duggar tätt i den blomstrande genren av mer eller mindre humoristiska skrifter om livet efter pensionen. I en tid då människor lever allt längre och i mindre utsträckning sliter ut sina kroppar under de yrkesverksamma åren har pensioneringen ofta kommit att betraktas som ”en ny frihetstid”, kännetecknad av möjligheter snarare än svårigheter (Nilsson 2010:8). Istället för att sätta tofflorna kan många se fram emot ett, två eller rentav

tre decennier av spännande äventyr och möjligheter att prova på och lära sig nya saker. I konsultrapporten *Rekordgenerationen* (Lindgren m.fl. 2005) hävdar en grupp omvärldsanalytiker dessutom att de 1,2 miljoner människor som föddes i Sverige mellan åren 1945 och 1954 inte bara utgjorde den första ungdomsgenerationen, utan att de också fortfarande är ett slags tonåringar, om än mer välbeställda och gråsprängda än i sin biologiska ungdom.¹ Denna ”rekordgeneration” är därmed att betrakta som en ”enorm marknad för upplevelseorienterad konsumtion” (a.a.:165), enligt författarna.

Trots imponerande fantasi och åtskilliga goda förslag i ovan refererade verk har samtliga författare glömt bort en utmärkt möjlighet att berika sig som nybliven pensionär. Utöver bedrifter som att slå världsrekord, göra uppfinningar och rädda världen kan man bevista en wrestlingshow eller kanske till och med utveckla en passion för wrestling. På flera håll i Sverige arrangeras regelbundna galor i denna underhållningsform som torde lämpa sig väl för tonåriga och upplevelsehungriga grå pantrar. Eftersom wrestling som *live*-upplevelse existerat i Sverige i mindre än två decennier och endast kunnat ses på kabel-TV i drygt tre finns det ännu ingen inhemsk pensionärgeneration som har växt upp med denna spektakulära underhållningsform. Den nya frihetstid som livets höst erbjuder ger emellertid ingen anledning att missunna sig sådana nöjen. Den första wrestlingsgalan är för de flesta också en oförglömlig upplevelse, oavsett vilka föreställningar eller fördomar man än hade med sig.

Institutionen för Kommunikation och Medier vid Lunds universitet samlar såväl wrestlingforskare som dito fotografer och är utan tvekan den akademiska institution i Sverige som rymmer störst wrestlingkompetens. Själv har jag fotograferat svensk (och till viss del även dansk) wrestling i sju år och är personligt bekant med mer eller mindre alla aktiva, samt därtill ett flertal pensionerade, utövare. I detta kapitel ges en grundläggande introduktion till detta fenomen för att underlätta inskolningen av nya wrestlingkonnässörer. Utöver fotografisk dokumentation,² personliga erfarenheter och inläsning baseras framställningen på

---

¹ Föremålet för denna skrift är alltså av årgång 1953 och således en av dessa eviga tonåringar.

² Sedan 2013 har jag fotograferat över 60 wrestlingsgalor från ringside i Malmö, Halmstad, Göteborg, Stockholm och Köpenhamn. Därtill har jag dokumenterat träningar, en *try out* samt därtill enskilda wrestlers utanför ringen i tatueringstudion, konstnärateljén och på scenen som estradhypnotiker. På min hårddisk har jag över 100.000 wrestlingsbilder och ett urval av dessa återfinns på min hemsida: www.fredrikschoug.com.

intervjuer med de fyra kvinnliga wrestlers som för närvarande är aktiva i Sverige. Dessa utövare representerar den spännvidd av olika wrestlingtyper som figurerar i miljön. Därtill har de erövat centrala roller i en värld som har varit, och fortfarande är, mansdominerad och bidrar därmed till att öka det allmänna intresset för wrestling. Grundläggande frågor som kommer att diskuteras och besvaras på följande sidor är: Vad är wrestling? Vari består nöjet med att under öldrickande samt skrik och skrån åse excentriska figurer som pucklar på varandra i en ring? Hur hänger olika wrestlingkaraktärer samman? Och vilken roll spelar publiken i detta spektakulära drama?

Wrestling som teater

Det är idag ett välkänt faktum att wrestling inte är någon egentlig sport, utan snarare en form av teater förpackad som kampsport. För den oinitierade betraktaren skulle en wrestlingshow och en boxnings- eller MMA-gala i och för sig kunna se ut som samma typ av arrangemang, men skillnaderna är i grund och botten fundamentala. Inom faktiska kampsporter består spänningmomentet framför allt av det faktum att matchernas utgång är ovisst. Oavsett om det rör sig om boxning, brottning, karate, MMA eller någon annan av alla otaliga kampsportsgrenar konfronteras två motståndare för att försöka besegra varandra i enlighet med ett regelverk, som upprätthålls av en rättskipande domare i syfte att ge antagonisterna lika stora chanser att vinna. Inte sällan intensifieras dramatiken också av betting. Genom att satsa pengar på den ena eller andra kontrahenten kan även medlemmar ur publiken vinna eller förlora, vilket stegrar åskådarnas engagemang och skapar ytterligare en dimension av spänning.

Även om wrestlingen till det yttre antar många av kampsporternas utmärkande kännetecken är striden simulerad och utgången alltid bestämd på förhand, vilket omöjliggör vadslagning. Publiken är väl medveten om att bataljerna följer ett manus, men vet inte vem som är utsedd att vinna. Istället för att försöka besegra varandra samarbetar brottarna för att för att fylla matcherna med halsbrytande situationer och ett spektakulärt våld som ofta saknas inom den egentliga kampsporten. Boxare och utövare av exempelvis MMA eller taekwondo försöker ofta i första hand försvara sig för att begränsa motståndarens möjligheter att tvinga dem på fall, vilket riskerar att resultera i tråkiga tillställningar där stundtals lite eller ingenting händer. Inom wrestlingen försvarar man sig sällan, men spelar

desto oftare groggy för att ge motståndaren möjlighet att få in särskilt spektakulära grepp som lockar fram publikens orkanjubel. Denna förkärlek för måttlösa överdrifter, som kommer till uttryck i att muskelberg kastar varandra som dockor och slår varandra med stolar i huvudet, har till och med föranlett sociologer att beteckna wrestlingen som en parodi på eller rentav en drift med sporten (jfr Henricks 1974:178; Atkinson 2002:62).

Länge var det allmänna medvetandet om wrestlingens illusion begränsat. Wrestlinghistorikern Scott Beekman har, i en huvudsakligen amerikansk kontext, studerat hur publika kampsporter som boxning, olika former av brottning och slagsmål utvecklats genom historien, av vilka en form kom att bli vad vi idag känner som *professional wrestling* (jfr Beekman 2006:13ff.). Redan under 1800-talets andra hälft växte det publika intresset för kraftmätningar slagskämpar emellan i så hög grad att arrangerandet av tvekamper kunde bli en lönsam affär. Marknader och kringresande cirkussällskap arrangerade allt oftare dueller mellan kraftkarlar som lockade sensationslystna skaror av åskådare. Det var emellertid inte bara möjligheten att tjäna pengar på offentliga kraftmätningar som tilltog. Med intäkterna ökade också risken att ådra sig allvarliga skador. Ekonomiska incitament att maximera intäkterna kom därför efterhand att förskjuta wrestlingen från den legitima sportens domäner mot show och underhållning i form av riggade matcher mellan kombattanter, som utvecklade sin förmåga att få våldet att se både äkta och spektakulärt ut samtidigt som de minimerade skaderiskerna och därmed kunde gå fler lukrativa matcher. Efter första världskriget hävdar Beekman (2006:51) att de uppgjorda matcherna hade blivit norm, vilket samtidigt innebar att wrestlingens karaktär av egentlig sport upphörde.

Trots att wrestlingen således tidigt utvecklades till en form av teater och skådespel strävade utövare och promotors länge efter att upprätthålla den idrottsliga fasaden gentemot omvärlden genom att låta påskina att matchernas utgång avgjordes i ringen. Denna illusion, det vill säga att wrestlingen är en äkta kampsport som utövas av rivaler som inte spelar utan faktiskt *är* sina rollkaraktärer och verkligen hyser den antagonism de gestaltar, kallas i den interna jargongen för *kayfabe*. Ordets ursprung är omtvistat, men det lär ha varit i bruk åtminstone sedan 1930-talet. Dramaforskaren Sharon Mazer (1998:22f.) hävdar utan empiriska belegg att termen härrör från 1800-talets karnevaler med marknads- och circusuppträdanden och förevisande av medicinska mirakelkurer och att det betydde villfarelse eller bedrägeri. Andra spekulationer har gjort gällande att termen skulle härröra från en wrestler som

kallade sig för Kay Fabian. Ytterligare ett rykte går ut på att det är en variant på det latinska ordet *caveo*, som betyder att ”se upp för” eller ”skydda sig mot” och som ska ha legat bakom uttrycket ”keep cavey”, som i sin tur ska ha använts av judar i London under mellankrigstiden. Några rimliga belägg har emellertid aldrig säkerställts för vare sig den ena eller andra hypotesen och sådana etymologiska gissningar ter sig därmed främst som vandringssåger (jfr Laine 2020:26ff.).

Länge skyddades skådespeleriets hemlighet internt med samma stränghet som trollkarlar av tradition har hemlighållit sina trick för omvärlden. Wrestlers upprätthöll därför sina karaktärer även i offentligheten och varnade varandra när så behövdes med sin interna jargong: ”Keep kayfabe!” Det är svårt att säkert avgöra hur länge och i vilken utsträckning omvärlden lät sig övertygas av denna illusion, men det är rimligt att anta att de verkliga entusiasterna har hyst en större medvetenhet om kayfabe än allmänheten i övrigt, som desto lättare låtit sig luras. Idag har denna kayfabe under alla omständigheter spelat ut sin roll. Wrestlingen har avslöjats som teater – i wrestlers självbiografier och YouTube-kanaler, på internetforum och så vidare – så många gånger att ”alla” idag känner till både att wrestling är en form av teater och att ”alla andra” också är fullt medvetna om detta faktum. Brottarnas framgång hos publiken beror således inte på huruvida de vinner eller förlorar, utan på hur väl de spelar sina roller i en föreställning där även publiken agerar med.

I Sverige och övriga nordiska länder har wrestlingen en betydligt kortare historia än i exempelvis USA och Mexiko, där den etablerades redan under 1800-talet. I Danmark introducerades wrestlingen på 1990-talet och det första förbundet startades i Nykøbing Mors och Aarhus 1994. I Sverige har wrestlingförbunden grundats på 2000-talet, först i Göteborg 2002 och därefter i Malmö 2009, Stockholm 2010³ och senast Halmstad 2014. Wrestlingen har här således utvecklats i en tid då medvetandet om dess karaktär av teater och skådespel redan varit väletablerad. Även om jag själv vid enstaka tillfällen har uppmuntrats att hjälpa till att upprätthålla kayfabe, till exempel genom att låta bli att fotografera backstage eller genom att undvika att visa bilder på rivaliserande wrestlers tagna under ett gemensamt träningspass, är detta bländverk ändå så överspelat att utövarna själva låter sig intervjuas öppet om sitt engagemang och sin relation till de karaktärer de spelar i ringen. En generell regel är idag att kayfabe tillfälligt upprätthålls under wrestlinggalorna och på wrestlingkaraktärernas konton i

---

³ STHLM Wrestling grundades 2010, men sedan 2018 finns också den rivaliserande wrestlingrörelsen Freedom Pro Wrestling i samma stad.

sociala medier, då både utövarna själva och publiken går in i sina roller och spelar med i föreställningen, men att denna negligeras när leken väl är över. Kayfabe är således inte längre något lurendrejeri, utan en ömsesidig lek mellan brottarna och publiken och därmed en gemensam konstruktion (jfr Reinhard 2019).

Wrestlingpublikens inlevelse och engagemang förorsakas således inte primärt av spänningen rörande matchens utgång, utan bygger istället på vad som brukar kallas för *willing suspension of disbelief* (Ferri 2007). Precis som läsare av spökhistorier och åskådare av fantasy- eller actionfilmer låter sig kittlas av fiktiva historier med orealistiska inslag som ingen tror existerar i det verkliga livet, bortser wrestlingentusiasterna från sin vetskap om kayfabe i syfte att låta sig underhållas av en kampsportsliknande föreställning, som just tack vare sin iscensatta karaktär överglänsar all faktisk kampsport i fråga om action och akrobatik. Publiken lockas således inte av en blodtörstig vilja att se äkta ondska, smärta och faktiskt lidande, utan fantasieggande gestaltningar av dessa sinnelag.⁴ Som Roland Barthes (1970:13) har noterat föreligger det inget problem med sanningen vare sig i wrestling eller på teatern. Publiken begär ”en bild av känslan, inte själva känslan”, vilket innebär en ”urholkning av det inre till förmån för de yttre tecknen” som enligt honom utgör ”den klassiska konstens segrande princip” och som exempelvis kännetecknade den antika teatern.

Karaktärernas dikotomier

Publiken söker följaktligen inte äkthet, utan bortser tvärtom från att wrestlingen inte är autentisk och intar ett ironiskt förhållningssätt till skådespelet. Denna inställning återspeglas i det Malmöbaserade Svensk Wrestling Syds slogan ”wrestling är på riktigt, livet är på låtsas”. Det finns anledning att tro att ironin har ökat i takt med kayfabes avslöjande och publikens accepterande av skådespelets illusion.

---

⁴ Det ska dock sägas att enstaka undantag existerar. Det amerikanska förbundet Combat Zone Wrestling (CZW) bedriver så kallad hardcore wrestling av extremt våldsamt slag, där glassplitter, taggtråd, rakblad, spikar och verktyg förekommer och som lockar åskådare, som till skillnad från den svenska publiken knappast intar något ironiskt förhållningssätt. På YouTube finns filmklipp som visar exempel på hur sådana matcher kan gå till. Denna typ av wrestling saknas helt i de nordiska länderna och fördöms uttryckligen av alla wrestlers jag talat med.

Man kan också fråga sig om inte kayfabes försvagning också har medfört ett allt större utrymme för särpräglade och originella personligheter i ringen. Så länge wrestlingen lyckades övertyga publiken om att matcherna och allt våld ägde rum ”på riktigt” var det centralt för varje brottare att framstå som trovärdig, vilket krävde åtminstone ett minimum av realism. Även om han (eller i mer sällsynta fall hon) skulle förevisa en intressant personlighet – stark och hjältemodig eller fåfång och svekfull, beroende på den roll han tilldelats – var han också tvungen att övertyga publiken om att han inte spelade någon roll, utan faktiskt besatt dessa egenskaper. Avslöjandet av kayfabe och publikens acceptans av wrestlingens fiktiva element torde emellertid ha stimulerat framväxten av mer excentriska och udda karaktärer. Wrestlingens rollgalleri ter sig som hämtat ur serietidningarnas värld, där varje karaktär endast består av någon eller några få egenskaper som definierar hela gestalten och som kommuniceras så tydligt att alla omedelbart kan avläsa honom eller henne och förstå om man förväntas heja eller bua. Publikens beredvillighet att spela med och bejaka originella, udda och komiska karaktärer har skapat ett allt bredare spektrum av slagskämpar. I svenska wrestlingringar slåss därför råskinn, krigare, ninjas, oi-punkare, dansbandsälskare, lodisar, alkoholiserade polska gästarbetare, skånska grusbönder, religiösa fanatiker, buddhister, skogshuggare, vildar, mystiska maskerade män, mexikanska luchadorer, mimare, clown, cowboys, kåtbockar, hysterikor, pinuppor, dåliga flickor och en lång rad andra hjältar och skitstövlar om publikens gunst.

Alla dessa karaktärer rör sig i en wrestlingvärld som är helt befriad från komplexitet och tvetydighet. I en normal teaterföreställning gestaltas annars ett drama som kan förstås på många olika sätt och detta tolkningsarbete överläts åt publiken. Wrestlingen medger emellertid bara en enda innebörd, som alltid renodlas så långt det överhuvudtaget är möjligt. Oavsett om det handlar om ondska, godhet, smärta eller svek framställs denna med all önskvärd tydlighet för att ingen ska kunna missta sig eller – ens för ett kort ögonblick – tvivla på vad som gäller. Det finns ingenting som kommuniceras indirekt mellan raderna och som kräver eftertanke för att begripas. Vad som gestaltas i wrestlingen är således känslor och förhållanden som är upphöjda långt över det vanliga livets tvetydigheter. Publikens engagemang består inte i att välja mellan olika tolkningar av en mer eller mindre komplex historia, utan i att passionerat hänge sig åt känsloutlevelse i det överdrifternas spektakel som utspelar sig framför ögonen. Medan den vanliga teaterföreställningen i regel avnjuts av en disciplinerad publik under tyst, reflekterande kontempleration, åser den öldrickande wrestlingpubliken

istället föreställningen under avgrundslika vrål-, skratt- och jubelattacker och uppmuntras därtill av brottarna, som allt som oftast inte ens sätter igång innan publikens engagemang tydligt hörs.

I stort sett varenda wrestlingmatch utkämpas mellan det goda och det onda, som representeras av varsin motsatt karaktär. I enstaka undantagsfall kan matcher arrangeras mellan två goda eller onda karaktärer, men i sådana fall fyller dessa drabbningar långsiktiga funktioner i ett pågående narrativ, som exempelvis kan syfta till att omvända en karaktär från det ena lägret till det andra på ett sätt som blir begripligt för publiken. I wrestlingens värld benämns en god karaktär för *face* (eller emellanåt *babyface*), medan ondskans förkämpe betecknas som *heel*. Inom den mexikanska wrestlingen, *lucha libre*, motsvaras dessa benämningar av *técnico* respektive *rudo* (Levi 2008:80ff.). Eftersom wrestlingen skyr all otydlighet och symbolik som kräver reflekterande tolkning kommuniceras karaktärernas moraliska status genom övertydliga åtbörder, renodlingar och stereotyper, som publiken genast avläser. På wrestlinggalan ropas skurken i regel in först, med undantag om han råkar vara regerande mästare och innehavare av bältet. Som *heel* går man ofta långsamt in i ringen, kanske iförd det typiska *heel*-attributet solglasögon, och förevisar en osympatisk min eller självupptagen, provocerande och respektlös attityd mot publiken som väcker glåpord och fulfingrar till svar. Om det rör sig om en ny skurk som tidigare inte har uppträtt på det aktuella etablissemanget kanske han eller hon också lånar mikrofonen för att förolämpa publiken och därigenom demonstrera sin uselhet. Därefter kommer *facet*, hjälten, som inte sällan springer eller hoppar in i högt tempo för att väcka energi och rusar runt ringside och high-fivear folk ur publiken under stort jubel, varvid den onda rivalen gärna låter sig provoceras av hjältens popularitet.

Eftersom kampen står mellan det goda och det onda utgör de rivaliserande karaktärerna varandras motsatser. Denna binaritet inskränker sig emellertid inte endast till antagonisternas moraliska status, utan omfattar i regel även karaktärernas övriga definierande egenskaper. Dansbandsälskaren ställs därför mot punkaren, som provoceras av sin motståndares motbjudande musikmak. Och den kristne fanatikern, som är fast besluten att rensa upp bland kättare och syndare, matchas följaktligen mot buddhisten eller kåtbocken. Eller så slåss de lokala hjältarna mot skurkar från grannländerna, som passande nog överdriver sin norskhet, danskhet eller finskhet och uttalar sin avsky för Sverige. Ofta har rivaliteten inför matchen också triggats genom filmklipp på sociala medier, där

kombattanterna på förhand utbytt förolämpningar och hotat varandra med stryk. Man slåss således inte utan anledning, utan för att karaktärernas antites skapar en upphaussad spänning och antagonism som endast kan lösas med våld. Inte sällan kan fiendskapen dessutom förlängas till utdragna fejder, där rivalerna drabbar samman i en serie av matcher innan den ena parten slutligen drar det längsta strået efter en särskilt våldsamt uppgörelse utan normala regler. För att upprätthålla publikens intresse befinner sig de goda vanligtvis i ett visst underläge och de onda tillåts gärna vinna lite oftare, i synnerhet när det handlar om titelmatcherna där mästarbältet står på spel.

I Sverige och övriga Norden, där wrestlingen utgör en *underground*-kultur långt utanför all etablerad kulturproduktion, är det främst *live*-upplevelser som står i centrum. I och för sig kan man se en del inspelade galor på YouTube, men dessa är amatörmässigt producerade och framstår som bleka versioner av den action och stämning som utspelar sig på plats. På en show når publikens engagemang sådana höjder att ett par hundra entusiaster låter som en hel fotbollspublik på tusentals åskådare. För många utomstående som inte har någon egen relation till wrestling kan detta ofta te sig obegripligt. Hur kan man engagera sig med intresse, passion och hetta i påhittade konflikter och regisserade slagsmål mellan stereotypa figurer? De verbala svaren på sådana frågor kanske inte alltid övertygar, men alla som har besökt en wrestlingshow inser vad det handlar om. När stämningen når klimax förblir ingen oberörd, oavsett hur oförstående man må ha varit på förhand. Upplevelsens intensitet är så oemotståndlig att många, i likhet med mig själv, blir helt ivägblåsta av sin första wrestlingupplevelse.

Kvinnlig ondska

Wrestling har ibland sagts vara en form av *business* (jfr t.ex. Kerrick 1980). Sådana påståenden må gälla amerikansk wrestling med det ledande förbundet World Wrestling Entertainment (WWE) i spetsen. I de nordiska länderna är wrestlingen, som redan konstaterats, en indyföreteelse och som sådan drivs den av entusiastiska amatörer. Ingen svensk wrestler kan leva på sin verksamhet, utan alla måste investera mycket fritid och engagemang vid sidan av det ordinarie arbetet för att kunna hålla igång. De enskilda karriärerna kan därför ibland bli kortlivade. En del wrestlers kan hålla på i några år och sedan försvinna för att ibland sakna rampljuset och dyka upp igen. En del tränar för att etablera sig som wrestlers, men

när kanske inte ända fram och går inte så många matcher. Det är därför svårt att avgöra precis hur många aktiva utövare det finns i Sverige, men möjligen kan det röra sig om ett tjugotal, kanske något fler. Desto enklare är det emellertid att fastställa antalet kvinnliga wrestlers. I skrivande stund finns det fyra aktiva kvinnliga brottare, varav tre inom GBG Wrestling och en i STHLM Wrestling. De är i åldern mellan 28 och 35 år, tillhör alla de mest bokade av dagens aktiva wrestlers och går därför matcher på var och varannan show i Sverige och övriga nordiska länder. Att de syns på de flesta galor förklaras delvis av stor efterfrågan på – och ett begränsat utbud av – kvinnliga brottare, men också av att kvaliteten på de kvinnliga utövarna knappast någonsin har varit högre än idag. Alla fyra tillhör det översta skiktet av landets mest populära wrestlers. Enskilda karaktärer är inte helt låsta i sina roller som hjältar och skurkar, utan kan ibland byta läger eller alternativt uppträda som *face* inom ett förbund och som *heel* inom ett annat. När jag intervjuade dem sommaren 2019 agerade två av dem i roller som hjältar och de två andra som skurkar.

Ett av den kvinnliga onskans ansikten inom svensk wrestling utgörs av dominatrix-karaktären Aya Frick, omtalad som ”den dåliga flickan” och ”flickan din mamma varnade dig för”. Aya gestaltas av Alexandra Frick, som började träna med GBG Wrestling 2016 och som sedan tidigare hade en bakgrund som skådespelare. På teatern fick hon aldrig agera hjälte utan spelade biroller, ofta i form av psykiskt instabila och manipulativa karaktärer som i likhet med hennes wrestlingpersona rör till det för hjälten. Många wrestlers uppger att deras karaktärer är baserade på egenskaper hos dem själva eftersom sådana roller blir lättare att spela med övertygelse. Alexandra växlar mellan första och tredje person när hon på ett likartat sätt beskriver sin karaktär som sitt ”onda alter ego”:

Hon är allting som jag är, inbakat och uppskruvat och gjort utan skam och gränser liksom. /– –/ Jag har alltid haft ett duktig-flicka-komplex och det är så frigörande att tänka att jag inte är någon duktig flicka. Jag är den dåliga flickan. Publiken vet inte var de har henne någonstans. Hon är oberäknelig och får folk att känna sig obekväma. Och det är något jag själv kan tycka är ganska jobbigt, men som det inte är några problem med för Aya.

Aya Frick antastar konferencieren Mr Bronson (SWS, Moriskan i Malmö).

På wrestlinggalorna antrar Aya Frick ringen nonchalant idisslande på ett tuggummi med en piska i handen, ibland iförd solglasögon, klädd i rött och svart och strumpbyxor som inte sällan har trasiga maskor i rumpan. ”Om jag hade kunnat skulle jag ha rökt också, inte för att jag gillar att röka själv, utan för att jag tycker att det hade passat karaktären”, uppger Alexandra. Aya antastar utan hämningar konferencieren och domaren, som inte är några brottare och därmed försvarslösa, och ibland även motståndaren.

I och med att jag gillar karaktärsarbete så mycket tänkte jag ”hur ska jag snabbt berätta för publiken när jag kommer vad jag är för typ av karaktär?” Då tänker jag att Aya är väldigt sadistisk, hon tycker att det är kul när andra får ont och hon har kontroll över dem, och då är piskan något som telegraferar det ganska snabbt. /- - -/ Jag är respektlös mot mina motståndare, jag knuffar upp dem i hörnet och slickar dem i ansiktet. Det är ju väldigt respektlöst. Annars något jag alltid gör, jag drar folk i håret, försöker smacka dem på rumpan, choppa dem på tutterna (skratt).

Aya Frick vs. Betty Rose (SWS, Moriskan i Malmö).

Den självsäkra framtoningen brukar emellertid snabbt spricka. Aya försöker vara en ”classy lady”, men ofta hinner matchen knappt börja innan saker och ting går henne emot så att hon förlorar humöret och tappar masken. Kanske sviker modet henne plötsligt eller så får motståndaren in ett smärtsamt grepp som får fasaden att rasa. Inte sällan kommer Aya då av sig och flyr ringen ut bland publiken för att hämta mod och kraft. Alexandra beskriver detta i termer av statusfall:

Det är något vi övar jättemycket på (i skådespeleriet), alltså verkligt statusfall. Att man har så gott självförtroende och är så säker på sig själv i situationen att det kan bli väldigt, väldigt komiskt när man tappar ansiktet. Och det är något jag tycker är roligt att jobba på med Aya. Hon ska alltid gå in och vara så självsäker och sen skiter det sig direkt liksom: ”Nej, nej-nej-nej-nej-nej!” Hon har ingen *sportsmanship* eller värdighet.

En vanlig uppfattning i wrestlingvärlden är att de onda karaktärerna helst inte ska ägna sig åt alltför spektakulär och akrobatisk brottning, med baklängesvolter och flygande attacker från topprepet, eftersom de då lätt väcker publikens sympatier och jubel. Skurkens signum är istället fusk och feghet. Aya respekterar regelverket

så länge hon har något att vinna på det, men trotsar det allt som oftast när domaren till skillnad från publiken inte ser. Att dela ut regelvidriga smällar bakom domarens rygg, att fly ringen istället för att bjuda upp till kamp, att visa tydliga tecken på njutning över det lidande man förorsakar motståndaren eller att sabotera matchens underhållningsvärde är tilltag som väcker publikens misshag:

Om *facet* ska vara väldigt tekniskt duktigt och väcka sympatier och bjuda på en bra show, så är mitt jobb att vara *the party pooper* och dra ner tempot. ”Nu ska ni inte få se alla flashiga *moves* som ni vill se, utan nu ska ni bara titta på mig när jag är i överläge och orsakar smärta åt min motståndare och inte bjuder på en massa flashiga, coola *moves*” (skratt). Det är ju att dra ner tempot. Och så när *facet* får övertaget då blir alla glada för då kommer matchen igång igen och då blir det mer show.

På det hela taget kan Aya Frick sägas vara ett tydligt exempel på karaktärsbaserad wrestling. Hennes popularitet bygger inte på avancerade grepp, frivolter och halsbrytande akrobatik, utan på skådespeleriet och den roliga rollpersonen som bryter mot alla traditionella förväntningar på hur en kvinna ska bete sig. Med sin skådespelarbakgrund är hon också så bekväm i sin roll att hon ibland lånar konferencierens mikrofon och talar direkt till publiken. Denna typ av fantasifulla och välspelade karaktärer förekommer knappast bland de goda, utan det är framför allt rollen som skurk som möjliggör ett sådant karaktärsarbete. En risk för välspelade *heels* av detta slag är emellertid att publiken finner dem så komiska och fattar så stort tycke för dem att de inte längre lyckas väcka någon avsky eller ådra sig *heat*, som det brukar kallas på wrestlingspråk (se appendix nedan). Det har hänt att sådana karaktärer har omladdats som *faces* och därefter matchats mot andra skurkar. Och Aya Frick har onekligen sina fans som gärna hejar på antihjälten.

Den andra kvinnliga skurken inom svensk wrestling är Sixt, ”the Swedish shieldmaiden” eller ”den svenska sköldmön”, som spelas av Helena Sixt. I likhet med övriga kvinnliga brottare saknade hon tidigare relation till wrestlingen när hon händelsevis råkade besöka en gala i mars 2015. Helena berättar att hon satt vid ringside när *comedy*-karaktären Carlos Classico ramlade ut över topprepet och landade i hennes knä. Och när ”jag satt där med med den stora svettiga maskförklädda mannen tänkte jag att det här är det häftigaste jag någonsin varit med om. Nu måste jag gå på all wrestling.” Därefter åkte hon under en tid runt mellan de olika förbunden och såg deras galor, men kände efterhand att det inte räckte med att agera åskådare. ”Det var bara att ge sig in i gymmet”, säger hon. Efter en tids träning i Halmstad deltog hon i en så kallad *try out* på GBG Wrestling

Sixt vs. Betty Rose (Bodyslam Wrestling, Pumpehuset i Köpenhamn).

och har därefter haft sin hemstad Göteborg som bas. Medan Helena lärde sig wrestlingens grunder verkade hon som domare och inledde sin brottarkarriär 2016, efter ett års träning. Då agerade hon i rollen som *face* och gick då huvudsakligen matcher mot manliga eller utländska kvinnliga *heels*. Under en tid bildade hon *tag team*-par med det kvinnliga *facet* Betty Rose, men efter att några gånger ha blivit snuvad på äran och segern av sin partner förlorade Sixt tålamodet och utkrävde hämnd. På en av galorna i Malmö äntrade hon plötsligt ringen då Betty firade segern över en manlig skurk och pucklade på henne bakifrån med en stol. Därefter eskalerade fejden med ett internt möte på följande gala, då Sixt misshandlade Betty så att hon fick hjälpas ur ringen. Samtidigt gjorde Sixt liknande *heel turns* inom övriga förbund och har därefter uppträtt som skurk.

Den onda upplagan av Sixt är inte lika tydlig i sin karaktär som Aya Frick, vilket sammanhänger med att skådespeleriet är mindre centralt för Helena, som också saknar Alexandras teaterbakgrund. Som ”the Swedish shieldmaiden” är hon en krigarkvinna och lite av en fantasy-figur. I likhet med många andra wrestlers

Sixt kopplar sitt signature move ”sixtinska kapellet” på ”Det Sociala Arvet” Cliff Pettersson, ursprungligen presenterad som okänd son till den Christer Pettersson som en gång i tiden åtalades för mordet på Olof Palme (SWS, Moriskan i Malmö).

tycker hon att det är roligast att spela skurk. ”Man behöver inte göra så mycket, utan det är väldigt lätt att få folk att tycka illa om en”, medan ett *face* måste ha en ”naturlig karisma”. Helena uppfattar sin karaktär som lite ”elitistisk och högdragen”. Till skillnad från Aya Frick bygger Sixt på brutalitet snarare än feghet och berättar att hon gillar ”när det är lite köttigt”:

Det ska se ut som om det är på riktigt och då kan det inte vara för mesiga slag och sånt. /— —/ Jag försöker att vara så brutal som möjligt. Det är min *take* på det. Jag är ju inte en feg *heel*. Många *heels* är ju fega, det är ju ett sätt att vända publiken mot sig, men det är inte riktigt min karaktär så jag försöker undvika det. Så min bästa chans är att vara så brutal som möjligt och göra fula, köttiga grejer.

I och för sig fuskar även Sixt ibland, men då rör det sig snarare om överväld än fega tilltag bakom domarens rygg. Vid några tillfällen har hon också flytt ringen, men det är inte hennes primära taktik:

Aya Frick vs. El Vecino (SWS, Moriskan i Malmö).

Det här är ju också en svår balansgång, men någonstans försöker jag ändå vara sann mot Sixt som karaktär. Hon är ju ändå någon typ av krigarkvinna, en fighter och en stark karaktär liksom. Det rimmar illa med att plötsligt vara superfeg och tramsa och så. Men det är en avvägning så klart, det gäller ju att få publiken att tycka illa om en.

När det gäller förmågan att väcka publikens avsky har kvinnliga wrestlers emellertid en tydlig nackdel framför männen. Helena har flera gånger noterat ett problem i sin roll som skurk:

Som tjej upptäcker man att det är svårt att vara en riktig *heel* för att det finns tjejer i publiken som tycker att det är tufft när man slår folk och det finns killar som tycker att det är lite hett. Det är svårt att få äkta *heat*, som man kallar det, äkta avsky. /-- --/ För mig är detta ett tecken på att jämställdheten inte har kommit så långt som vi tror att den har.

Hon berättar också att hon i en match mot den omåttligt populära grisbonden Huckleberry Sinn hade svårt att få publiken emot sig trots att hon sparkade

honom i skrevet, vilket hon betecknar som ”sexism i sin renaste form egentligen”. Att publiken nästan per automatik tar parti för kvinnliga wrestlers när de möter män, oavsett vem som än spelar god eller ond, innebär en svårighet för kvinnliga *heels*. Medan de goda kvinnorna kan bokas mot vilka skurkar som helst är det betydligt svårare att hitta motståndare till deras onda systrar. De passar främst att möta kvinnliga *faces* och med bara två sådana rivaler tillgängliga på hemmaplan försöker wrestlingpromotors ibland variera matcherna genom att para ihop dem med manliga brottare i *tag team*-matcher, där man alltså möts som par eller som lag, vilket ger nya möjligheter att utforma berättelser som kan gestaltas i ringen. Aya Frick har också matchats mot den oerhört karismatiska manlige wrestlern El Vecino, som endast är 165 centimeter lång och därmed den mindre brottaren som alltid väcker publikens sympatier, och demonstrerat sin ondska genom att dra honom i bröstvårtorna. Publikens uppskattning av dessa drabbningar har varit uppenbar, men då har det handlat om *comedy wrestling*, vilket inte riktigt passar den mer brutala karaktären Sixt.

Kvinnlig godhet

För att bli verkligt begriplig kräver ondskan sin motsats. De goda karaktärerna vinner publiksympatier både genom sin karisma och genom de oförrätter som de allt som oftast utsätts för under matchens gång. Medan domarna inte sällan tappar matchen, och missar alla de otillåtna övergrepp som skurkarna begår i löndom när rättskiparnas uppmärksamhet riktas åt fel håll, respekterar hjältarna alltid regelverket i det längsta. När ett *face* emellanåt, och till publikens ovationer, slutligen bryter mot reglerna sker det först som moraliskt rättvis vedergällning efter att själv ha utstått en lång rad regelvidrigheter. Öga för öga, tand för tand. Sympatier och antipatier fördelas således inte bara efter karaktärernas egna inneboende egenskaper, utan också via motståndarnas tilltag. På så sätt ger de onda och de goda krafterna varandra en tydlig relief.

En av de goda kvinnliga karaktärerna i svensk wrestling utgörs av den brottande pinuppan Betty Rose, som går under epitetet ”the pin-up punisher”. Betty spelas av Linnéa Runhage, som började träna med GBG wrestling strax efter Helena Sixt och Alexandra Frick. Även för Linnéa började det med att hon av en tillfällighet hamnade på en wrestlingshow utan att riktigt veta vad det handlade om, men greps av stämningen och bjöds in att besöka en träning. Hon hade tidigare tränat

Betty Roses I-can-do-it-pose (Bodyslam Wrestling, Pumpehuset i Köpenhamn).

triathlon och genomfört En Svensk Klassiker. Därtill hade hon under en tioårsperiod tävlat såväl nationellt som internationellt i *cheerleading* och ingått i ett lag som bärgat bronsmedaljen vid ett europamästerskap. När det var dags att börja gå matcher behövde hon en karaktär att gestalta. Promotorn önskade sig något baserat på cheerleadingen, men då Linnéa inte tyckte sig vara tillräckligt akrobatisk blev lösningen istället att bygga karaktären på hennes erfarenheter som fotomodell. Under namnet Miss Metnal förevisar hon ofta fantasieggande kreationer i gummi och latex. Karaktären Betty Rose kom emellertid snarare att få karaktären av en 50-talspinuppa. Linnéa beskriver "Bettan" i termer av "åkabilstilen", "rockabilly", "gamla bilar och gula Blend och allt det där".

Med sin bakgrund som modell besitter Linnéa stor karisma, som märks tydligt när hon står inför en publik eller en kamera. Att hon är nervös när hon äntrar ringen för att uppträda framgår inte alls. Tvärtom ser hon ut att lysa av självförtroende då hon med ett brett leende visar sin "I can do it-pose", med knuten näve och spända biceps, och piggar upp publiken med diverse 50-talspinup-poser. Linnéa uppger att det var svårt att hitta andra saker att använda i sin

Betty Rose vs. Aya Frick (SWS, Moriskan i Malmö).

gimmick än dessa poser, men de passar förvisso bra ihop med karaktären. Pinupporna förekom ju på handkolorerade stillbilder i tidningar och magasin och publiken är knappast van att se dem röra sig.

Som kvinna och *face* har hon lätt att väcka åskådarnas sympatier och bli *over* med publiken, som det ibland kallas på wrestlingspråk. Enligt Linnéa är den allmänna uppfattningen att hon aldrig skulle kunna accepteras som skurk. På svenska wrestling-etablissemang är Betty Rose idag dessutom en väletablerad publikfavorit, men när hon går matcher utomlands tvingas hon ibland arbeta lite mer med åskådarna:

Det är svårare om folk inte vet vem man är, men då har man sin entré för att visa det. Om man är glad och peppig och så där så kommer folk troligtvis att vara med. Går man ut i publiken och gör *high five*-grejer och hejar på folk / . . /, så "OK, hon vill att jag hejar på henne och då gör jag det". Är man lite glad och peppig hakar folk oftast på.

Om åskådarna inte vaknar kan man ”ställa sig upp på repen, hitta någon i publiken och titta på den när man klappar och visa att det är så man ska göra. Och då brukar de flesta komma igång”, tillägger hon. På frågan om vad en pinuppa har för drivkraft att slåss i ringen svarar Linnéa att Betty saknar en mission med sin brottning:

Betty gör det egentligen bara för sin egen skull. Hon vill bevisa sig själv, hon tycker att det är kul, hon gillar att stå på scen. Hon gillar att folk gillar henne, men vill att folk ska ha en anledning att göra det. Hon är lite naiv oftast. / . . / Tanken är ju inte att hon ska vara naiv, utan det är mer så här att hon tror det bästa om folk. Hon är ju inne i fajten av en anledning och det är att hon gillar det i slutändan.

Annars associeras 50-talskvinnor ofta med den traditionella rollen som hemmafru, men den passar inte en wrestler. När Betty inte brottas bakar hon kanske *cupcakes*, ”men då gör jag det till mig själv och inte till en man”. På det hela taget vill Linnéa att Betty ska vara en feministisk gestalt, om än inte av det politiska slaget: ”Det ska vara självklart att jag är en stark kvinnlig karaktär.”

Den sista av de fyra kvinnliga wrestlingkaraktärerna är Aliss Ink, som till vardags hör hemma i STHLM Wrestling och spelas av Maria Ceder. I likhet med flera manliga utövare har Maria sin bakgrund inom kampsporten, som hon ägnat sig åt sedan tonåren. Idag har hon svart bälte i både karate och jujutsu och har därtill tränat boxning, kickboxning och aikido. Med sina kampsportsfärdigheter har Maria kunnat göra en ovanligt snabb karriär. Hon började gå matcher under 2018 efter bara något halvårs wrestlingträning och framstår redan som en tekniskt mycket skicklig brottare och en *high flyer*. Hon är kortväxt, vig och akrobatisk och hennes matcher blir därför publikfriande och underhållande. Maria beskriver wrestlingen som en ”pardans”, där man kan göra alla de spektakulära *moves* som man sällan får chansen att sätta i kampsportsmatcher eftersom motståndarna höjer garden och försvarar sig. En del av dessa manövrer är riskabla och kan resultera i skador, men eftersom de väcker publikens ovationer är det ändå värt att utföra dem: ”Jag hade en dröm när jag var barn om att få bli *stunt man* och det här är väl så nära jag har kommit i mitt liv”, säger hon.

Om man är kortväxt, akrobatisk och därtill kvinna framstår man nästan per automatik som ett *face* i wrestlingringen. Sådana förutsättningar gör det mer eller mindre omöjligt att få publiken emot sig. Och Maria gör just den typ av *moves* som väcker åskådarnas jubel. Hon blandar karatesparkar och *drop kicks* med höga

Aliss Ink vs. Aya Frick (SWS, Moriskan i Malmö).

hopp, drar omkull motståndaren med bentag runt nacken som kopplats i flykten och får våldet att se ut som hämtat ur en kung fu-film med Bruce Lee. Egentligen skulle hon kunna möta vilka skurkar som helst, men har mestadels ställts mot kvinnliga *heels* eftersom dessa svårligen kan matchas mot manliga wrestlers utan att ådra sig publikens sympatier.

Karaktären Aliss Ink kom till i en hast, enligt Maria som ”ett skämt på fyllan”. Först uppträdde hon på några barngalor som Kap Katana, men eftersom hon med detta namn hade löpt risk att ådra sig den fatala förkortningen ”KK” på vuxengalorna övergavs det. Så sent som dagen innan hon skulle debutera i STHLM Wrestling som mystisk gäst till den försupne polske gästarbetaren Stanislaw van Dobroniak – en match som hon officiellt kvalat sig till genom att suppa sin partner under bordet – kläcktes slutligen namnet Aliss Ink. Stavningen av förnamnet Aliss är hämtad från en galen häxa i fantasyböckerna *Discworld* av den brittiske författaren Terry Pratchett. Efternamnet Ink anspelar på Marias tatueringar, som pryder större delen av kroppen. Wrestlingstilen kommer emellertid från kampsporten:

Aliss Ink vs. Sixt (SWS, Moriskan i Malmö).

Från början var det (Aliss Ink) en kampsportare, en MMA-tjej som bara råkade hamna i wrestlingen. /- - -/ Det var inte så mycket gimmick runt det. Det var mer ”hej, nu ska du gå in som kampsportare, *that’s it!*” Nu har man gått några matcher och successivt har den här karaktären tweakats mot att vara mer ninja, mer kung fu-film, mer *old school martial arts*-spel, alltså lite mer den typen av gimmick. / . . ./ Jag ser Aliss mer som en *homage* till det man har växt upp med, gamla Bruce Lee-filmer och alla de där konstiga, corny stancen... Det är en speciell aura runt gammal kampsportsfilm, som även finns kvar i *mortal combat*-spelen till exempel och väldigt mycket sådana influenser, det här lite mystiska asiatiska.

Aliss Inks kampsportsimage förklarar också varför hon skrider in i ringen långsamt på ett sätt som annars är mer utmärkande för *heels*. Bruce Lee och andra karaktärer ur de äldre kung fu- och karatefilmerna såg hårda och fokuserade ut och med en sådan framtoning kan man inte springa in och ropa ”titta på mig!” På det hela taget är Aliss Ink dock mindre beroende av en tydlig rollkaraktär än många andra wrestlers. Hennes framföranden bygger främst på spektakulära *moves*, inte på skådespeleri och karaktärs wrestling. Hon är således också en tyst gestalt som knappast talar med publiken, vare sig med eller utan mikrofon.

På det hela taget framstår de fyra karaktärerna Aya Frick, Sixt, Betty Rose och Aliss Ink som ganska olika. De representerar ett generellt mönster som spänner mellan två ytterligheter. I den ena änden finner man karaktärs wrestlers, som främst bygger sina gestalter på skådespeleriet. Dessa har således tydligare och mer välspelade karaktärer med en personlig historia, vilket oftast lämpar sig bäst för skurkarna. I den andra änden återfinns tekniska wrestlers, som väcker publikens ovationer genom spektakulära och halsbrytande *moves*. Sådana brottare behöver sällan någon tydlig gestalt eftersom deras prestationer istället baseras på akrobatik och fysiska färdigheter. Och då publiken älskar att se denna typ av brottnig är de med få undantag *faces*. Mellan dessa ytterligheter finns många olika karaktärstyper, där balansen mellan skådespeleri och akrobatik varierar. Framstående karaktärs wrestlers tillhör emellertid sällan de mest tekniska av brottarna, medan de främsta akrobaterna i gengäld inte brukar ha särskilt utvecklade karaktärer. Icke desto mindre behövs alla dessa wrestlers för att arrangera en bra wrestlingshow.

Publiken som karaktärens bollplank

En wrestlinggala består inte bara av karaktärer som gestaltar historier om konflikter och våld. Därtill finns publiken, som inte utgör någon samling passiva åskådare utan tvärtom har en viktig och aktiv roll att spela i föreställningen. Karaktärerna och publiken utövar en ömsesidig påverkan på varandra, där wrestlers försöker styra åskådarnas reaktioner men också måste anpassa sig efter dessa.

Man skulle kanske kunna tro att den typiska wrestlingspubliken, som låter sig hänföras av ett utpräglat *lowbrow*-fenomen av underhållningsvåld och stereotypa karaktärer, härrör från typisk arbetarklass utan utbildningsbakgrund. Medan konst- eller teaterpubliken avnjuter verk som kan vara svårbegripliga utan förkunskaper och utbildning är ju wrestling trots allt ett lättillgängligt nöje som knappast kräver konnässörskap för att uppskattas. Den kanadensiska sociologen Danielle Soulliere (2006), som har studerat WWE:s TV-produktioner i början av millenniet, har hävdad att den amerikanska wrestlings maskulinitetsideal framställer den ideala mannen som en aggressiv kraftkarl, som varken gnäller eller undviker konflikter utan löser sina problem med våld. Även om Soulliere påpekar att dessa gestaltningar kan ha ett parodiskt syfte (a.a.:10) föreligger anledning att tro att sådana myter riktas till publikerna med arbetarklass- snarare än medelklassbakgrund. Det finns också säkert en hel del arbetarklasspubliker i wrestlingsvärlden (jfr t.ex. Snape 2013), men det allmänna intrycket är att svenska wrestlingshower snarare lockar en medelklasspublik som älskar att engagera sig och spela med i föreställningen. Det ironiska förhållningssätt som dominerar receptionen av denna teaterbrottning syns tydligt i de skyltar med budskap riktade mot karaktärerna som publikmedlemmarna ibland bär med sig, där det exempelvis kan stå "Våld!", "Stanislaw! Bär mitt barn!!", "Impregnate me now!" eller "Slå han på käften!" Eventuellt kompletteras den sistnämnda skylten också av ett annat plakat med texten "← Korrigering: honom". Ibland dyker medlemmar ur publiken upp iförda wrestlingsmasker eller utklädda till någon favoritbrottare och när denna befinner sig i underläge försöker man inte sällan bjuda på en stärkande klunk öl.

Eftersom brottarna triggas av åskådarnas energi eldar de, som tidigare noterat, gärna igång publiken om engagemanget inte infinner sig med automatik. "Man vill ju ha den här masspsykosen", säger exempelvis Maria Ceder. Att galorna äger rum i pubmiljöer med ölförsäljning bidrar förvisso till att höja stämningen. Bety-

Publiken med skyltar (SWS, Moriskan i Malmö).

delsen av denna inramning kan lätt bli övertydlig om man försöker arrangera en show på ”fel” plats. Helena Sixt berättar om ett tillfälle då hon uppträdde i Tyskland, utanför de vanliga etablissemangen, inför en nykter publik som agerade passiva åskådare. Hennes upplevelse är att ”det värsta om de är väldigt tysta är att man känner sig fruktansvärt dum när man står och håller på och tjoar och har sig.” Inom befintliga wrestling-etablissemang är publiken alltid engagerad, men graden av inlevelse kan variera något. En skicklig skådespelare kan ha flera strategier i sin repertoar att hantera olika publikker. Alexandra Frick uppger exempelvis att:

Man ska inte försöka tvinga dem att göra något som de inte vill. Nej, man ska ta det lugnt och acceptera den stämning som är i publiken. Om de är väldigt tysta försöker jag prata mer och ha dialog med dem och bygga mer komik och matchen på det sättet. Om de är väldigt skrikiga då försöker man liksom nära den energin på ett annat sätt och få dem att hänga med hela vägen till slutet.

Upprörd wrestlingåskådare (GBG Wrestling, Trädgår'n i Göteborg).

Som karaktärsrestler kan man således få ökat utrymme för sitt skådespeleri i en lugnare församling, medan andra brottartyper är beroende av mer turbulens i lokalen.

Flera wrestlers har erfarit att även om svenska wrestling-etablissemang lockar en relativt likartad och ofta mer än väl engagerad publik, föreligger vissa skillnader mellan olika etablissemang. "Malmö är lite mer ironiska och feministiska" och i Halmstad råder mer "punkkultur", medan det i Stockholm är "lite mer kontorsfolk", uppger Linnéa Runhage. Alexandra har å sin sida istället upplevt Stockholmspubliken som mer "PK". En rutinerad wrestlingpublik, med många stamgäster som vet hur man betar sig på en show, är i regel mer benägen att leva ut sitt engagemang än ovana besökare, som brukar vara lite avvaktande och undra om man verkligen får visa fingret och bua ut skurkarna. En återkommande uppfattning är att stämningen är som allra hetast i Göteborg, där wrestlingscenen existerat längre än i övriga Sverige och som rymmer just en sådan erfaren publik. "Göteborgspubliken är väldigt investerad i produkten och det är kul", uttrycker

Maria saken med den ekonomiska terminologi som är så typisk för wrestling-jargongen. Wrestlingpublikens ”masspsykos”, som för en utomstående betraktare skulle kunna te sig som oreglerad anarki, har emellertid sina gränser som mycket sällan överträds. Publikens spelar nästan alltid sin roll som åskådare utan att gå över gränsen och handgripligen hjälpa sina favoriter eller försöka ge sig in i ringen. Till skillnad från fotbollsarenorna, där känslöengagemanget med jämna mellanrum kokar över och leder till läktarslagsmål, kännetecknas wrestlinggalorna således av vad Annette Hill (2014; 2015:112ff. samt 2019:23ff.) i flera sammanhang har betecknat som ett ”kontrollerat kaos”.

Även om wrestlingens anarki är kontrollerat och publiken sällan bryter mot förväntningarna på hur man ska bete sig finns ändå enstaka undantag som bekräftar regeln. Det är kanske inte så konstigt att sådana incidenter framför allt förekommer på ställen där ”masspsykosen” är som störst och publiken annars upplevs som bäst. Vissa individer, kanske något överförfriskade, rycks då med så mycket av stämningen att de tar sig då friheter som inte accepteras. Jag har själv bevittnat en händelse i Göteborg då en åskådare under en pågående match hällde ett glas vatten över en wrestler, som svarade med att skalla honom tillbaka. Alexandra berättar om en annan incident på en show som arrangerades inom ramarna för en hårdrocksgala, där hon som vanligt gestaltade Aya Frick, ”flickan din mamma varnade dig för”:

På Muskelrock var det en kille som grep tag i mig om båda skinkorna och så sa han ”Det var en jävligt horig utstyrsel du hade på dig!” och då blev jag ju helt ställd och arg och jag visste inte om jag skulle så här ”Hallå, vakter, för bort honom!” liksom. Men då lät jag ju det influera (karaktären Aya) istället, att jag stod och bråkade med honom och blev jätte-jättearg och undrade vad han höll på med och vad han hade för kvinnosyn. /.../ Men det var ett extremfall. De som hade bokart blev jättearga sen och skulle söka upp honom och slå ner honom.

På så sätt lyckades hon lösa situationen utan att falla ur karaktären. En annan liknande incident drabbade Helena Sixt i Göteborg, där en besökare vid ett tillfälle tog sig verbala friheter men fick betala för det:

Någon gång var det en kille i Göteborg som ropade ”Visa pattarna!” ungefär /.../. Då tycker jag att man har gått över gränsen för det är liksom inte fyndigt, det är bara opassande. Men då gick jag faktiskt ut och slet tag i honom och sa att jag skulle döda honom om han gjorde det igen och då gjorde han inte det (skratt).

Att som kvinnlig skurk tillrättvisa manliga bufflar och samtidigt försöka ådra sig publikens avsky är emellertid en svår ekvation. Reaktionen blev tvärtom den rakt motsatta:

Då var det problem att jag som *heel* fick *super pops* för det av publiken. De tyckte ju att det var skitbra liksom. /.../ Då var det ju så att Göteborgspubliken vände sig emot den här killen som en och bara buade ut honom totalt, så det är väldigt skönt att det var den där nivån på publiken.

Sådana händelser visar att publikens aversioner mot *heels* inte handlar om något äkta hat, utan om en vilja att delta i wrestlingens skådespel och spela sin roll. Och som tidigare konstaterat har kvinnliga wrestlers svårare att ådra sig verklig *heat*. Även om de uppträder i skurkroller är publik sympatierna sällan långt borta.

Dessa exempel på publikens inställning visar att det finns gränser för vilka karaktärer som är möjliga att spela inom wrestlingen. För att bli framgångsrik kan man inte utmana och trotsa åskådarnas politiska och moraliska värderingar. Tvärtom är man tvungen att anpassa karaktärerna och deras narrativa gestaltningar i ringen för att kunna uppväcka de känslostormar som i grund och botten är syftet med all wrestling. En medelklassdominerad publik – som politiskt sett står till vänster om mitten, hyser feministiska sympatier, hyllar kulturell mångfald, har lite fler tatueringar än folk i gemen och gärna lyssnar på hårdrock – är inte beredd att heja på eller bua åt vem som helst. Det är inte bara kvinnliga skurkar som har svårt att få publiken emot sig när de slåss mot män. Karaktärer som företräder minoritetsgrupper förekommer sällan eller aldrig i skurkroller, i synnerhet inte om de spelas av företrädare för majoritetskulturen. En kvinnlig muslimsk karaktär vore således närmast omöjlig som *heel*. Likaså skulle det vara svårt att tänka sig en homosexuell skurk eftersom en sådan skulle vädja till en homofobi som knappast återfinns hos publiken, som tvärtom älskar att heja på avvikare och normbrytare. Den alkoholiserade polske gästarbetaren Stanislaw von Dobroniak, en typisk *underdog* och därmed publikfavorit i STHLM Wrestling, blev för några år sedan tvungen att förändra hela sin identitet och bli invandrarfientlig motståndare till brottare med utländsk bakgrund för att kunna ådra sig *heat* och göra en *heel turn*. Och om utländska karaktärer ska kunna ådra sig publikens avsky måste de vara danskar, norrmän, finnar eller åtminstone västerlänningar, som socialt sett har samma rang som de inhemska hjältarna.

På samma sätt som publiken föredrar att heja på de svaga fattar den mer än gärna parti mot de socialt privilegierade. Karaktärer med överklassbakgrund är givna skurkar, som exempelvis den konservativa översittaren och brexitören Marcus of Man i STHLM Wrestling, som äntrar ringen till tonerna av Isle of Mans nationalsång. Och om muslimer knappast skulle ha accepterats som onda är det inga problem för en manlig kristen fanatiker att spela skurkrollen. GBG Wrestlings kristne trosivrare Levi Petrus, som är en typisk karaktärsrestler, har i Guds namn under flera år jagat kättare och sexuella syndare i ringen. För några år sedan utkämpade han också en fejd med rivalen Bad Buddha, som marknadsfördes som ett ”religionskrig”, där buddhisten med självklarhet representerade det goda medan kristenheten stod för det onda. En sådan uttalat kristen *heel* skulle förmodligen fungera sämre i det dominerande amerikanska wrestlingförbundet WWE, som också hyst den avskydda homosexuelle skurken Goldust. Men så har dess publik andra sensibiliteter som karaktärerna måste samspeja med.

Ibland händer det att wrestlingkaraktärer landar hos publiken på ett annat sätt än det avsedda. Det kan handla om nya rollpersonligheter som först lanseras som *heels* utan att riktigt övertyga i sin ondskas, som därför genomgår *face turns* och istället börjar spela hjälteroller. Eller så kanske skurkens skådespeleri och gimmicks efterhand utvecklas mot det komiska hållet och börjar vinna sympatier. Karaktärer med en sexuellt utlevande framtoning ter sig ofta komiska, vilket kan föranleda förändringar i moralisk status. Ett exempel på detta är ”the spray-tanned, pink-clad douchebag” Valentine, som brukar knocka motståndaren med underlivet och koppla grepp om motståndarnas huvud mellan låren och jucka detta i golvet under synbar sexuell njutning. Under flera år spelade han skurkroller medan han utvecklade sin gimmick inför en publik, som efterhand blev så förtjust att han genomgick en *face turn* och numera matchas mot *heels*. En sådan utveckling ter sig kanske inte heller otänkbar för Aya Frick.

När åskådarna på detta sätt vänder på karaktären blir deras betydelse för skådespelet uppenbar. Publiken engagerar sig med passion och lidelse i kraftmätningarna och eftersom det rör sig om en lek uppkommer känslorna i stundens hetta. Wrestlingfansen skiljer sig därför från fotbollspubliken, vars engagemang knappast är på lek och därför med jämna mellanrum övergår i läktarslagsmål eller konflikter på stan mellan anhängare av rivaliserande lag. I lika hög grad som wrestlingpubliken älskar att älska hjältarna älskar den att bua ut

”The spray-tanned, pink-clad douchebag” Valentine, skurken som har blivit över med publiken (SWS, Moriskan i Malmö).

skurkarna, utan att för den sakens skull känna faktisk avsky inför brottare som gestaltar det onda. Men de inte bara high-fivear *faces* och visar fulfingrar åt *heels*. Ibland lyder de inte förväntningarna utan börjar heja på de onda, vilket tvingar wrestlingarrangörerna att revidera sina manuskript. Publiken sätter därmed gränser för vilka historier och rollgestalter som är möjliga. För att väcka fansens känsloungemang och få dem att spela med i föreställningen måste man således utnyttja och försöka förstärka deras stämningar och responser. I slutänden utgör publiken karaktärernas bollplank.

Appendix: Wrestlingens vokabulär

Inom wrestlingen är i princip all etablerad terminologi hämtad från engelskan och det finns inga svenskspråkiga uttryck, utöver några få direktöversättningar. Här är några av de allra vanligaste termerna.

Kayfabe: Namnet på illusionen att wrestlingen och de karaktärer som gestaltas i ringen sker ”på riktigt”. Längre var det en dödssynd för en wrestler att bryta *kayfabe*, men idag är det så välkänt att wrestlingen är ett regisserat skådespel med riggade matcher att denna illusion endast upprätthålls på galorna och de aktivas konton i sociala medier.

Work och *shoot*: Allt på en wrestlinggala som är iscensatt och således sker enligt manuskriptet betecknas som *work*. För den händelse en wrestler avsiktligt eller oavsiktligt tappar karaktären eller agerar utanför manus gör han eller hon sig skyldig till ett *shoot*. Wrestlingkaraktärerna och den match de utkämpar är följaktligen *worked*. För den händelse en brottare förlorar humöret och försöker bestraffa sin motståndare för ha äventyrat säkerheten begår vederbörande ett *shoot*.

Face (eller *babyface*): Hjälden i en wrestlingmatch, vars uppgift är att väcka publikens sympatier och jubel. I mexikansk *lucha libre* kallas denna goda karaktär *técnico*.

Heel: Skurken i wrestlingmatchen, som strävar efter att provocera fram publikens avsky. I mexikansk *lucha libre* går ondskans förkämpe under beteckningen *rudo*.

Heel turn och *face turn*: Benämningar på den förändring av en wrestlingkaraktär, då en hjälte går över till skurkarnas läger eller tvärtom. Sådana byten av moralisk status förekommer relativt sällan. Desto vanligare är att en karaktär uppträder som *face* inom ett förbund (ofta hemförbundet) och *heel* inom ett annat (ofta i ett grannland).

High flyer: En akrobatisk wrestler, vars stil utmärks av vighet, spänst och flygande manövrer. Typiskt för en *high flyer* är volter, hoppsparkar och attacker från ringhörnans topprep. Eftersom denna brottarstil är mycket populär hos publiken förekommer den sällan hos *heels*.

Move: Den generella benämningen för alla de brottargrepp som wrestlers genomför i ringen. Vissa wrestlers har *signature moves*, det vill säga särskilda grepp

som är utmärkande för deras karaktärer och ofta används mot slutet av en drabbning som *finishers* för att avgöra matchen.

Heat: Den avsky som en *heel* försöker väcka hos publiken och som uttrycks i form av intensiva burop och fulfingrar.

Over: Den popularitet som ett *face* strävar efter att etablera hos åskådarna och som får sina tydliga uttryck i form av entusiastiska jubelrop. En hyllad wrestler sägs ofta vara *over* med publiken.

Sälja och *köpa*: Inom wrestlingen brukas ekonomiska termer för att beskriva samspelet mellan brottarna och publiken. När brottarna lyckas skapa trovärdiga gestaltningar av exempelvis ondska eller smärta *säljer* de medan publiken i sin tur *köper*. Det sägs exempelvis ofta att den wrestler som blir utsatt för ett *move* har till uppgift att *sälja* detta genom att visa tydliga uttryck för smärta och därigenom få skeendet att se övertygande ut. På träningen ser brottningen oftast mindre realistisk ut, vilket beror på att det saknas publik att *sälja* till.

Referenser

Intervjuer

- Maria Ceder* (f. 1984): ”Aliss Ink”, den 2 juli 2019
Alexandra Frick (f. 1991): ”Aya Frick”, den 16 juli 2019
Linnéa Runbaga (f. 1988): ”Betty Rose”, den 16 juli 2019
Helena Sixt (f. 1985): ”Sixt”, den 18 juli 2019

Litteratur

- Atkinson, Michael 2002: ”Fifty Million Viewers Can’t Be Wrong. Professional Wrestling, Sports-Entertainment and Mimesis”, *Sociology of Sport Journal*, vol. 19, no. 1, s. 47–66
- Barthes, Roland 1970 (1957): *Mytologier*, Staffanstorps: Bo Cavefors
- Beekman, Scott M. 2006: *Ringside. A History of Professional Wrestling in America*, Westport, Connecticut/London: Praeger
- Ferri, Anthony J. 2007: *Willing Suspension of Disbelief. Poetic Faith in Film*, Lanham/Boulder/New York/Toronto/Plymouth, UK: Rowman & Littlefield Publishers, Inc.
- Henricks, Thomas 1974: ”Professional Wrestling as Moral Order”, *Sociological Inquiry*, vol. 44, no. 3: s.177–188
- Hill, Annette 2014: ”The Spectacle of Excess. The Passion Work of Professional Wrestlers, Fans and Anti-Fans”, *European Journal of Cultural Studies*, vol. 18, no. 2: s. 1–16
- Hill, Annette 2015: *Reality TV*, London/New York: Routledge
- Hill, Annette 2019: ”Wrestlers, Fans and Power Dynamics at Live Events”, i Reinhardt, CarrieLynn D. och Olson, Christopher J. (red.) – *Convergent Wrestling. Participatory Culture, Transmedia, Storytelling, and Intertextuality in the Squared Circle*, s. 15–30, London/New York: Routledge
- Jonson, Michel 2013: *Äntligen pensionär! 99 nya upplevelser att förverkliga för dig som slutat jobba*, Stockholm: Nicotext
- Jägberg, Gunnar 2013: *Handbok för pensionärer*, Bromma: Ordalaget Bokförlag AB
- Kerrick, George E. 1980: ”The Jargon of Professional Wrestling”, *American Speech*, vol. 55, no. 2: s. 142–145

- Laine, Eero 2020: *Professional Wrestling and the Commercial Stage*, London/New York: Routledge
- Levi, Heather 2008: *The World of Lucha Libre. Secrets, Revelations, and Mexican National Identity*, Durham/London: Duke University Press
- Lindgren, Mats, Fürth, Thomas, Kempe, Magnus och Krafft, Göran 2005: *Rekordgenerationen. Vad de vill och hur de tänker*, Stockholm: Bookhouse Publishing
- Mazer, Sharon 1998: *Professional Wrestling. Sport and Spectacle*, Jackson: University Press of Mississippi
- Nilsson, Gabriella 2010: *Frisk, aktiv och välbärgad? Om livet som nybliven pensionär i Simrishamn*, Simrishamn: Centrum för livsstilsfrågor (Region Skåne), volym 6
- O'Neal, Ted 2005 (2001): *Njut av livet som pensionär!*, Forserum: KM & Bornelings
- Reinhardt, CarrieLynn D. 2019: "Kayfabe as Convergence. Content Interactivity and Prosumtion in the Squared Circle", i Reinhardt, CarrieLynn D. och Olson, Christopher J. (red.) – *Convergent Wrestling. Participatory Culture, Transmedia, Storytelling, and Intertextuality in the Squared Circle*, s. 31–44, London/New York: Routledge
- Snape, Robert 2013: "All-in Wrestling in Inter-War Britain. Science and Spectacle in Mass Observation's 'Worktown'", *The International Journal of the History of Sport*, vol. 30, no. 12: s. 1418–1435
- Soulliere, Danielle M. 2006: "Wrestling with Masculinity. Messages about Manhood in the WWE", *Sex Roles*, vol. 55: s. 1–11

Författarna

Ulla Carlsson, professor och innehavare av en UNESCO Chair on Freedom of Expression, Media Development and Global Policy vid Göteborgs universitet. Hon blev 2015 utnämnd till hedersdoktor vid Lunds universitet och 2014 vid Tampere University, Finland.

Ulla Carlsson var under många år direktör för Nordicom och där inleddes ett långvarigt samarbete med Gunilla Jarlbro. Ett samarbete som har innefattat utgivning av artiklar och rapporter, utveckling av forskningsmetoder, styrelsearbete och mycket annat.

En osedvanligt god kollegialitet har varit utmärkande för gemensamma åtaganden. Dessutom har samarbetet bjudit på många glada stunder och goda skratt.

Peter Dahlgren är professor emeritus vid Institutionen för kommunikation och medier, Lunds universitet. Han kom till den dåvarande Avdelningen för medie- och kommunikationsvetenskap 1997 och fick under 13 år uppleva den fina stämningen som fanns där under Gunilla Jarlbros ledarskap. 2010 gick han i pension. Hans publikationer har betonat internet, demokrati och politiskt deltagande. Peter Dahlgren har varit aktiv i europeiska akademiska nätverk, han har varit gästprofessor vid flera universitet och blev 2016 utnämnd till hedersdoktor vid l'Univeristé de Lorraine i Metz, Frankrike.

Joanna Doona är biträdande lektor i medie- och kommunikationsvetenskap vid Lunds universitet, och har varit verksam i ämnet sedan 2008. Joanna var först Gunillas projektassistent och sedan hennes doktorand, och under åren har de undervisat och forskat tillsammans i en rad olika sammanhang. Gunilla har varit en outtröttlig mentor som utöver forskningshandledningen bidragit med enorma mängder spännande anekdoter. Hon har lärt Joanna viktiga saker som behövs för överlevnad inom akademien, som exempelvis att forskare trots sina teoretiska kunskaper inte nödvändigtvis är bra på jämställdhet i praktiken, olika sätt att hantera ”gubbsen”, samt vad det innebär att ”alltid va snygg”.

Jesper Falkheimer är professor i strategisk kommunikation vid Lunds universitet. Sedan många år har han kombinerat forskning med olika ledningsuppdrag, bland annat som rektor för Campus Helsingborg och nu som chef för universitetets gemensamma stöd till forskning, samverkan och innovation. Han var doktorand och kollega till Gunilla de första skälvande åren under 2000-talet.

Mia-Marie Hammarlin är lektor i medie- och kommunikationsvetenskap. Tillsammans med Gunilla har hon forskat om medieskandaler. Gunilla var hennes biträdande handledare under doktorandtiden.

Mats Heide är professor i strategisk kommunikation vid Lunds universitet. Han träffade Gunilla i mitten av 1990-talet när han antogs som doktorand i medie- och kommunikationsvetenskap. Gunilla var då ny, och färgstark, studierektor vid avdelningen. Mats har haft Gunilla som chef, lärare och projektledare för ett forskningsprojekt som Mats deltog i. Gunilla är en mycket bra redaktör och läsare, och Mats hade stor nytta av det när Gunilla läste och kommenterade på utkast till Mats avhandling. Gunilla var också redaktör för en lärobok i metod där Mats bidrog med ett kapitel. Gunilla och Mats har också tillsammans handlett en doktorand, Susanna Magnusson, för vilken Gunilla var huvudhandledare.

Annette Hill is a Professor of Media and Communication at Lund University, Sweden and Visiting Professor at King's College London. Her research focuses on audiences and popular culture, with interests in media engagement, everyday life, genres, production studies and cultures of viewing. She is the author of eight books, and many articles and book chapters in journals and edited collections, which address varieties of engagement with reality television, news and documentary, television drama, entertainment formats, live events and sports entertainment, film violence and media ethics. Her latest book is *Media Experiences* (Routledge 2019) and her next book is *Roaming Audiences* (Routledge 2021).

Fredrik Miegel har varit kollega med Gunilla Jarlbro i olika omgångar sedan 1988 då han var nyantagen doktorand i sociologi i Lund och hon just stod i begrepp att disputera. Efter avklarad forskarutbildning och drygt tio år som sociologilektor i Umeå och Kalmar återvände han 2003 till Lund och en lektorstjänst i medie- och kommunikationsvetenskap och har sedan dess varit arbetskamrat med Gunilla.

Lars Palm var professor i planerad kommunikation vid högskolan i Halmstad 2002 -2011. Innan dess var han under många år universitetslektor, studierektor och docent vid Medie-och kommunikationsvetenskap vid Lunds universitet. Hans specialområde är social marknadsföring inom bl.a. hälsa, miljö och trafiksäkerhet. Under årens lopp har han genomfört ett stort antal projekt i samarbete med Gunilla Jarlbro.

Keith Roe Ph. D (Lund 1983) is Emeritus Professor of Communication at the K. U. Leuven, Flanders, Belgium where he was also Dean and Vice-Dean (Research) of the Faculty of Social Sciences. In addition, he has held positions as a Research Fellow at the University of Gothenburg and Visiting Professor or Research Fellow at the University of North Carolina at Chapel Hill, The Annenberg School for Communication at the University of Pennsylvania, Princeton University and Fordham University, New York. From 1981-1985 he was a member of the Media Panel Research Project where he was a colleague of Gunilla Jarlbro, with whom he co-authored several research reports.

Michael Rübamen jobbar på institutionen för kommunikation och medier. Han är doktorand, lärare, administratör och lärde sig att forska av Gunilla. Han framhåller strängt att Gunillas två huvudsakliga principer att 1) alltid berömma offentligt och alltid kritisera i enrum och 2) aldrig snåla med kanelbullarna gör henne till ett föredöme bland chefer och ledare.

Helena Sandberg är docent i medie- och kommunikationsvetenskap vid Lunds universitet samt verksam som professor vid Högskolan Halmstad. Helena var Gunillas amanuens och högra hand 1996-1999, sedermera doktorand, kollega och vän. Helena är en av dem som var med och åt tacos på Gunillas 45-års fest, jagade hennes förkomna resväskor på Lissabons flygplats under EUPRERA-konferensen 2005 samt känner till hennes favoritfärg.

Fredrik Schoug mötte Gunilla Jarlbro för första gången 1999, då hon inom projektet "Lokal mångfald" (finansierat av Institutet för mediastudier) skickade honom till Norrköping för att genomföra en publikundersökning inom det då heta forskningsområdet tidningsläsning. Projektet utmynnade i en rapport och avslutades med att de båda i mars 2000 redovisade sina resultat vid konferensen Gräv 2000 i Växjö. Under det följande decenniet stötte de på varandra lite då och då i olika universitetssammanhang, som exempelvis på en fortbildning i forskarhandledning i juni 2004 vid dåvarande *Centre for Educational Development*. Den 1 mars 2010 annekterades Schoug av Jarlbros institution och konverterade samtidigt från sin moderdisciplin etnologi till medie- och kommunikationsvetenskap. På hösten samma år blev han Jarlbros studierektor och verkade ännu som sådan då hon i augusti 2020 gick i pension och föräddes denna skrift.

Marja Åkerström, fil.dr. i Medie- och kommunikationsvetenskap:

I januari 1999 kontaktade Gunilla mig om ett uppdrag på dåvarande SPF (Styrelsen för Psykologiskt försvar) som drevs via Lunds universitet. Jag hade just börjat läsa informatik efter att ha skrivit klart min C-uppsats ”Internet och demokratin” och Gunilla hade examinerat uppsatsen och även nominerat den till Årets bästa MKV-uppsats. Jag tackade ja till uppdraget och fick snabbt andra jobb på avdelningen, bl.a. som amanuens och studievägleddare, och även utanför universitetet där jag jobbade både med henne och med Lasse Palm. MKV huserade då på sociologiska institutionen och det var ett härligt liv och kiv mellan de olika ämnena där sociologi hade storasysterrollen. Jag minns de allt annat än stela festerna och inte minst husbandet där en av städerskorna var sångerska och övriga musiker bestod av professorer, vaktmästare och lärare i huset. Det säger en del om kulturen på Sociologiska institutionen. Jag minns också att vi till en början kunde röka på Gunillas kontor. Efterhand när rökrestriktionerna tilltog, slank både Gunilla, Helena Sandberg och jag in till Lasse Palm och rökte och snackade, ibland över en liten stänkare som dväljdes i det så praktiska jalousiskåpet. Lasse rökte inte men var snäll som alltid och lika rebellisk i sinnet som vi andra och godtog det. Än idag när jag ser ett jalousiskåp någonstans på Lunds universitet blir jag varm om hjärtat; de är en reminiscens av en lite mer friskt upprorisk och obstinat tid som nu tycks ha flytt. De matchar därför, just i detta avseende, de kära kollegor som jag fortsatt att hålla av, där Gunilla som hängt med mig hela vägen fram till min disputation, men också därefter, gjort ett särskilt rebelliskt avtryck.